

UHASSELT

KU LEUVEN

Maastricht University

KNOWLEDGE IN ACTION

Faculteit Rechten

master in de rechten

Masterthesis

De toepassing van remedies in het Belgische non-discriminatierecht

Astrid Lamerichs

Scriptie ingediend tot het behalen van de graad van master in de rechten, afstudeerrichting rechten

PROMOTOR :

Prof. dr. Ilse SAMOY

De transnationale Universiteit Limburg is een uniek samenwerkingsverband van twee universiteiten in twee landen: de Universiteit Hasselt en Maastricht University.

UHASSELT

KNOWLEDGE IN ACTION

www.uhasselt.be
Universiteit Hasselt
Campus Hasselt:
Martelarenlaan 42 | 3500 Hasselt
Campus Diepenbeek:
Agoralaan Gebouw D | 3590 Diepenbeek

2021
2022

UHASSELT

KNOWLEDGE IN ACTION

KU LEUVEN

Maastricht University

Faculteit Rechten

master in de rechten

Masterthesis

De toepassing van remedies in het Belgische non-discriminatierecht

Astrid Lamerichs

Scriptie ingediend tot het behalen van de graad van master in de rechten, afstudeerrichting rechten

PROMOTOR :

Prof. dr. Ilse SAMOY

Samenvatting

De antidiscriminatiewetten van 10 mei 2007 hadden tot doel de Belgische federale anti-discriminatiewetgeving te hervormen. Daarbij heeft de wetgever voorzien in de invoering van enkele burgerrechtelijke sancties, waaronder de forfaitaire schadevergoeding en de vordering tot staking. Op die manier tracht men in overeenstemming te zijn met de vereisten van een doeltreffend, evenredig en afschrikkend sanctiesysteem, die vanuit de Europese Unie vooropgesteld zijn. Vijftien jaar en verschillende evaluatierapporten later, blijkt dat het geldende regime niet aan die vereisten voldoet en op verschillende vlakken hiaten vertoont. De recente rechtspraak maakt dat nog duidelijker.

In deze masterscriptie worden deze knelpunten grondig uiteen gezet. De sanctie van de (forfaitaire) schadevergoeding is daarbij het kopstuk. Verschillende problemen zoals het lage maximumbedrag bij schadegevallen buiten de context van de arbeidsbetrekkingen of het gebrek aan flexibiliteit van het bedrag, staan de doeltreffendheid van de sanctie in de weg. Bovendien voorziet de wet in die gevallen enkel in een forfaitaire vergoeding voor morele schade. Voor de vergoeding van materiële schade wordt het slachtoffer doorverwezen naar het gemeen aansprakelijkheidsrecht, waarbij het onderworpen is aan de moeilijke bewijslevering van de fout, de schade en het oorzakelijk verband.

Maar ook andere burgerrechtelijke sancties zoals de vordering tot staking of de publicatie zijn niet feilloos en hebben nood aan verbetering. Tot slot legt een globale kijk op het gehele stelsel van sancties bij discriminatie nog een andere tekortkoming bloot: het gebrek aan wijzen van herstel in natura. Het huidige systeem is te veel gericht op herstel van schade door middel van een schadevergoeding in geld. Nochtans zijn andere wijzen van schadeloosstelling soms beter geschikt om slachtoffers van discriminatie te vergoeden.

Om oplossingen te vinden voor deze knelpunten wordt in de eerste plaats over de grenzen heen gekeken. Meer specifiek vormt het Canadese anti-discriminatierecht een belangrijke inspiratiebron. Canada levert verschillende vormen van herstel in natura aan en benoemt in haar wetgeving verschillende schadeposten die voor vergoeding vatbaar zijn. Naast een rechtsvergelijking met Canada, wordt ook ons eigen gemeen aansprakelijkheidsrecht bestudeerd. Zo worden de reeds gekende vormen van herstel in natura uiteen gezet, alsook de indicatieve tabel, die vaak gehanteerd wordt door de rechter bij de begroting van schade.

Met de principes uit het Canadese anti-discriminatierecht en het gemeen aansprakelijkheidsrecht als basis, wordt aan het einde van dit onderzoek een voorstel gedaan tot verbetering, of minstens diversifiëring van het Belgische sanctiesysteem bij discriminatie. De rode draad doorheen dit voorstel is enerzijds de invoering van nieuwe sanctievormen, die gericht zijn op herstel in natura van het slachtoffer. Anderzijds wordt voorgesteld om het forfaitaire maximumbedrag te verhogen en te voorzien in een indicatieve tabel waar de rechter zich op kan baseren bij de begroting van de schade.

Woord vooraf

Na een intensieve, maar zeer leerrijke periode vormt deze masterscriptie het sluitstuk van mijn opleiding Rechten aan de Universiteit Hasselt. Een periode waar ik met veel trots en dankbaarheid naar terugkijk. Deze scriptie is evenwel niet vanzelf tot stand gekomen. Ik zou dan ook graag enkele mensen willen bedanken.

Ik zou graag mijn promotor, Prof. Dr. Ilse Samoy willen bedanken voor het aanreiken van dit onderwerp. Het was een enorm boeiende ervaring om mij te kunnen verdiepen in de complexe materie van het schadevergoedingsrecht.

Daarnaast wil ik heel graag Dra. Michelle Schouteden bedanken voor de bijzonder goede begeleiding. Het schrijven van deze masterscriptie was voor mij een werk van vallen en opstaan. Vooral in de periodes waarin het minder vlot ging, gaf ze mij de nodige motivatie om verder te gaan en stuurde ze mij steeds in de juiste richting met constructieve en waardevolle feedback.

Verder wil ik mijn ouders, mijn zus en mijn vrienden bedanken. Zij zorgden steeds voor voldoende afleiding en ontspanning, maar wisten mij ook op de juiste manier en de juiste momenten te stimuleren.

Tot slot wil ik heel graag mijn lieve opa bedanken, die het eindproduct van dit onderzoek helaas niet meer kan nalezen. Met zijn enorm enthousiasme over alles wat met het recht te maken heeft, gaf hij mij steeds de nodige motivatie om deze opleiding tot een goed einde te brengen.

Inleiding.....	1
Probleemstelling	1
Onderzoeksvragen	2
Methodologie.....	3
Structuur	5
DEEL 1. Discriminatie en sancties in de Belgische antidiscriminatiewetten	7
HOOFDSTUK 1. De federale antidiscriminatiewetten	7
1.1 Personeel toepassingsgebied.....	7
1.2 Materieel toepassingsgebied	8
HOOFDSTUK 2. Discriminatie.....	9
2.1 Definitie	9
2.2 Rechtvaardigingsgronden	10
2.3 Bewijslast.....	11
HOOFDSTUK 3. Burgerrechtelijke sancties.....	11
3.1 Nietigheid.....	11
3.2 Schadevergoeding	11
3.2.1 <i>Werkelijk geleden schade</i>	12
3.2.2 <i>Forfaitaire vergoeding</i>	13
3.2.3 <i>Cumul van schadevergoedingen</i>	13
3.2.4 Vordering tot staking.....	14
3.2.5 Dwangsom	15
3.2.6 Publicatie	15
HOOFDSTUK 4. Strafrechtelijke sancties	16
TUSSENBSLUIT	17
DEEL 2. Sancties en remedies in de praktijk.....	19
HOOFDSTUK 1. EU-vereisten	19
HOOFDSTUK 2. Knelpunten	19
2.1 Schadevergoeding	20
2.1.1 <i>Dwingend karakter van de forfaitaire schadevergoeding</i>	21
2.1.2 <i>Bedrag van de forfaitaire schadevergoeding</i>	22
2.1.3 <i>Flexibiliteit van de forfaitaire schadevergoeding</i>	24
2.2 Herstel in natura?.....	25

2.3	Vordering tot staking	26
2.3.1	<i>Duurtijd van de vordering tot staking</i>	26
2.3.2	<i>Nut van de vordering tot staking</i>	27
2.4	Publiciteit	29
2.4.1	<i>Anonimiteit van het slachtoffer</i>	29
2.4.2	<i>Toepassingsvoorwaarde publiciteit</i>	29
	TUSSENBSLUIT	31
	DEEL 3. Canada: rechtsvergelijkende analyse	33
	HOOFDSTUK 1. Canadese anti-discriminatiewetgeving.....	33
1.1	Wetgevend kader	33
1.2	Discriminatie (in de goederen- en dienstensector)	34
	HOOFDSTUK 2. Sancties en remedies in de Canadese anti-discriminatiewetgeving	35
2.1	Monetaire remedies	35
2.1.1	<i>Compensatie voor gederfd loon en uitkeringen</i>	35
2.1.2	<i>Compensatie voor schade aan waardigheid, gevoelens en zelfrespect</i>	36
2.1.3	<i>Proceskosten en kosten "uit eigen zak"</i>	37
2.2	Non-monetaire remedies	38
2.2.1	<i>Bevel tot staking en maatregelen</i>	38
2.2.2	<i>Herstel van een verloren voordeel/werkgelegenheid</i>	38
2.2.3	<i>Excuses</i>	39
2.2.4	<i>Declaratoir bevel</i>	39
2.2.5	<i>Garantiebrief</i>	40
	HOOFDSTUK 3. Rechtsvergelijkende analyse	40
3.1	Knelpunten in het Belgische anti-discriminatierecht	40
3.2	Mogelijke oplossingen uit het Canadese anti-discriminatierecht	41
	TUSSENBSLUIT	43
	DEEL 4. Het gemeen aansprakelijkheidsrecht: rechtsvergelijkende analyse.....	45
	HOOFDSTUK 1. Sancties en remedies in het gemeen aansprakelijkheidsrecht.....	45
1.1	Schadeloosstelling en uitgangspunt	45
1.2	Sancties en remedies in het gemeen aansprakelijkheidsrecht.....	46
1.2.1	<i>Declaratoir bevel en publicatie van de rechterlijke uitspraak</i>	46
1.2.2	<i>Excuses</i>	47
1.2.3	<i>Contractdwang?</i>	49

HOOFDSTUK 2. De indicatieve tabel	51
2.1 Ratio legis	51
2.2 Uitgangspunt	52
HOOFDSTUK 3. Oplossingen uit het gemeen aansprakelijkheidsrecht.....	53
3.1 Toepassingsvoorwaarde publiciteit.....	53
3.1.1 <i>Declaratoir bevel of publicatie van de rechterlijke uitspraak</i>	54
3.2 Herstel in natura	54
3.2.1 <i>Excuses</i>	54
3.2.2 <i>Contractdwang</i>	55
3.3 Bedrag en flexibiliteit van de forfaitaire schadevergoeding.....	56
3.3.1 <i>De indicatieve tabel</i>	57
TUSSENBSLUIT	58
DEEL 5. Voorstel voor een aangepast sanctiesysteem	59
HOOFDSTUK 1. Diversifiëring van het sanctieapparaat.....	59
1.1 Van 'schadevergoeding' naar 'schadeloosstelling'.....	59
1.2 Eigen nuancering.....	60
HOOFDSTUK 2. Concretisering van de forfaitaire schadevergoeding.....	60
2.1 Verhoging van het maximumbedrag	60
2.2 Indicatieve tabel met verschillende schadeposten.....	61
2.3 Eigen nuancering.....	62
HOOFDSTUK 3. Onopgeloste knelpunten	62
TUSSENBSLUIT	64
Besluit.....	65
Bibliografie.....	67

Inleiding

Probleemstelling

1. Een dienstster in een restaurant weigert de bestelling van een dame op te nemen die een hoofddoek draagt¹, een dierenpark weigert de toegang van een man vergezeld door zijn assistentiehond², in een groep van negen jongeren die een discotheek binnengaan wordt de toegang geweigerd ten aanzien van de enige Belg van allochtone afkomst³,... Deze en vele andere situaties doen zich helaas nog vaak voor in onze maatschappij. Wanneer slachtoffers van discriminatie naar de rechtbank zouden stappen en er geoordeeld wordt dat er wel degelijk sprake is van discriminatie, kunnen zij aanspraak maken op een schadevergoeding of andere sancties vorderen.

2. De Europese Richtlijnen die aan de grondslag liggen van de drie federale antidiscriminatiewetten, voeren de vereiste in dat de lidstaten "*doeltreffende, evenredige en afschrikkende sancties moeten voorzien*".⁴ Hoe de lidstaten die sancties moeten invullen wordt niet bepaald. Nationale wetgevers zijn met andere woorden vrij in de keuze voor bepaalde sancties. De Belgische wetgever heeft met de wetten van 10 mei 2007⁵ een aantal nieuwe burgerrechtelijke sancties ingevoerd. De volgende burgerrechtelijke sancties zijn vandaag toepasselijk in België: nietigheid van de discriminerende bepaling⁶, schadevergoeding⁷, vordering tot staking⁸, dwangsom⁹ en publicatie¹⁰.

3. Uit verschillende evaluaties van onder meer het Interfederaal Gelijkekansencentrum (hierna: UNIA), het Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen en de federale evaluatiecommissie blijkt dat het Belgische sanctiesysteem niet voldoet aan de vereisten die de Europese Richtlijnen vooropstellen. Het grootste pijnpunt daarbij is de sanctie van de schadevergoeding.¹¹ Wanneer een vermeend slachtoffer schadevergoeding vordert heeft het de keuze tussen een bedrag voor de werkelijk geleden schade of een forfaitair bedrag. In het eerste geval zal het slachtoffer de omvang

---

¹ Bergen 29 september 2015, <https://www.unia.be/nl/rechtspraak-alternatieven/rechtspraak/hof-van-beroep-bergen-29-september-2015>.

² Rb. Luik 16 juni 2020, <https://www.unia.be/nl/rechtspraak-alternatieven/rechtspraak/rechtbank-van-eerste-aanleg-luik-10-december-2018>.

³ Brussel 2 mei 2012, <https://www.unia.be/nl/rechtspraak-alternatieven/rechtspraak/hof-van-beroep-brussel-2-mei-2012>.

⁴ Art. 17 Richtlijn 2000/78/EG van de Raad van 27 november 2000 tot instelling van een algemeen kader voor gelijke behandeling in arbeid en beroep, *P.B.* nr. L 303, 2 december 2000 (hierna: Kaderrichtlijn); art. 15 Richtlijn 2000/43/EG van de Raad van 29 juni 2000 houdende toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van personen ongeacht ras of etnische afstamming, *P.B.* nr. L 180, 19 juli 2000 (hierna: Rasrichtlijn); art. 25 Richtlijn 2006/54/EG van het Europees Parlement en de Raad van 5 juli 2006 betreffende de toepassing van het beginsel van gelijke kansen en gelijke behandeling van mannen en vrouwen in arbeid en beroep, *P.B.* nr. L 204, 26 juli 2006 (hierna: Genderrichtlijn).

⁵ Wet 10 mei 2007 ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie, *BS* 30 mei 2007 (hierna: Antidiscriminatiewet); Wet 10 mei 2007 ter bestrijding van discriminatie tussen vrouwen en mannen, *BS* 30 mei 2007 (hierna: Genderwet); Wet 30 juli 1981 tot bestraffing van bepaalde door racisme en xenofobie ingegeven daden, *BS* 8 augustus 1981 (hierna: Antiracismewet).

⁶ Art. 15 Antidiscriminatiewet; art. 13 Antiracismewet; art. 20 Genderwet.

⁷ Art. 18 Antidiscriminatiewet; art. 16 Antiracismewet; art. 23 Genderwet.

⁸ Art. 20 Antidiscriminatiewet; art. 18 Antiracismewet; art. 25 Genderwet.

⁹ Art. 19 Antidiscriminatiewet; art. 17 Antiracismewet; art. 24 Genderwet.

¹⁰ Art. 20, §3 Antidiscriminatiewet; art. 18, §3 Antiracismewet; art. 25, §3 Genderwet.

¹¹ Interfederaal Centrum voor gelijke kansen en bestrijding van discriminatie en racisme, *Evaluatie Wet van 10 mei 2007 tot wijziging van de wet van 30 juli 1981 tot bestraffing van bepaalde door racisme of xenofobie ingegeven daden (Belgisch Staatsblad 30 mei 2007) (Antiracismewet) - Wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie (Belgisch Staatsblad 30 mei 2007) (Antidiscriminatiewet)*, februari 2016, www.unia.be/files/Documenten/Publicaties_docs/Evaluatie.pdf, 83.

van de schade moeten bewijzen.¹² Wanneer dat moeilijk is of niet mogelijk lijkt, kan het slachtoffer kiezen voor een forfaitair bedrag. Buiten de arbeidsbetrekkingen wordt het bedrag van de morele schade geleden ten gevolge van een feit van discriminatie bepaald op 650 euro. Indien de discriminator niet kan aantonen dat de nadelige behandeling ook op niet-discriminerende gronden getroffen zou zijn, wordt dat bedrag verhoogd tot 1300 euro.¹³

4. In het licht van de duur en de kosten om een gerechtelijke procedure op te starten, is het forfaitair bedrag te laag. Dit weerhoudt slachtoffers ervan om gerechtigheid te zoeken. Zelfs wanneer de toegekende vergoeding voldoende blijkt om het slachtoffer schadeloos te stellen, is dergelijk laag bedrag verwaarloosbaar voor grote ondernemingen die een discriminerende handeling stellen.¹⁴ Bovendien dekt het forfaitair bedrag enkel morele schade en zijn er geen interesten op voorzien. Op die manier komt de sanctie van de schadevergoeding niet tegemoet aan de vereiste van een doeltreffende, evenredige en afschrikkende sanctie.

5. Niet alleen de schadevergoeding, maar ook met betrekking tot de andere sancties worden knelpunten geïdentificeerd door de bevoegde instanties. Zo is er geen wettelijke termijn vastgesteld op de duurtijd van de procedure van de vordering tot staking en blijft het slachtoffer niet anoniem ingeval de beslissing van discriminatie gepubliceerd wordt.¹⁵ De federale evaluatiecommissie stelt zich dan ook de vraag of het volledige burgerrechtelijke sanctiesysteem opnieuw onderzocht moet worden in het licht van het doeltreffend, evenredig en afschrikkend karakter.¹⁶ Dat is dan ook de bedoeling van dit onderzoek. Er wordt onderzocht op welke manier het huidige systeem aangepast moet worden om te voldoen aan de Europese vereisten.

Onderzoeksvragen

6. Dit onderzoek wenst een antwoord te bieden op volgende centrale onderzoeksvraag: *"Op welke manier moet het systeem van schadevergoeding in de Belgische antidiscriminatiewetgeving aangepast worden om aan de EU-vereisten te voldoen?"*. Het antwoord op deze normatieve vraag biedt voorstellen tot aanpassing van de wetgeving. Om op deze hoofdvraag een passend antwoord te geven, zijn enkele subonderzoeksvragen vereist.

7. In het eerste deel wordt een antwoord gegeven op de eerste subonderzoeksvraag: *"Wat is discriminatie en welke sancties voorzien de Belgische antidiscriminatiewetten?"*. Het antwoord op deze beschrijvende vraag geeft weer wanneer er sprake is van discriminatie en geeft een overzicht van alle mogelijke sancties die de drie antidiscriminatiewetten daarbij voorzien. Vooreerst worden

---

¹² Art. 18, §1 Antidiscriminatiewet; Art. 16, §1 Antiracismewet; Art. 23, §1 Genderwet.

¹³ Art. 18, §2, 1° Antidiscriminatiewet; Art. 16, §2, 1° Antiracismewet; Art. 23, §2, 1° Genderwet.

¹⁴ Evaluatiecommissie federale wetgeving ter bestrijding van discriminatie, *Eerste evaluatieverslag*, februari 2017, https://www.unia.be/files/Documenten/Aanbevelingen-advies/Evaluatiecommissie_federale_wetgeving_ter_bestrijding_van_discriminatie.pdf, 96.

¹⁵ Interfederaal Centrum voor gelijke kansen en bestrijding van discriminatie en racisme, *Evaluatie Wet van 10 mei 2007 tot wijziging van de wet van 30 juli 1981 tot bestraffing van bepaalde door racisme of xenofobie ingegeven daden (Belgisch Staatsblad 30 mei 2007) (Antiracismewet) - Wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie (Belgisch Staatsblad 30 mei 2007) (Antidiscriminatiewet)*, februari 2016, www.unia.be/files/Documenten/Publicaties_docs/Evaluatie.pdf, 85-86.

¹⁶ Evaluatiecommissie federale wetgeving ter bestrijding van discriminatie, *Eerste evaluatieverslag*, februari 2017, https://www.unia.be/files/Documenten/Aanbevelingen-advies/Evaluatiecommissie_federale_wetgeving_ter_bestrijding_van_discriminatie.pdf, 97.

de drie federale antidiscriminatiewetten van 2007 bondig toegelicht. Daarna volgt een korte uiteenzetting van wat discriminatie precies inhoudt. Het zwaartepunt van dit hoofdstuk ligt vervolgens bij de grondige weergave van de burgerrechtelijke sancties die de antidiscriminatiewetten voorzien. Voor de volledigheid wordt aan het einde van het hoofdstuk kort ingegaan op de strafrechtelijke sancties.

8. Nadat de sancties uiteen gezet zijn, worden deze in het tweede deel geëvalueerd aan de hand van een tweede subonderzoeksvraag: *"Voldoen de sancties in de Belgische antidiscriminatiewetten aan de vereisten van een doeltreffend, evenredig en afschrikkend karakter?"*. Met deze vraag wordt het sanctiesysteem geëvalueerd in het licht van de vooropgestelde normen. In de eerste plaats komt, vanuit Europees perspectief, de bedoeling van het sanctiesysteem aan bod. Vervolgens zullen de tekortkomingen van de huidige Belgische regelgeving uitvoerig worden besproken.

9. Eenmaal duidelijk is welke tekortkomingen het Belgische systeem heeft, kan een vergelijking gemaakt worden met een ander rechtssysteem. Voor dit onderzoek werd gekozen voor de Canadese regelgeving. *"Welke sancties of mogelijkheden tot schadevergoeding bevat de Canadese antidiscriminatiewetgeving die geschikt zijn om tegemoet te komen aan de Belgische tekortkomingen?"* is dan ook de derde onderzoeksvraag.

10. Naast een externe rechtsvergelijking met Canada, wordt het aansprakelijkheidssysteem binnen het Belgische antidiscriminatierecht in het vierde deel gelinkt aan het gemeen aansprakelijkheidsrecht. Er wordt een antwoord gezocht op de vraag *"Welke principes van het gemeen aansprakelijkheidsrecht kunnen dienen ter aanvulling van het schadevergoedingssysteem binnen de antidiscriminatiewetgeving?"*. In dit deel volgt een uiteenzetting van de belangrijkste principes van het gemeen aansprakelijkheidsrecht en de wijze waarop de schade gemeten wordt. Daarbij wordt teruggekoppeld naar de knelpunten in het sanctiesysteem van het antidiscriminatierecht en gezocht naar mogelijke oplossingen.

11. Tot slot wordt met de vijfde en laatste subonderzoeksvraag gezocht naar voorstellen om het Belgische sanctiesysteem over antidiscriminatie te verbeteren. Om een antwoord te vinden op de vraag *"Op welke manier kunnen de alternatieven uit het Canadese regime en het gemeen aansprakelijkheidsrecht worden aangepast opdat het toepassing kan vinden in het Belgisch antidiscriminatierecht?"* worden de antwoorden op de vorige onderzoeksvragen in overweging genomen. Deze laatste vraag heeft een aanbevelend karakter. Het antwoord biedt een voorstel tot een eventueel nieuw, verbeterd sanctiesysteem binnen de antidiscriminatiewetgeving.

Methodologie

12. Het Belgische schadevergoedingssysteem in geval van discriminatie vormt het onderwerp van dit onderzoek. Enerzijds zet deze scriptie het huidige regime uiteen en legt het de tekortkomingen ervan bloot. Anderzijds zoekt het naar manieren om dat systeem aan te passen zodat het verbeterd wordt ten voordele van het slachtoffer, maar ook zonder afbreuk te doen aan de rechten van de vermeende discriminator.

13. Om geschikte voorstellen tot verbetering te doen, zal in de eerste plaats het Canadese sanctiesysteem bij discriminatie dienen als inspiratiebron. Het Canadese systeem voorziet in strafrechtelijke sancties, maar richt zich voornamelijk op burgerrechtelijke sancties. Slachtoffers van discriminatie kunnen er vergoeding krijgen voor specifieke soorten schade, waar slachtoffers in België enkel aanspraak kunnen maken op vergoeding van 'materiële en/of morele schade'. Daarnaast wordt ons gemeen aansprakelijkheidsrecht onder de loep genomen. De beginselen van het gemeen aansprakelijkheidsrecht en het principe van schadeloosstelling worden vergeleken met die van de anti-discriminatieregeling.

14. Nadat beide regelingen en de verhouding tot het Belgische anti-discriminatierecht in kaart gebracht zijn, volgt een voorstel tot wijziging van het sanctiesysteem. Door middel van de interne en de externe vergelijking kunnen namelijk elementen geïdentificeerd worden die kunnen dienen ter aanvulling of verbetering van de sanctieregeling bij discriminatie. Rekening houdend met de doeltreffendheid van de sancties ten aanzien van het slachtoffer en het afschrikkend effect ten aanzien van de discriminator, zou een geschikt systeem tot stand moeten komen.

15. Voor de eerste subvraag, namelijk de beschrijving van wat discriminatie is en welke sancties erop voorzien zijn, zijn Belgische wetgeving en rechtspraak de voornaamste bronnen. Waar wetgeving de basisprincipes omschrijft, biedt de rechtspraak een illustratie van de praktische uitwerking ervan. Om meer duiding te geven over de definitie van discriminatie en de sancties, wordt voor de beantwoording van de eerste vraag ook de rechtsleer bestudeerd.

De tweede onderzoeksvraag peilt naar de toepassing van het sanctieregime in de praktijk. Daarvoor wordt gebruik gemaakt van recente rechtspraak en rechtsleer, alsook van de verslagen van verschillende bevoegde instanties die de toepassing van de antidiscriminatiewetten in de praktijk hebben onderzocht. Op basis daarvan wordt de huidige regeling en de effecten ervan geëvalueerd. Vanuit het perspectief van het slachtoffer en dat van de vermeende discriminator worden de knelpunten van het huidige systeem weergegeven.

Met de derde en vierde subvragen gaat dit onderzoek aan rechtsvergelijking doen. Door enerzijds Canadese wetgeving, rechtspraak en rechtsleer en anderzijds het Belgische gemeenrechtelijk aansprakelijkheidsregime naast het Belgische systeem van antidiscriminatie te leggen, kan worden aangetoond welke lacunes deze nog vertoont. Op die manier wordt duidelijk hoe de alternatieven uit de andere rechtstak en deze uit het buitenland kunnen dienen ter aanvulling.

Tot slot worden met de vijfde en laatste subvraag voorstellen gedaan voor een verbeterd regime. Aan de hand van het onderzoek bij de voorgaande subvragen wordt toegewerkt naar een passend sanctiesysteem. Dit hoofdstuk tracht de alternatieven die voortkomen uit het rechtsvergelijkend onderzoek op zo'n manier aan te passen zodat het voldoet aan de kenmerken van het Belgisch antidiscriminatierecht.

16. Doorheen het onderzoek ligt de focus op discriminerende praktijken in de goederen- en dienstensector. Het gaat daarbij om de toegang tot en het aanbod van goederen en diensten die publiekelijk beschikbaar zijn¹⁷ zoals de horeca, het culturele leven, het openbaar vervoer,...

Structuur

17. Het eerste deel geeft een volledige omschrijving van wat discriminatie inhoudt en welke sancties de Belgische wetgever erop voorziet. In het tweede deel volgt dan een uitgebreide evaluatie van de sancties aan de hand van recente rechtspraak en eerdere evaluaties van bevoegde instanties. Het is van belang een duidelijk zicht te krijgen op de tekortkomingen die het huidige systeem heeft om vervolgens op die punten wijzigingen door te voeren.

18. Dan volgt de rechtsvergelijkende studie. Er wordt onderzocht welke principes het Canadese aansprakelijkheidsregime en het Belgische gemeenrechtelijk aansprakelijkheidsregime bevatten die kunnen dienen ter aanvulling of verbetering van de bepaalde tekortkomingen. Aan de hand van die principes volgt in het laatste deel een voorstel tot wijziging van het systeem. De noden van slachtoffers van discriminatie enerzijds en het effect van de sancties op discriminerende partijen anderzijds, vormen hierbij het uitgangspunt.

---

¹⁷ Art. 5, §1, 1° Antidiscriminatiewet; art. 5, §1, 1° Antiracismewet; art. 6, §1, 1° Genderwet.

DEEL 1. Discriminatie en sancties in de Belgische antidiscriminatiewetten

19. Voor een goed begrip van de sanctiemogelijkheden in geval van discriminatie, is het zinvol om eerst in te gaan op het algemeen kader van de federale antidiscriminatiewetten. Welke wetten heeft de federale wetgever ingevoerd en wat is hun toepassingsgebied? Dan volgt de definitie van discriminatie met een bondige toelichting over de rechtvaardigingsgronden en de bewijslast. Het is namelijk pas wanneer discriminatie zich voordoet op basis van een van de beschermde criteria dat de sancties van belang zijn. Aan het einde van dit hoofdstuk worden de sancties die voorzien zijn in geval van discriminatie grondig weergegeven. De focus ligt daarbij op de burgerrechtelijke sancties.

HOOFDSTUK 1. De federale antidiscriminatiewetten

20. Vandaag bestaan er op federaal niveau heel wat wetten met betrekking tot discriminatie. De drie voornaamste en bovendien degenen die als basis dienen voor dit onderzoek zijn:

- de wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie (hierna: Antidiscriminatiewet);
- de wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van discriminatie tussen vrouwen en mannen (hierna: Genderwet);
- de wet van 10 mei 2007 tot wijziging van de wet van 30 juli 1981 tot bestraffing van bepaalde door racisme of xenofobie ingegeven daden (hierna: Antiracismewet).¹⁸

21. Ook de Gemeenschappen en Gewesten zetten de Europese Richtlijnen in het kader van hun bevoegdheden om. Logischerwijze zijn de decreten en ordonnanties, wat de inhoudelijke bepalingen betreft, dan ook sterk gelijklopend met de wetten op het federale niveau. In wat volgt gaat het in essentie om de drie federale antidiscriminatiewetten, maar een korte verwijzing naar de decreten of ordonnanties is niet uitgesloten wanneer het nuttig is om een bepaald begrip duidelijker te maken of een bepaalde evolutie beter toe te lichten.

1.1 Personeel toepassingsgebied

22. De drie antidiscriminatiewetten beschermen elk andere persoonskenmerken en kennen elk hun eigen personeel toepassingsgebied. Elke wet bevat een gesloten lijst van discriminatiegronden die verboden zijn. De wetgever wil daarmee enerzijds rechtszekerheid bereiken en er anderzijds voor zorgen dat er geen onnodige rechtsvorderingen ingesteld worden.¹⁹

23. De *Antidiscriminatiewet* heeft daarbij het meest algemene toepassingsgebied. Het biedt bescherming aan slachtoffers van discriminatie op grond van leeftijd, seksuele geaardheid, burgerlijke staat, geboorte, vermogen, geloof of levensbeschouwing, politieke overtuiging, syndicale overtuiging, taal, huidige of toekomstige gezondheidstoestand, een handicap, een fysieke of genetische eigenschap of sociale afkomst.²⁰ De *Antiracismewet* verbiedt vervolgens iedere vorm van

---

¹⁸ Wet 10 mei 2007 ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie, *BS* 30 mei 2007; Wet 10 mei 2007 ter bestrijding van discriminatie tussen vrouwen en mannen, *BS* 30 mei 2007; Wet 30 juli 1981 tot bestraffing van bepaalde door racisme en xenofobie ingegeven daden, *BS* 8 augustus 1981.

¹⁹ Wetsontwerp van 26 oktober 2006 ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie, *Parl. St.*, Kamer 2006-07, nr. 51 2722/1, 14-15.

²⁰ Art. 3 Antidiscriminatiewet.

discriminatie op grond van nationaliteit, een zogenaamd ras, huidskleur, afkomst of nationale of etnische afstamming.²¹ De *Genderwet* heeft ten slotte het meest beperkte personeel toepassingsgebied. Het beschermt slachtoffers van discriminatie op grond van hun geslacht.²² Hoewel het op het eerste gezicht een zeer beperkte toepassing lijkt, omvat 'geslacht' in feite meerdere kenmerken. De wet van 4 februari 2020²³ voegde enkele zaken toe aan de *Genderwet* die met geslacht gelijkgesteld worden:

- zwangerschap, bevalling, het geven van borstvoeding, moederschap, adoptie of medisch begeleide voortplanting²⁴;
- geslachtsverandering²⁵;
- genderidentiteit, genderexpressie of sekse-kenmerken²⁶;
- vader- of meemoederschap²⁷.

1.2 Materieel toepassingsgebied

24. Dan rijst de vraag naar het materieel toepassingsgebied. In welke domeinen zijn de wetten toepasselijk? Die vraag is van belang in verband met de bevoegdheidsverdelende regels. De federale antidiscriminatie wetten kunnen namelijk enkel toepassing vinden in de materies die binnen de bevoegdheid van de federale overheid vallen. Zo kunnen ze bijvoorbeeld niet als basis dienen voor discriminatie in het onderwijs of beroepsopleiding, dat voor de Gemeenschappen en Gewesten voorbehouden is.²⁸ De federale wetgeving is toepasselijk in volgende domeinen:

- de toegang tot en het aanbod van goederen en diensten die publiekelijk beschikbaar zijn;
- de sociale bescherming, met inbegrip van de sociale zekerheid en de gezondheidszorg;
- de sociale voordelen;
- de aanvullende regelingen voor sociale zekerheid;
- de arbeidsbetrekkingen;
- de vermelding in een officieel stuk of in een proces-verbaal;
- het lidmaatschap van of de betrokkenheid bij een werkgevers- of werknemersorganisatie of enige organisatie waarvan de leden een bepaald beroep uitoefenen waaronder de voordelen die deze organisaties bieden;
- de toegang tot en de deelname aan, alsook elke andere uitoefening van een economische, sociale, culturele of politieke activiteit toegankelijk voor het publiek.²⁹

---

²¹ Art. 3 Antiracismewet.

²² Art. 3 *Genderwet*.

²³ Wet 4 februari 2020 tot wijziging van de wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van discriminatie tussen vrouwen en mannen wat het discriminatieverbod op vaderschap of meemoederschap betreft, *BS* 28 februari 2020.

²⁴ Art. 4, §1 *Genderwet*.

²⁵ Art. 4, §2 *Genderwet*.

²⁶ Art. 4, §3 *Genderwet*.

²⁷ Art. 4, §4 *Genderwet*.

²⁸ E., CLOOTS, M., SPINOY, J., VRIELINK, *Gelijk zijn versus gelijk krijgen*, Mortsels, Intersentia, 2021, 50; Verslag over het wetsontwerp tot wijziging van de wet van 30 juli 1981 tot bestraffing van bepaalde door racisme en xenofobie ingegeven daden, wetsontwerp ter bestrijding van discriminatie tussen vrouwen en mannen, wetsontwerp ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie en het wetsontwerp tot wijziging van het *Gerechtelijk Wetboek*, *Parl. St.* Kamer 2006-07, nr. 2720/9, 17.

²⁹ Art. 5, §1 Antidiscriminatie wet; art. 5, §1 Antiracismewet; art. 6, §1 *Genderwet*.

25. In het verdere verloop van dit onderzoek zal de focus worden gelegd op de eerstgenoemde categorie binnen het materieel toepassingsgebied, namelijk de toegang tot en het aanbod van goederen en diensten die publiekelijk beschikbaar zijn.

HOOFDSTUK 2. Discriminatie

2.1 Definitie

26. Een slachtoffer van discriminatie kan pas beroep doen op de in de wet voorgeschreven remedies als er effectief sprake is van discriminatie. De federale wetten beschermen slachtoffers ingeval van directe discriminatie, indirecte discriminatie en opdracht tot discrimineren.³⁰ Bijkomend beschermt de Genderwet nog slachtoffers van seksuele intimidatie en biedt de Antidiscriminatiewet bescherming wanneer er geen redelijke aanpassingen worden getroffen voor personen met een beperking.³¹

27. Er is sprake van directe discriminatie wanneer er een direct onderscheid wordt gemaakt op grond van (een van de) beschermde criteria waarvoor geen wettige rechtvaardiging bestaat.³² Een direct onderscheid betreft de situatie waarin iemand ongunstiger wordt behandeld dan een ander in een vergelijkbare situatie op basis van de beschermde criteria.³³ Zo is er sprake van directe discriminatie op grond van geloof wanneer een vzw die vrouwen in financiële moeilijkheden helpt, bepaalde diensten niet aanbiedt aan vrouwen die een hoofddoek dragen.³⁴

28. Indirecte discriminatie doet zich voor wanneer er een indirect onderscheid wordt gemaakt op grond van (een van de) beschermde criteria.³⁵ Een indirect onderscheid betreft de situatie waarbij een ogenschijnlijk neutrale bepaling, maatstaf of handelwijze personen gekenmerkt door een bepaald beschermd criterium, in vergelijking met andere personen bijzonder kan benadelen.³⁶ Een arrest van het hof van beroep te Bergen biedt een goede illustratie. Een koppel wil graag een kamer boeken in een hotel. Bij aankomst wordt hen de toegang geweigerd omdat de vrouw begeleid wordt door een assistentiehond. De hoteluitbater wijst hen er namelijk op dat dieren niet toegelaten zijn in het hotel. Op die manier is de vrouw slachtoffer van indirecte discriminatie.³⁷

29. Opdracht geven tot discriminatie omvat elke handelwijze die er in bestaat wie ook opdracht te geven een persoon, een groep, een gemeenschap of een van hun leden te discrimineren op grond van één van de beschermde criteria.³⁸ Iemand die op een internetblog zijn racistische meningen uit en daarbij zelf racistische meningen van anderen uitlokt, geeft opdracht tot discrimineren.³⁹

---

³⁰ Art. 14 Antidiscriminatiewet; art. 12 Antiracismewet; art. 19 Genderwet.

³¹ Art. 19 Genderwet; art. 14 Antidiscriminatiewet.

³² Art. 7 Antidiscriminatiewet; art. 7 Antiracismewet; art. 8 Genderwet.

³³ Art. 4, 6° Antidiscriminatiewet; art. 4, 6° Antiracismewet; art. 5, 5° Genderwet.

³⁴ Rb. Antwerpen 7 januari 2021, <https://www.unia.be/nl/rechtspraak-alternatieven/rechtspraak/tribunal-de-premiere-instance-danvers>.

³⁵ Art. 4, 9° Antidiscriminatiewet; art. 4, 9° Antiracismewet; art. 5, 8° Genderwet.

³⁶ Art. 4, 8° Antidiscriminatiewet; art. 4, 8° Antiracismewet; art. 5, 7° Genderwet.

³⁷ Bergen 23 oktober 2018, <https://www.unia.be/nl/rechtspraak-alternatieven/rechtspraak/hof-van-beroep-bergen-23-oktober-2018>.

³⁸ Art. 4, 13° Antidiscriminatiewet; art. 4, 12° Antiracismewet; art. 5, 12° Genderwet.

³⁹ Corr. West-Vl. (afd. Kortrijk) 27 november 2019, *RABG* 2021, afl. 10, 911, noot J. DE METS.

30. Er is sprake van seksuele intimidatie, dat enkel voorkomt in de Genderwet, wanneer zich enige vorm van ongewenst verbaal, non-verbaal of fysiek gedrag met een seksuele connotatie voordoet met als doel of gevolg dat de waardigheid van een persoon wordt aangetast, in het bijzonder wanneer een bedreigende, vijandige, beledigende, vernederende of kwetsende situatie wordt gecreëerd.⁴⁰ Wanneer een werkgever zijn vrouwelijke werknemers onverwacht, op een seksueel getinte wijze aanraakt, kan dit voor de slachtoffers een vorm van seksuele intimidatie uitmaken.⁴¹

31. Tot slot geeft de Antidiscriminatiewet een omschrijving van redelijke aanpassingen. Het gaat om passende maatregelen die in een concrete situatie en naargelang de behoefte worden getroffen om een persoon met een handicap in staat te stellen toegang te hebben tot, deel te nemen aan en vooruit te komen in de aangelegenheden waarop de wet van toepassing is.⁴² Maar, deze maatregelen mogen geen onevenredige belasting vormen voor de persoon die ze moet nemen. Zo is er sprake van discriminatie op grond van handicap wanneer een openbaar ziekenhuis haar langdurig ziek personeel ambtshalve pensionering oplegt zonder onderzoek te doen naar redelijke aanpassingen.⁴³

2.2 Rechtvaardigingsgronden

32. In twee gevallen kan er volgens elk van de drie wetten geen sprake zijn van discriminatie, met name wanneer discriminatie wordt opgelegd door of krachtens een wet⁴⁴ of wanneer de maatregel een positieve actie uitmaakt.⁴⁵ Daarnaast kan een vermeende discriminatie in bepaalde gevallen gerechtvaardigd worden door de gekende proportionaliteitstoets waarbij een legitiem doel voorhanden moet zijn voor de discriminatie en waarbij de middelen voor het bereiken van dat doel passend en noodzakelijk zijn.⁴⁶

33. Er zijn een aantal gevallen waarin men voor de rechtvaardiging van discriminatie enkel gebruik kan maken van een zogenaamd gesloten systeem. Wanneer er gediscrimineerd wordt in die bepaalde gevallen, bestaat er slechts een beperkte mogelijkheid tot rechtvaardiging.⁴⁷ Binnen de goederen- en dienstensector vinden we een belangrijke rechtvaardigingsgrond terug bij discriminatie op grond van geslacht. Discriminatie kan enkel dan worden gerechtvaardigd wanneer het gaat om goederen en diensten die exclusief of essentieel bestemd zijn voor de leden van één geslacht.⁴⁸

34. De Antiracismewet daarentegen is het strengst op het vlak van de levering van goederen en diensten. Een direct onderscheid op basis van een van de beschermde criteria vormt altijd discriminatie, zonder rechtvaardigingsmogelijkheid.⁴⁹ Enige uitzondering daarop is discriminatie op grond van nationaliteit. Daar is rechtvaardiging mogelijk met behulp van de proportionaliteitstoets.⁵⁰

---

⁴⁰ Art. 5, 10° Genderwet.

⁴¹ Rb. Leuven (5de k.) 22 mei 2013, *AM* 2020, nr. 4, 418.

⁴² Art. 4, 12° Antidiscriminatiewet.

⁴³ Arbrb. Gent (1e k.) 19 juni 2020, *Chr.D.S.* 2021, 340.

⁴⁴ Art. 11, §1 Antidiscriminatiewet; art. 11, §1 Antiracismewet; art. 18, §1 Genderwet.

⁴⁵ Art. 10, §1 Antidiscriminatiewet; art. 10, §1 Antiracismewet; art. 16, §1 Genderwet.

⁴⁶ Art. 7, 9 en 12 Antidiscriminatiewet; art. 7, §2 en 9 Antiracismewet; art. 9, 14 en 15 Genderwet.

⁴⁷ E., CLOOTS, M., SPINOY, J., VRIELINK, *Gelijk zijn versus gelijk krijgen*, Mortsel, Intersentia, 2021, 53.

⁴⁸ Art. 8 en 9, §2 Genderwet.

⁴⁹ Art. 7, §1 Antiracismewet.

⁵⁰ Art. 7, §2 Antiracismewet.

2.3 Bewijslast

35. In elk van de drie wetten wordt de bewijsregeling beheerst door het principe van de verdeling van de bewijslast.⁵¹ Wanneer het vermeende slachtoffer feiten aanvoert die het bestaan van een discriminatie op grond van een van de beschermde criteria kunnen doen vermoeden, is het aan de vermeende discriminator om te bewijzen dat er geen discriminatie is geweest.⁵²

De wetten geven daarbij zelf een niet-exhaustieve lijst van feiten die het slachtoffer kan aanhalen om de discriminatie aannemelijk te maken. Daarbij wordt een onderscheid gemaakt naargelang het gaat om directe discriminatie dan wel indirecte discriminatie. Feiten die directe discriminatie kunnen doen vermoeden zijn de gegevens waaruit een bepaald patroon van ongunstige behandeling blijkt en de gegevens waaruit de vergelijkbare situatie met een referentiepersoon blijkt. Feiten die indirecte discriminatie kunnen doen vermoeden zijn onder meer de algemene statistieken over de situatie van de groep waartoe het slachtoffer behoort, het gebruik van een intrinsiek verdacht criterium of enig ander statistisch materiaal waaruit een ongunstige behandeling blijkt.⁵³

HOOFDSTUK 3. Burgerrechtelijke sancties

3.1 Nietigheid

36. Over de eerste mogelijkheid van burgerrechtelijke sancties zijn de wetten kort, klaar en duidelijk: iedere bepaling die strijdig is met de wetten, is nietig. Dat geldt voor iedere strijdige bepaling, maar ook voor elk beding dat stelt dat een of meerdere partijen bij een overeenkomst bij voorbaat afzien van de rechten door de wetten gewaarborgd.⁵⁴

Belangrijk is dat de nietigheid enkel betrekking heeft op het discriminerende beding. Wanneer er bijvoorbeeld een overeenkomst bestaat waarin een beding is opgenomen dat in strijd is met de antidiscriminatie wetten kan de nietigheid enkel worden uitgesproken ten aanzien van dat beding. Voor het overige kan de overeenkomst verder blijven bestaan. Met andere woorden zorgt de nietigheid van het discriminerend beding voor een loutere partiële nietigheid.⁵⁵

3.2 Schadevergoeding

37. Slachtoffers van discriminatie hebben de mogelijkheid om een schadevergoeding te vorderen. Dat kan overeenkomstig het contractuele of het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht. Het slachtoffer heeft daarbij de keuze tussen een bedrag voor de werkelijk geleden schade of een forfaitair bedrag.⁵⁶

---

⁵¹ Verslag over het wetsontwerp tot wijziging van de wet van 30 juli 1981 tot bestraffing van bepaalde door racisme en xenofobie ingegeven daden, wetsontwerp ter bestrijding van discriminatie tussen vrouwen en mannen, wetsontwerp ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie en het wetsontwerp tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek, *Parl. St.* Kamer 2006-07, nr. 2720/9, 26.

⁵² Art. 28, §1 Antidiscriminatiewet.; art. 30, §1 Antiracismewet; art. 33, §1 Genderwet.

⁵³ Art. 28 §§2-3 Antidiscriminatiewet; art. 30, §§2-3 Antiracismewet; art. 33, §§2-3 Genderwet.

⁵⁴ Art. 15 Antidiscriminatiewet; art. 13 Antiracismewet; art. 20 Genderwet.

⁵⁵ C. CAUFFMAN, "Discriminatie bij bijzondere overeenkomsten", *RW* 2006-07, nr. 7, 294.

⁵⁶ Art. 18 Antidiscriminatiewet; art. 16 Antiracismewet; art. 23 Genderwet.

3.2.1 Werkelijk geleden schade

38. Wanneer het slachtoffer een schadevergoeding wil bekomen die gelijk is aan de werkelijk geleden schade, moet hij het bestaan en de omvang van de geleden schade bewijzen.⁵⁷ Daarvoor kan hij terugvallen op het gemeen aansprakelijkheidsrecht en meer bepaald op artikel 1382 oud BW. In haar meest recente opvatting stelt het Hof van Cassatie dat 'schade' in de zin van artikel 1382 oud BW louter een aangetast belang of het verlies van een legitiem voordeel vereist. Met andere woorden moet het slachtoffer zich in een minder gunstige positie bevinden dan voor de begane fout.⁵⁸ In het licht van het discriminatierecht houdt dat in dat het slachtoffer zich omwille van de discriminatie in een nadeligere positie bevindt dan voorheen.

39. Om de omvang van de geleden schade te bepalen is het van belang om te weten welke schade voor vergoeding in aanmerking komt. Verschillende soorten schade kunnen worden onderscheiden. In hoofdorde bestaat er een onderscheid tussen materiële en morele schade.⁵⁹ Materiële schade kan zich uiten in patrimoniale schade, namelijk schade aan een goed of aan een vermogen, of in lichamelijke schade, namelijk bij schending van de psychische of fysieke integriteit.⁶⁰ Morele schade daarentegen raakt niet aan iemands vermogen. Het betreft schade door de aantasting van het psychisch welbehagen van een persoon.⁶¹ Materiële en morele schade kunnen zich verder manifesteren in specifiekere soorten schade.

Toegepast op het discriminatierecht kan de schade bijvoorbeeld bestaan in het verlies van een kans. Zo is er sprake van verlies van de kans om een woning te betrekken wanneer een persoon de huur van een woning wordt geweigerd omdat hij geen arbeidsovereenkomst van onbepaalde duur kan voorleggen.⁶² Binnen het discriminatierecht is er evenwel vaak sprake van morele schade. Een zaak voor het hof van beroep te Gent biedt een goede illustratie. Een ervaren soloreiziger wilde deelnemen aan een groepsreis naar Jordanië. Hij keek al lang uit naar een reis naar Jordanië en deze groepsreis werd voor een goede prijs aangeboden. Desondanks werd zijn deelname aan de reis geweigerd omwille van zijn auditieve beperking. De man was namelijk doof en volgens de reisorganisatoren kon zijn veiligheid niet gegarandeerd worden. In het arrest werd geduïd op de morele schade die de man leed omwille van discriminatie op grond van handicap. Hiervoor heeft hij dan ook een (forfaitaire) vergoeding gekregen.⁶³

40. Naast de verschillende soorten schade zijn er nog enkele voorwaarden waar het slachtoffer rekening mee moet houden om in aanmerking te komen voor vergoeding. Ten eerste moet het gaan om zekere schade. De schade moet vaststaan en mag niet louter hypothetisch zijn.⁶⁴ Met andere

---

⁵⁷ Cass. 21 juni 1990, *Arr.Cass.* 1990, 1385; Art. 18, §1, tweede lid Antidiscriminatiewet; art. 16, §1, tweede lid Antiracismewet; art. 23, §1, tweede lid Genderwet.

⁵⁸ Cass. 5 juni 2020, AR C.19.0396.F.

⁵⁹ H. BOCKEN e.a., *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, 61.

⁶⁰ I. SAMOY en S. STIJNS, *Leerboek verbintenissenrecht – Boek Ibis*, Brugge, die Keure, 2020, 134.

⁶¹ H. BOCKEN e.a., *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, 61.

⁶² Voorz. Rb. Namen (9e.k.) 5 mei 2015, *Juristenkrant* 2015, nr. 310, 2.

⁶³ Gent 20 januari 2011, *RW* 2011-12, nr. 19, 872-874.

⁶⁴ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 638.

woorden mag de schade niet rusten op veronderstellingen. Van belang is dat er zekerheid is over het bestaan van de schade, niet over de omvang van de schade. Ten tweede moet het gaan om persoonlijke schade. Het slachtoffer kan geen schadevergoeding vorderen voor schade geleden door derden.⁶⁵

41. Om vergoeding te krijgen voor zijn werkelijk geleden schade, moet het slachtoffer dus de omvang van zijn zekere, persoonlijke schade bewijzen. Overeenkomstig het gemeen aansprakelijkheidsrecht kan dat bewijs met alle bewijsmiddelen worden geleverd.⁶⁶

3.2.2 *Forfaitaire vergoeding*

42. Ook bij de keuze voor een forfaitaire schadevergoeding kan het slachtoffer een vergoeding krijgen voor de geleden schade. De wetgever maakt een onderscheid tussen situaties in het kader van arbeidsbetrekkingen of van de aanvullende regelingen voor sociale zekerheid en situaties die daar buiten vallen.⁶⁷

43. In het eerste geval heeft het slachtoffer van discriminatie de mogelijkheid om vergoeding te vragen voor zijn morele en materiële schade. Dat forfaitaire bedrag is gelijk aan zes maanden het brutoloon. Dat bedrag wordt beperkt tot drie maanden brutoloon indien de werkgever kan aantonen dat de betwiste behandeling, die het voorwerp van de discriminatie uitmaakt, ook op niet-discriminerende gronden getroffen zou zijn.⁶⁸ In het tweede geval, in situaties die buiten de arbeidsbetrekkingen en aanvullende regelingen voor sociale zekerheid vallen, kan het slachtoffer vergoeding krijgen voor zijn geleden morele schade. De forfaitaire vergoeding wordt geraamd op 1300 euro. Ook in dit geval kan het bedrag gehalveerd worden indien de discriminator kan aantonen dat de betwiste behandeling ook op niet-discriminerende gronden getroffen zou zijn.⁶⁹ Zo kan hij bijvoorbeeld zijn eigen economische situatie voorleggen ter verantwoording van de ongunstige behandeling.⁷⁰

3.2.3 *Cumul van schadevergoedingen*

44. In september 2020 boog de arbeidsrechtbank van Antwerpen zich over de vraag of het slachtoffer haar schadevergoedingen kan cumuleren in geval van meervoudige discriminatie. Meervoudige discriminatie doet zich voor wanneer een persoon gediscrimineerd wordt op basis van meerdere gronden die beschermd worden door de antidiscriminatie wetten.⁷¹ De zaak ging over een sollicitante die na de sollicitatieprocedure niet weerhouden werd als kandidate voor een job, nadat ze gemeld had dat ze zwanger was en kampte met gehoorproblemen.⁷² De sollicitante meende dat ze door de NV gediscrimineerd werd omwille van haar handicap en omwille van haar geslacht.

---

⁶⁵ Art. 17 Ger. W.; T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 649.

⁶⁶ Art. 8.8 Burgerlijk Wetboek (hierna: BW).

⁶⁷ Art. 18, §1, tweede lid Antidiscriminatie wet; art. 16, §1, tweede lid Antiracismewet; art. 23, §1, tweede lid Genderwet.

⁶⁸ Art. 18, §2, 2° Antidiscriminatie wet; art. 16, §2, 2° Antiracismewet; art. 23, §2, 2° Genderwet.

⁶⁹ Art. 18, §2, 1° Antidiscriminatie wet; art. 16, §2, 1° Antiracismewet; art. 23, §2, 1° Genderwet.

⁷⁰ Wetsontwerp ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie, *Parl. St.*, Kamer 2006-07, nr. 2722/1, 84.

⁷¹ D. DE MEYST en A. HENDRICKS, "Schadevergoeding bij meervoudige discriminatie", *NJW* 2021, nr. 438, 229.

⁷² Arbrb. Antwerpen 29 september 2020, <https://www.unia.be/nl/rechtspraak-alternatieven/rechtspraak/tribunal-du-travail-danvers-29-septembre-2020>.

Bovendien deed de discriminatie op basis van handicap zich voor tijdens de sollicitatieprocedure en op het moment dat ze niet weerhouden werd als kandidate. Op basis hiervan vorderde zij dan ook drie maal de forfaitaire schadevergoeding van zes maanden brutoloon.⁷³ De arbeidsrechtbank oordeelde in het voordeel van de sollicitante en veroordeelde de NV drie maal tot zes maanden brutoloon.⁷⁴ Nadat de NV beroep aantekende tegen dit vonnis, oordeelde het arbeidshof te Antwerpen in juni 2021 dat er inderdaad sprake was van meervoudige discriminatie. Het Hof besloot wel dat cumul van schadevergoedingen niet mogelijk was bij discriminatie op grond van handicap tijdens de sollicitatieprocedure en discriminatie op het moment van de niet-aanwerving. Volgens het Hof zijn beide momenten van discriminatie te verweven waardoor er geen onderscheiden schade kan ontstaan.⁷⁵

Voorafgaand aan dit arrest hield het Hof van Cassatie zich al bezig met de vraag naar cumul van schadevergoedingen bij meervoudige discriminatie. Het standpunt van het Hof luidt dat cumul van schadevergoedingen mogelijk is, indien ze verschillend van aard zijn. Het Hof doelt op het feit dat de schadevergoedingen moeten voortkomen uit verschillende antidiscriminatie wetten.⁷⁶

45. De federale antidiscriminatie wetten schrijven de mogelijkheid tot gecumuleerde schadevergoedingen niet expliciet voor, maar stellen er ook geen verbod op.⁷⁷ De rechters in bovenstaand vonnis en arrest hebben de wetten dan ook zo geïnterpreteerd dat cumul van schadevergoeding op basis van verschillende discriminatiegronden mogelijk is. Hoewel er voor de goederen- en dienstensector nog geen gelijkaardig vonnis of arrest geweest is, zouden we kunnen stellen dat het principe naar analogie kan worden toegepast. Een sanctie die bestaat uit meerdere schadevergoedingen kan namelijk alleen maar bijdragen tot het afschrikkend effect dat de Europese Richtlijnen vooropstellen. Er moet evenwel rekening worden gehouden met de zienswijze van het Hof van Cassatie. Cumul van schadevergoedingen is volgens het Hof mogelijk, maar ze moeten betrekking hebben op verschillende schadeposten. Met andere woorden, het slachtoffer moet kunnen aantonen dat hij verschillende soorten schade heeft geleden opdat er voor elke soort een vergoeding kan worden toegekend.⁷⁸

3.2.4 Vordering tot staking

46. Om snel een einde te maken aan de ongunstige behandeling, kan het slachtoffer een vordering tot staking instellen. Zodra de rechter het bestaan van een daad in strijd met de antidiscriminatie wetten vaststelt, beveelt hij de staking ervan. Naast het slachtoffer, kunnen ook UNIA, andere belangenverenigingen en het openbaar ministerie verzoeken om een vordering tot

---

⁷³ C. VAN BRAECKEL en L. VANHAUTE, "Een cumul van schadevergoedingen bij meervoudige discriminatie is mogelijk", *SOCWEG* 2021, afl. 15, 9-10.

⁷⁴ Arbrb. Antwerpen 29 september 2020, <https://www.unia.be/nl/rechtspraak-alternatieven/rechtspraak/tribunal-du-travail-danvers-29-septembre-2020>.

⁷⁵ C. VAN BRAECKEL en L. VANHAUTE, "Een cumul van schadevergoedingen bij meervoudige discriminatie is mogelijk", *SOCWEG* 2021, afl. 15, 11.

⁷⁶ D. DE MEYST en A. HENDRICKS, "Schadevergoeding bij meervoudige discriminatie", *NJW* 2021, nr. 438, 229.

⁷⁷ *Ibid.*

⁷⁸ Cass. 20 februari 2012, AR S.10.0048.F.

staking.⁷⁹ De procedure wordt behandeld zoals in kort geding.⁸⁰ De bedoeling is om, sneller dan met een strafprocedure, tot een staking van de discriminerende handelingen te komen.

3.2.5 Dwangsom

47. De rechter kan diegene die de discriminatie heeft gepleegd veroordelen tot de betaling van een dwangsom wanneer geen einde is gemaakt aan de discriminatie. Ook hier kan dat op verzoek van het slachtoffer, UNIA, andere belangenverenigingen of het openbaar ministerie.⁸¹

Overeenkomstig art. 1385ter van het Gerechtelijk Wetboek, heeft de rechter de mogelijkheid om de dwangsom vast te stellen op een bedrag per tijdseenheid of per overtreding.⁸² In het eerste geval kan de rechter een dwangsom opleggen per verstreken tijdsperiode. Zo kan hij vaststellen dat een dwangsom betaald moet worden per dag dat de discriminator geen einde heeft gemaakt aan de discriminatie. In het tweede geval legt de rechter een dwangsom op per nieuwe inbreuk van de antidiscriminatie wetten die de discriminator pleegt.⁸³ Uit de tot nu toe besproken rechtspraak blijkt dat de dwangsom per overtreding het meest wordt toegepast. Deze wordt in de meeste gevallen samen met de vordering tot staking opgelegd.

3.2.6 Publicatie

48. Naast de dwangsom, kan de stakingsrechter bevelen dat zijn beslissing wordt gepubliceerd of bekend gemaakt.⁸⁴ De beslissing van de rechter, of een door hem samengestelde samenvatting daarvan, kan enerzijds worden aangeplakt zowel binnen als buiten de inrichtingen van de discriminator. Hierbij bepaalt de rechter dan steeds de termijn van aanplakking. Anderzijds kan de rechter bevelen dat zijn beslissing of een samenvatting ervan gepubliceerd wordt in de krant of op enige andere wijze. De kosten voor die bekendmaking worden steeds aan de overtreder opgelegd.⁸⁵

Bekendmaking van de beslissing is enkel relevant wanneer zij er kunnen toe bijdragen dat de gewraakte daad of de uitwerking ervan ophouden.⁸⁶ Hier speelt de soevereine beoordeling van de rechter. In het Hof van Beroep te Gent werd in 2012 een zaak behandeld waarbij een dame met een handicap twee maal de toegang tot een restaurant werd geweigerd, omdat ze vergezeld was van haar assistentiehond. Naast de vordering tot staking met dwangsom en de schadevergoeding, vorderde de dame de bekendmaking van de beslissing in de kranten Het Laatste Nieuws, Het Nieuwsblad en de Streekkrant Waasland. Dat laatste werd door het hof niet opgelegd. Het hof was van oordeel dat de dame niet kon aantonen dat de bekendmaking er toe kon bijdragen dat de

---

⁷⁹ Art. 20, §1, eerste lid Antidiscriminatie wet; art. 18, §1, eerste lid Antiracismewet; art. 25, §1, eerste lid Genderwet.

⁸⁰ Art. 20, §4, eerste lid Antidiscriminatie wet; art. 18, §4, eerste lid Antiracismewet; art. 25, §4, eerste lid Genderwet.

⁸¹ Art. 19 Antidiscriminatie wet; art. 17 Antiracismewet; art. 24 Genderwet.

⁸² Art. 1385ter Gerechtelijk Wetboek.

⁸³ K. WAGNER, "Art. 1385ter Ger. W. – Art. 1385quater Ger.W", in X., *Gerechtelijk recht. Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, IV, *Burgerlijke rechtspleging*, Mechelen, Kluwer, losbl., 145-146.

⁸⁴ Art. 20, §3 Antidiscriminatie wet; art. 18, §3 Antiracismewet; art. 25, §3 Genderwet.

⁸⁵ Wetsontwerp ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie, *Parl. St.*, Kamer 2006-07, nr. 2722/1, 61.

⁸⁶ Art. 20, tweede lid, §3 Antidiscriminatie wet; art. 18, tweede lid, §3 Antiracismewet; art. 25, tweede lid, §3 Genderwet.

gewraakte daad of de uitwerking ervan zou ophouden. De dreiging van de dwangsom en de opgelegde schadevergoeding volstonden voor het hof.⁸⁷

HOOFDSTUK 4. Strafrechtelijke sancties

49. In de eerste plaats voorzien de Antiracismewet en de Genderwet in een straf voor ras- of geslacht gerelateerde discriminatie in de context van de toegang tot goederen en diensten die publiekelijk beschikbaar zijn en in de arbeidscontext.⁸⁸ De discriminator kan daarvoor gestraft worden met een gevangenisstraf van een maand tot een jaar en een geldboete van vijftig tot duizend euro, of één van die straffen alleen.⁸⁹

Vervolgens kan iedere persoon die zich niet voegt naar een vonnis of arrest uitgesproken op een vordering tot staking een straf krijgen. Ook hier gaat het om een gevangenisstraf van een maand tot een jaar en een geldboete van vijftig tot duizend euro, of één van die straffen alleen.⁹⁰

Wanneer discriminatie op grond van één van de beschermde criteria wordt gepleegd door een openbaar officier of ambtenaar, een drager of agent van het openbaar gezag of van de openbare macht, kan die persoon een gevangenisstraf krijgen van twee maanden tot twee jaar.⁹¹

Tot slot verbieden elk van de drie antidiscriminatiewetten nog het aanzetten tot discriminatie, aanzetten tot haat of geweld of aanzetten tot segregatie jegens een persoon, een groep of een gemeenschap of hun leden wegens een van de beschermde criteria. De straf bedraagt een maand tot een jaar gevangenisstraf en een geldboete van vijftig tot duizend euro.⁹² De Antiracismewet gaat daarin nog verder door een verbod te stellen op het verspreiden van denkbeelden die zijn gegrond op rassensuperioriteit of rassenhaat en op het lidmaatschap van een groep of vereniging die kennelijk en herhaaldelijk discriminatie of segregatie wegens een van de beschermde criteria verkondigt.⁹³

---

⁸⁷ Gent 6 december 2012, AR 2010/AR/264, *Juristenkrant* 2013, afl. 270, 1.

⁸⁸ Art. 24-25 Antiracismewet; art. 28/2 Genderwet; art. 28/1 Genderwet.

⁸⁹ *Ibid.*

⁹⁰ Art. 24 Antidiscriminatiewet; art. 26 Antiracismewet; art. 29 Genderwet.

⁹¹ Art. 23 Antidiscriminatiewet; art. 23 Antiracismewet; art. 28 Genderwet.

⁹² Art. 22, 1°, 2°, 3° en 4° Antidiscriminatiewet; art. 20, 1°, 2°, 3° en 4° Antiracismewet; art. 27, 1°, 2°, 3° en 4° Genderwet.

⁹³ Art. 21-22 Antiracismewet.

TUSSENBSLUIT

50. Dit deel geeft een antwoord op de eerste subonderzoeksvraag, namelijk wat discriminatie is en welke sancties de Belgische antidiscriminatiewetten erop voorzien. Discriminatie doet zich hoofdzakelijk voor in twee situaties. Enerzijds gaat het om de situatie waarin een persoon ongunstiger wordt behandeld dan een andere persoon in een vergelijkbare situatie, op basis van een door de wet beschermd criterium. We spreken dan van directe discriminatie. Anderzijds gaat het om een schijnbaar neutrale handeling of bepaling die ervoor zorgt dat een persoon gekenmerkt door een beschermd criterium, nadeliger behandeld wordt dan anderen. We spreken dan van indirecte discriminatie. Naast deze twee situaties, kan discriminatie zich bijkomend uiten in het opdracht geven tot discriminatie of seksuele intimidatie.

Wanneer een van de bovenstaande vormen van discriminatie zich voordoen, voorzien de federale antidiscriminatiewetten in verschillende burgerrechtelijke en strafrechtelijke sancties. De vijf burgerrechtelijke sancties zijn de nietigheid, de schadevergoeding, de vordering tot staking, de dwangsom en de bekendmaking. Daarnaast is een strafsanctie mogelijk in bepaalde gevallen. Het gaat om ras- of geslacht gerelateerde discriminatie in de goederen- en dienstensector, de niet-naleving van een vordering tot staking, discriminatie door een persoon van de openbare macht en in geval van aanzetten tot discriminatie, haat of geweld.

DEEL 2. Sancties en remedies in de praktijk

51. Uit het eerste deel is gebleken dat de wetgever met de federale antidiscriminatiewetten van 2007 getracht heeft om een integraal kader te creëren over de mogelijke sancties en remedies bij discriminatie. De bedoeling was om te voldoen aan de sanctievereisten die de Europese Unie aan alle lidstaten oplegt. In dit deel worden die vereisten toegelicht. Vervolgens worden de knelpunten die het Belgische systeem aangaande discriminatie kent, grondig onderzocht. Dit gebeurt aan de hand van recente rechtspraak, maar ook met behulp van eerdere evaluaties van de antidiscriminatiewetten.

HOOFDSTUK 1. EU-vereisten

52. Volgens de Europese antidiscriminatie-richtlijnen zijn het de lidstaten zelf die invulling mogen geven aan hun sanctieapparaat. Ze nemen 'de nodige maatregelen' om strijdige bepalingen aan te pakken.⁹⁴ De enige vereiste die de richtlijnen voorop stellen is dat de sancties doeltreffend, evenredig en afschrikkend moeten zijn.⁹⁵

53. Toegepast op het discriminatiebeleid wil dat zeggen dat in de eerste plaats het criterium van de doeltreffendheid betekent dat iedere sanctie het gewenste effect voortbrengt. Zo heeft bijvoorbeeld de vordering tot staking als doel op zeer korte termijn een einde te maken aan discriminerende handelingen.⁹⁶ Met evenredige sancties wordt bedoeld dat de strengheid van de sancties in verhouding moeten staan tot de ernst van de inbreuk of de geleden schade. Een louter symbolische sanctie kan daarbij niet als evenredig worden beschouwd.⁹⁷ In het geval van de schadevergoeding mag een vooraf vastgestelde bovengrens bovendien geen beperking uitmaken van die evenredigheid.⁹⁸ Tot slot moet iedere sanctie een afschrikkend effect hebben.⁹⁹ In feite moet de oplegde sanctie een ontradende factor vormen ten aanzien van de discriminator zodat hij geen discriminerende handelingen meer zal stellen.¹⁰⁰

HOOFDSTUK 2. Knelpunten

54. Uit verschillende evaluaties van de federale antidiscriminatiewetten en uit de (geringe) recente rechtspraak blijkt dat de sancties en remedies die in België van kracht zijn, niet voldoen aan de vereisten die de Europese Unie voorschrijft. Hoewel de wetgever de bedoeling had om met de

---

⁹⁴ Art. 16 Kaderrichtlijn; art. 13 Rasrichtlijn; art. 23 Genderrichtlijn.

⁹⁵ Art. 17 Kaderrichtlijn; art. 15 Rasrichtlijn; art. 25 Genderrichtlijn.

⁹⁶ Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen, *Stand van zaken inzake toepassing en doeltreffendheid van de genderwet: Analyse en aanbevelingen*, Brussel, Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen, 2018, 7.

⁹⁷ HvJ 10 april 1984, nr. C-14/83, ECLI:EU:C:1984:153, Von Colson; HvJ 25 april 2013, nr. C-81/12, ECLI:EU:C:2013:275, Accept.

⁹⁸ Europese Commissie, Directoraat-generaal Justitie en Consumentenzaken, L. SENDEN en A. TIMMER, *Gender equality law in Europe: How are EU rules transposed into national law in 2018?*, Publications Office, 2019, 79.

⁹⁹ HvJ 2 augustus 1993, nr. C-271/91, ECLI:EU:C:1993:335, Marshall.

¹⁰⁰ Interfederaal centrum voor gelijke kansen en bestrijding van discriminatie en racisme, *Evaluatie Wet van 10 mei 2007 tot wijziging van de wet van 30 juli 1981 tot bestraffing van bepaalde door racisme of xenofobie ingegeven daden (Belgisch Staatsblad 30 mei 2007) (Antiracismewet) - Wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie (Belgisch Staatsblad 30 mei 2007) (Antidiscriminatiewet)*, februari 2016, www.unia.be/files/Documenten/Publicaties_docs/Evaluatie.pdf, 61.

antidiscriminatiewetten van 2007 een omvattend beleid te creëren met betrekking tot sancties bij discriminatie, mist het in de praktijk haar gunstig effect.¹⁰¹

2.1 Schadevergoeding

55. Het meest in het oog springende knelpunt is de wanverhouding tussen de sanctie van de schadevergoeding en de vereisten van doeltreffende, evenredige en afschrikkende sancties. Slachtoffers van discriminatie die een vergoeding willen voor de geleden schade hebben een keuze. Ofwel vorderen zij een vergoeding die gelijk is aan de werkelijk geleden schade. In dat geval moeten ze het bestaan en de omvang ervan bewijzen, alsook het oorzakelijk verband tussen de discriminerende handeling en de schade.¹⁰² Het blijft dan evenwel mogelijk voor de vermeende discriminator om tegenbewijs te leveren, door bijvoorbeeld het zekere karakter van de schade te betwisten en aan te tonen dat het om louter hypothetische schade gaat (*supra* nr. 40). Ofwel kiezen ze voor het forfaitair bedrag van 1300 of 650 euro waarbij ze de schade noch de omvang ervan moeten bewijzen, wat een forse verlichting van de bewijslast inhoudt.¹⁰³

56. Het bewijs leveren van het bestaan en de omvang van de schade is niet alleen binnen het antidiscriminatie recht een heikel punt. Wanneer slachtoffers elementen aanhalen die volgens hen het bewijs van de schade leveren, is het aan de rechter om te oordelen over het bestaan van die schade en over het bedrag ter vergoeding ervan. Dat wil zeggen dat de rechter bepaalt welke elementen hij weerhoudt en voor welke schadeposten het slachtoffer vergoeding zal krijgen.¹⁰⁴ Als hij de berekeningswijze van het slachtoffer niet volgt, raamt hij de zekere, persoonlijke schade *ex aequo et bono*, naar billijkheid.¹⁰⁵ Hij beschikt in beide gevallen over een soevereine beoordelingsmacht.¹⁰⁶ Hierin schuilt echter het gevaar dat rechters in de praktijk soms voorbijgaan aan een van de basisbeginselen van het gemeen aansprakelijkheidsrecht: de integrale schadeloosstelling.¹⁰⁷ Voornamelijk in geval van morele schade rijst de vraag naar hoe dat basisbeginsel toegepast kan worden. Op welke manier is morele schade in geld te waarderen?¹⁰⁸

In de parlementaire voorbereidingen van de antidiscriminatiewetten van 2007 haalde de wetgever reeds aan dat het bewijs van de werkelijk geleden schade moeilijk te leveren is voor slachtoffers. Bij de toekenning van een vergoeding voor morele schade zijn rechters in België geneigd om te kiezen

---

¹⁰¹ Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen, *Stand van zaken inzake toepassing en doeltreffendheid van de genderwet: Analyse en aanbevelingen*, Brussel, Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen, 2018; Interfederaal centrum voor gelijke kansen en bestrijding van discriminatie en racisme, *Evaluatie Wet van 10 mei 2007 tot wijziging van de wet van 30 juli 1981 tot bestraffing van bepaalde door racisme of xenofobie ingegeven daden (Belgisch Staatsblad 30 mei 2007) (Antiracismewet) - Wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie (Belgisch Staatsblad 30 mei 2007) (Antidiscriminatiewet)*, februari 2016, www.unia.be/files/Documenten/Publicaties_docs/Evaluatie.pdf; Evaluatiecommissie federale wetgeving ter bestrijding van discriminatie, *Eerste evaluatieverslag*, februari 2017, https://www.unia.be/files/Documenten/Aanbevelingen-advies/Evaluatiecommissie_federale_wetgeving_ter_bestrijding_van_discriminatie.pdf.

¹⁰² Cass. 21 juni 1990, *Arr. Cass.* 1990, 1385.

¹⁰³ Art. 18, §§1-2 Antidiscriminatiewet; art. 16, §§1-2 Antiracismewet; art. 23, §§1-2 Genderwet.

¹⁰⁴ L. DE SOMER, "Bewijs van de schade" in L. BREWAEYS, E. DE KEYSER, L. DE SOMER, G. HULLEBROECK en J. SURMONT, *Handboek letselschade gemeen recht*, Mechelen, Kluwer, losbl., 49.

¹⁰⁵ Cass. 20 januari 1969, *Arr. Cass.* 1969, 479; Cass. 23 oktober 1991, *Arr. Cass.*, 1991-92, 184; Cass. 5 maart 2021, AR C.20.0166.N, *RGAR* 2021, nr. 6, 15796.

¹⁰⁶ Cass. 2 mei 1974, *Arr. Cass.* 1974, 963.

¹⁰⁷ Cass. 15 maart 1985, *Arr. Cass.* 1985, 972.

¹⁰⁸ B. WEYTS, *De Indicatieve Tabel 2016: kansen en kritiek*, Mortsel, Intersentia, 2018, 7.

voor een symbolische euro.¹⁰⁹ Zo deed onder andere de correctionele rechtbank van Hasselt uitspraak in een zaak waarbij drie allochtone jongeren de toegang tot een dancing werd geweigerd. Discriminatie op grond van nationaliteit werd vastgesteld. Voor de morele schade legde de rechter een symbolische vergoeding van 1 euro op waarbij hij van mening was dat "het gezelschap van de andere personen de pijn heeft verzacht".¹¹⁰

57. Hoewel het in de gevallen van discriminatie vaak gaat over extrapatrimoniale of morele schade, kan er ook sprake zijn van materiële schade, die in de praktijk ook vaak moeilijk te bewijzen is (*infra* nr. 66).¹¹¹ Als het slachtoffer geen bewijs kan voorleggen van de materiële schade die hij geleden heeft, kan hij ook geen aanspraak maken op een schadevergoeding. Voor vergoeding van materiële schade moet het slachtoffer zich namelijk wenden tot het gemeen aansprakelijkheidsrecht, waar hij het bestaan, de omvang en het oorzakelijk verband tussen de schade en de discriminerende handeling moet bewijzen. Een forfaitair bedrag, zoals voorzien is voor de vergoeding van morele schade, bestaat niet voor materiële schade.¹¹²

2.1.1 Dwingend karakter van de forfaitaire schadevergoeding

58. Om tegemoet te komen aan de bewijsproblematiek, heeft de Belgische wetgever de forfaitaire schadevergoeding ingevoerd.¹¹³ Wanneer het slachtoffer daarvoor kiest, ontstaat er een wettelijk vermoeden van het bestaan en de omvang van de schade en dient het slachtoffer daarover geen bewijs meer te leveren. Het gaat evenwel om een weerlegbaar vermoeden, waardoor de discriminator nog steeds tegenbewijs kan leveren.¹¹⁴

59. Met betrekking tot het dwingend karakter van de forfaitaire schadevergoeding werd door de federale evaluatiecommissie en door UNIA een tegenstrijdigheid in de wet opgemerkt. Enerzijds geven sommige bepalingen aan dat de discriminator het slachtoffer een vergoeding 'moet' betalen, zowel in het geval van bewijs van werkelijk geleden schade als het forfaitaire bedrag. Anderzijds geven enkele bepalingen aan dat de rechtbank de door het slachtoffer gevraagde forfaitaire vergoeding 'kan' toewijzen.¹¹⁵ Op die manier ontstaat onduidelijkheid over de verplichte aard van de forfaitaire vergoeding. In de Rechtbank van Eerste Aanleg in Brussel besloot de voorzitter tot indirecte discriminatie waarbij een vrouw de toegang tot een bowlingzaak werd geweigerd omdat ze een hoofddoek droeg. De vrouw vorderde de forfaitaire schadevergoeding, maar deze werd haar niet toegekend. Volgens de voorzitter werd op geen enkele manier duidelijk gemaakt waaruit de morele

---

¹⁰⁹ Wetsontwerp ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie, *Parl. St.*, Kamer 2006-07, nr. 2722/1, 26-27.

¹¹⁰ Corr. Hasselt 12 juni 2007, <https://www.unia.be/nl/rechtspraak-alternatieven/rechtspraak/correctionele-rechtbank-hasselt-12-juni-2007>.

¹¹¹ Wetsontwerp ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie, *Parl. St.*, Kamer 2006-07, nr. 2722/1, 27.

¹¹² Art. 18, §2, 1° Antidiscriminatiewet; art. 16, §2, 1° Antiracismewet; art. 23, §2, 1° Genderwet; S. DE REY, P. FOUBERT en I. SAMOY, "Afdwinging van de antidiscriminatiewetgeving in private rechtsverhoudingen: heeft het privaatrecht iets te bieden?", *RW* 2021-22, nr. 31, 1217.

¹¹³ *Ibid.*, 26.

¹¹⁴ I. SAMOY en M. AGUIRRE, "De raakvlakken tussen de contractuele en de buitencontractuele aansprakelijkheid. Schadeherstel, schadevergoeding en interesten", in S. STIJNS e.a. (eds.), *De raakvlakken tussen contractuele en buitencontractuele aansprakelijkheid*, Brugge, die Keure, 2010, 131.

¹¹⁵ Art. 18, §1 en 20, §2 Antidiscriminatiewet; art. 18, §2-3 Antiracismewet; art. 23, §1 en 25, §2 Genderwet.

schade bestond.¹¹⁶ In een andere zaak voor de correctionele rechtbank in Antwerpen werd een koppel geweigerd als huurders omwille van hun vreemde afkomst. Zij vorderden de forfaitaire vergoeding van 1300 euro op grond van de Antiracismewet voor de geleden morele schade. Zonder motivering stelde de rechter hier vast dat de morele schade gegrond was voor een bedrag van 1 euro.¹¹⁷

De rechter oordeelde in beide vonnissen onterecht dat de forfaitaire vergoeding slechts een mogelijkheid betreft. De wetgever beoogde een vaste vergoeding waarbij geen debat nodig is over de omvang van de schade. Door debat te vermijden creëert de wetgever bovendien de mogelijkheid voor de stakingsrechter om, samen met het opleggen van een vordering tot staking, de forfaitaire vergoeding op te leggen.¹¹⁸

2.1.2 *Bedrag van de forfaitaire schadevergoeding*

60. De forfaitaire vergoeding in geval van discriminatie buiten de arbeidsbetrekkingen bedraagt 650 euro. Dat bedrag wordt verdubbeld indien de discriminator niet kan aantonen dat de nadelige behandeling van het slachtoffer ook op niet-discriminerende gronden getroffen zou zijn. Daarnaast kan het bedrag ook verhoogd worden tot 1300 euro als de rechter overtuigd is van de bijzondere ernst van de geleden morele schade.¹¹⁹ Het voornaamste doel van het vastgestelde bedrag is het herstel van de morele schade, die per definitie niet in geld waardeerbaar is.¹²⁰ De wetgever wilde tegemoet komen aan de problematiek van het toekennen van een symbolische euro voor morele schade door slachtoffers uitzicht te bieden op een daadwerkelijke vergoeding.¹²¹

61. Vanuit Europees perspectief wordt België al eens geprezen omwille van de mogelijkheid voor het slachtoffer om te kiezen voor een forfaitaire vergoeding.¹²² Helaas maakt de praktijk duidelijk dat het vastgestelde bedrag, dat toegekend wordt buiten de arbeidsbetrekkingen, te laag is. Ook voorzien de wetten niet in de indexering van die bedragen en beogen ze enkel vergoeding van morele schade.¹²³ Die regeling staat lijnrecht tegenover deze in de context van de arbeidsbetrekkingen. Zoals gezegd dekt het bedrag daar zowel morele als materiële schade en komt een bedrag dat gelijk is aan 3 of 6 maanden brutoloon vanzelfsprekend hoger uit dan een bedrag van 1300 euro.

---

¹¹⁶ Rb. Brussel (NI.) 25 januari 2011, <https://www.unia.be/nl/rechtspraak-alternatieven/rechtspraak/rechtbank-van-1ste-aanleg-brussel-25-januari-2011>.

¹¹⁷ Corr. Antwerpen 18 maart 2016, <https://www.unia.be/nl/rechtspraak-alternatieven/rechtspraak/correctionele-rechtbank-antwerpen-18-maart-2016>.

¹¹⁸ Evaluatiecommissie federale wetgeving ter bestrijding van discriminatie, *Eerste evaluatieverslag*, februari 2017, https://www.unia.be/files/Documenten/Aanbevelingen-advies/Evaluatiecommissie_federale_wetgeving_ter_bestrijding_van_discriminatie.pdf, 94.

¹¹⁹ Art. 18, §2, 1° Antidiscriminatiewet; art. 16, §2, 1° Antiracismewet; art. 23, §2, 1° Genderwet.

¹²⁰ C. EYBEN en J.F. GERMAIN, "Les sanctions civiles. La nullité et les dommages et intérêts forfaitaires", in C. BAYART, J. SOTTIAUX en S. VAN DROOGHENBROECK (eds.), *Actualités du droit de la lutte contra la discrimination / Actuele topics discriminatierecht*, Brugge, die Keure, 2008, 355.

¹²¹ Wetsontwerp ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie, *Parl. St.*, Kamer 2006-07, nr. 2722/1, 27.

¹²² Europese Commissie, Directoraat-generaal Justitie en Consumentenzaken, BRIBOSIA, E. en RORIVE, I., *Country report on non-discrimination: Belgium 2021*, Publications Office, 2021, 97.

¹²³ Interfederaal Centrum voor gelijke kansen en bestrijding van discriminatie en racisme, *Evaluatie Wet van 10 mei 2007 tot wijziging van de wet van 30 juli 1981 tot bestraffing van bepaalde door racisme of xenofobie ingegeven daden (Belgisch Staatsblad 30 mei 2007) (Antiracismewet) - Wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie (Belgisch Staatsblad 30 mei 2007) (Antidiscriminatiewet)*, februari 2016, www.unia.be/files/Documenten/Publicaties_docs/Evaluatie.pdf, 83; Evaluatiecommissie federale wetgeving ter bestrijding van discriminatie, *Eerste evaluatieverslag*, februari 2017, https://www.unia.be/files/Documenten/Aanbevelingen-advies/Evaluatiecommissie_federale_wetgeving_ter_bestrijding_van_discriminatie.pdf, 95.

Voor de vaststelling van de bedragen in het kader van de arbeidsbetrekkingen, lijkt het dat de wetgever zich heeft gebaseerd op rechtspraak van het Hof van Justitie van de Europese Unie. Dat stelde de federale evaluatiecommissie vast.¹²⁴ Het bedrag van 1300 euro, dat van toepassing is in de gevallen buiten de arbeidsbetrekkingen, lijkt evenwel niet te steunen op een daadwerkelijke berekening door de wetgever.¹²⁵

62. De beperkte forfaitaire vergoeding heeft meerdere gevolgen. Vooreerst is het bedrag allerminst afschrikkend te noemen voor grote ondernemingen die zich schuldig maken aan discriminatie.¹²⁶ Neem bijvoorbeeld het vonnis van 23 juni 2017 van de ondernemingsrechtbank te Brussel. Een dame wenst een verzekering af te sluiten bij een bepaalde verzekeringsmaatschappij, maar omwille van haar seropositiviteit werd haar aanvraag geweigerd. De rechtbank stelt discriminatie op grond van gezondheidstoestand vast. Naast het bevel tot staking kent de rechter de forfaitaire schadevergoeding van 1300 euro toe aan het slachtoffer.¹²⁷ Hoewel dat bedrag voldoende kan zijn om de morele schade van het slachtoffer te vergoeden, is 1300 euro voor een verzekeringsmaatschappij verwaarloosbaar. In die zin voldoet de sanctie van de schadevergoeding niet aan het afschrikkend karakter.¹²⁸

63. De federale evaluatiecommissie en UNIA stellen vervolgens vast dat het aangenomen bedrag van 650 euro of, in het beste geval, 1300 euro onvoldoende is voor de slachtoffers. Zij leiden dat hoofdzakelijk af uit het geringe aantal vorderingen sinds de invoering van de nieuwe antidiscriminatiewetten. De beperkte forfaitaire vergoeding in combinatie met de hoge proceskosten en de vaak lange duur van het proces vormen een ontradende factor voor slachtoffers van discriminatie om een gerechtelijke procedure op te starten.¹²⁹

64. Een zaak waarbij wel een gerechtelijke procedure werd opgestart, maar waarbij de wanverhouding tussen de proceskosten en de toegekende schadevergoeding evident is, biedt een goede illustratie. Een man boekt een hotelkamer voor zichzelf en zijn vrouw. Bij aankomst in het hotel wordt hen de toegang geweigerd omdat de vrouw begeleid wordt door een assistentiehond. De man start een gerechtelijke procedure op voor de Rechtbank van Eerste Aanleg in Henegouwen. Zijn vordering wordt echter ongegrond verklaard en hij wordt veroordeeld tot een rechtsplegingsvergoeding van 1440 euro.¹³⁰ Nadat hij hoger beroep instelt, oordeelt het Hof van Beroep in Bergen dat er wel degelijk sprake is van directe en indirecte discriminatie, maar verklaart het beroep niet gegrond omdat er geen gevaar is voor herhaling van de discriminerende handelingen. Het hotel had namelijk haar beleid aangepast nadat het koppel geweigerd werd. Ondanks dat de

---

¹²⁴ Evaluatiecommissie federale wetgeving ter bestrijding van discriminatie, *Eerste evaluatieverslag*, februari 2017, https://www.unia.be/files/Documenten/Aanbevelingen-advies/Evaluatiecommissie_federale_wetgeving_ter_bestrijding_van_discriminatie.pdf, 95.

¹²⁵ Wetsvoorstel tot wijziging van de antidiscriminatiewetten van 10 mei 2007, teneinde in hogere schadevergoedingen voor de slachtoffers van discriminatie te voorzien, *Parl.St.* Kamer 2020-21, nr. 1846/1.

¹²⁶ *Ibid.*, 96.

¹²⁷ Orb. Brussel (Fr.) 23 juni 2017, <https://www.unia.be/nl/rechtspraak-alternatieven/rechtspraak/handelsrechtbank-brussel-23-juni-2017>.

¹²⁸ Evaluatiecommissie federale wetgeving ter bestrijding van discriminatie, *Eerste evaluatieverslag*, februari 2017, https://www.unia.be/files/Documenten/Aanbevelingen-advies/Evaluatiecommissie_federale_wetgeving_ter_bestrijding_van_discriminatie.pdf, 96.

¹²⁹ *Ibid.*

¹³⁰ Rb. Bergen 2 oktober 2016, <https://www.unia.be/nl/rechtspraak-alternatieven/rechtspraak/rechtbank-van-eerste-aanleg-henegouwen-2-oktober-2016>.

man de forfaitaire vergoeding van 1300 euro werd toegekend, werd hij ook in beroep veroordeeld tot het betalen van de rechtsplegingsvergoeding. Dit komt uiteindelijk neer op een bedrag van 2880 euro.¹³¹ De toegekende schadevergoeding wordt op die manier overstegen door de proceskosten in deze zaak.

Uit bovenstaande rechtspraak blijkt duidelijk dat de forfaitaire schadevergoeding haar doeltreffend karakter mist. Volgens de evaluaties van 2017 wordt dat knelpunt evenwel nog helderder door de gerechtelijke procedures die net niet opgestart worden. De hoge proceskosten en de lange duur van het proces vormen een drempel voor slachtoffers die hun rechten willen laten gelden.¹³² Logischerwijze kunnen slachtoffers hun schade moeilijk vergoed zien als ze geen vordering instellen. Op die manier gaat de sanctie van de schadevergoeding binnen het discriminatierecht voorbij aan het principe van integrale schadeloosstelling en het vereiste doeltreffend karakter van de remedies.¹³³

2.1.3 Flexibiliteit van de forfaitaire schadevergoeding

65. Een slachtoffer van discriminatie dat voor de vergoeding van zijn schade kiest voor het forfaitair bedrag krijgt ofwel 650 euro toegekend, ofwel 1300 euro. Ook al is een forfaitair bedrag vanuit zijn aard vastgesteld, toch merken de federale evaluatiecommissie en UNIA op dat er een bepaalde variabiliteit nodig is.¹³⁴ Bij het voorzien van een forfaitair bedrag bestaat toch steeds het risico dat men afwijkt van de werkelijk geleden schade van het slachtoffer.¹³⁵ Dat heeft bijgevolg een negatieve impact in twee richtingen. Enerzijds kan de toegekende vergoeding zo laag zijn dat het geenszins de volledige schade van het slachtoffer vergoedt. Anderzijds kan de toegekende vergoeding meer bedragen dan de schade die het slachtoffer effectief geleden heeft. In het eerste geval kan er onmogelijk sprake zijn van een integrale schadeloosstelling van het slachtoffer. In het tweede geval betaalt de discriminator in feite meer dan de te vergoeden schade. Op die manier strookt de forfaitaire vergoeding niet met de vereiste van een evenredige sanctie.

66. Rekening houdend met de evaluatieverslagen van 2017, is er op 10 maart 2021 een wetsvoorstel ingediend teneinde te voorzien in hogere schadevergoedingen voor de slachtoffers van

---

¹³¹ Bergen 23 oktober 2018, <https://www.unia.be/nl/rechtspraak-alternatieven/rechtspraak/hof-van-beroep-bergen-23-oktober-2018>.

¹³² Interfederaal Centrum voor gelijke kansen en bestrijding van discriminatie en racisme, *Evaluatie Wet van 10 mei 2007 tot wijziging van de wet van 30 juli 1981 tot bestraffing van bepaalde door racisme of xenofobie ingegeven daden (Belgisch Staatsblad 30 mei 2007) (Antiracismewet) - Wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie (Belgisch Staatsblad 30 mei 2007) (Antidiscriminatiewet)*, februari 2016, www.unia.be/files/Documenten/Publicaties_docs/Evaluatie.pdf, 83; Evaluatiecommissie federale wetgeving ter bestrijding van discriminatie, *Eerste evaluatieverslag*, februari 2017, https://www.unia.be/files/Documenten/Aanbevelingen-advies/Evaluatiecommissie_federale_wetgeving_ter_bestrijding_van_discriminatie.pdf, 95.

¹³³ Cass. 15 maart 1985, *Arr. Cass.* 1985, 972.

¹³⁴ Interfederaal Centrum voor gelijke kansen en bestrijding van discriminatie en racisme, *Evaluatie Wet van 10 mei 2007 tot wijziging van de wet van 30 juli 1981 tot bestraffing van bepaalde door racisme of xenofobie ingegeven daden (Belgisch Staatsblad 30 mei 2007) (Antiracismewet) - Wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie (Belgisch Staatsblad 30 mei 2007) (Antidiscriminatiewet)*, februari 2016, www.unia.be/files/Documenten/Publicaties_docs/Evaluatie.pdf, 84; Evaluatiecommissie federale wetgeving ter bestrijding van discriminatie, *Eerste evaluatieverslag*, februari 2017, https://www.unia.be/files/Documenten/Aanbevelingen-advies/Evaluatiecommissie_federale_wetgeving_ter_bestrijding_van_discriminatie.pdf, 97.

¹³⁵ B. WEYTS, *De Indicatieve Tabel 2016: kansen en kritiek*, Mortsels, Intersentia, 2018, 6.

discriminatie.¹³⁶ De indieners van het wetsvoorstel zijn het eens met de federale evaluatiecommissie die stelt dat het vastgestelde bedrag geen ruimte laat voor de rechter om de concrete omstandigheden van de zaak in aanmerking te nemen. Er wordt dan ook een flexibel bedrag voorgesteld als forfaitaire schadevergoeding. Dat bedrag kan variëren tussen een minimum van 650 euro tot een bedrag van 13 000 euro, dat een vertienvoudiging is van het geldende maximumbedrag. De rechter zou daarbij de mogelijkheid krijgen om per geval te oordelen welke vergoeding het meest passend is.¹³⁷

Dat het wetsvoorstel voorziet in de mogelijkheid om het huidige maximumbedrag te verhogen tot 13 000 euro is, in het licht van de relevante evaluatierapporten, een eerste stap in de goede richting. De rechter heeft dan de mogelijkheid om zelf een bedrag te bepalen rekening houdend met de bijzondere omstandigheden van het geval. Het feit dat de indieners van het wetsvoorstel een loutere verhoging van het maximumbedrag wensen, zonder te voorzien in enige geldelijke aanknopingspunten voor de rechter, zouden we als een gemiste kans kunnen bestempelen. Ondanks dat rechters bekwaam genoeg zijn om een geval per geval-beoordeling te doen, zou zijn taak eenvoudiger worden indien hij een kapstok heeft om tussen verschillende bedragen te kiezen. Vandaag heeft de rechter bij de toekenning van het door het slachtoffer gevorderde forfaitair bedrag de keuze tussen twee vaste bedragen.¹³⁸ Als dat een variabel bedrag wordt zonder enig aanknopingspunt, zou dit de taak van de rechter kunnen bemoeilijken.

Verder hebben de indieners van het wetsvoorstel de kans om een forfaitair bedrag in te stellen voor materiële schade onbenut gelaten. Nochtans werd door UNIA opgeworpen dat de sanctie van de schadevergoeding doeltreffender zou zijn als er ook een forfaitaire vergoeding wordt voorzien voor materiële schade bij vaak voorkomende situaties.¹³⁹ Zoals we eerder hebben gezien, gaat het in discriminatiezaken vaak om het verlies van een kans (*supra* nr. 39). Net zoals de morele schade, is de grootte van die kans moeilijk te bewijzen door het slachtoffer waardoor de rechter de schade *ex aequo et bono* zal begroten.¹⁴⁰ Zo blijft het risico bestaan dat de rechter voorbijgaat aan het principe van integrale schadeloosstelling (*supra* nr. 56).¹⁴¹

2.2 Herstel in natura?

67. Het is opmerkelijk dat de anti-discriminatiewetgeving in het licht van de schadeloosstelling van het slachtoffer voornamelijk gericht is op de schadevergoeding. De antidiscriminatiewetten van 2007 voorzien zelf louter in de mogelijkheid tot schadevergoeding (in geld), maar bieden het slachtoffer ook de mogelijkheid om zich tot het gemeen aansprakelijkheidsrecht te wenden voor vergoeding van

---

¹³⁶ Wetsvoorstel tot wijziging van de antidiscriminatiewetten van 10 mei 2007, teneinde in hogere schadevergoedingen voor de slachtoffers van discriminatie te voorzien, *Parl.St.* Kamer 2020-21, nr. 1846/1.

¹³⁷ *Ibid*, 6.

¹³⁸ Art. 18, §2, 1° Antidiscriminatiewet; art. 16, §2, 1° Antiracismewet; art. 23, §2, 1° Genderwet.

¹³⁹ Interfederaal Centrum voor gelijke kansen en bestrijding van discriminatie en racisme, *Evaluatie Wet van 10 mei 2007 tot wijziging van de wet van 30 juli 1981 tot bestraffing van bepaalde door racisme of xenofobie ingegeven daden (Belgisch Staatsblad 30 mei 2007) (Antiracismewet) - Wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie (Belgisch Staatsblad 30 mei 2007) (Antidiscriminatiewet)*, februari 2016, www.unia.be/files/Documenten/Publicaties_docs/Evaluatie.pdf, 84.

¹⁴⁰ L. DE SOMER, "Begroting en schadeloosstelling" in L. BREWAEYS, E. DE KEYSER, L. DE SOMER, G. HULLEBROECK en J. SURMONT, *Handboek letselschade gemeen recht*, Mechelen, Kluwer, losbl., 76.

¹⁴¹ Cass. 15 maart 1985, *Arr. Cass.* 1985, 972.

zijn schade.¹⁴² Ook hier wordt dan vrijwel meteen de link gelegd met de schadevergoeding (in geld).¹⁴³ De artikelen 1382 en 1383 oud BW omvatten evenwel meer dan dat. In de letterlijke betekenis van het woord betekent schadeloosstellen dat men het slachtoffer zonder schade stelt. Het slachtoffer moet terug in de situatie geplaatst worden alvorens de schade zich heeft voorgedaan.¹⁴⁴ Dat hoeft niet steeds te gaan om de betaling van een geldsom. Het Hof van Cassatie bevestigde meermaals dat de schadeloosstelling in de artikelen 1382 en 1383 oud BW zowel de schadevergoeding als herstel in natura omvat.¹⁴⁵ Meer nog, het Hof beschouwt herstel in natura als 'de normale wijze van vergoeding van schade'.¹⁴⁶ Het lijkt dan ook onwaarschijnlijk dat slachtoffers van discriminatie die zich beroepen op het gemeen aansprakelijkheidsrecht niet het voordeel van herstel in natura zouden kunnen genieten. Die piste wordt simpelweg te weinig benut.

Neem bijvoorbeeld de zaak voor de Hasseltse correctionele rechtbank waarbij drie allochtone jongeren de toegang tot een dancing werd geweigerd (*supra* nr. 56). Daar werd een symbolische vergoeding van 1 euro toegekend voor morele schade.¹⁴⁷ Ondanks dat de wetgever die problematiek heeft willen verhelpen door middel van de forfaitaire schadevergoeding (*supra* nr. 60), kunnen we ons de vraag stellen of betaling van een vergoeding wel de gepaste sanctie is in dergelijk geval. Voornamelijk wanneer het gaat om morele schade, waarbij het vermogen van het slachtoffer niet getroffen wordt, is het niet ondenkbaar dat het slachtoffer louter erkenning wil voor het onrecht dat hem is aangedaan. Met betrekking tot de voornoemde zaak willen de jongeren waarschijnlijk gewoon toegang krijgen tot de dancing. Andere sanctievormen dan de schadevergoeding kunnen soms beter afgestemd zijn op hetgeen het slachtoffer eigenlijk wil bereiken. Evenwel is de toepassing van het gemeen aansprakelijkheidsrecht, dat nochtans als *lex generalis* fungeert ten aanzien van het anti-discriminatierecht, te veel naar de achtergrond geschoven opdat alternatieve sanctievormen benut worden.¹⁴⁸

2.3 Vordering tot staking

2.3.1 Duurtijd van de vordering tot staking

68. De vordering tot staking heeft als burgerrechtelijke sanctie als doel om op korte termijn een einde te maken aan de discriminatie. Ze wordt volgens de wet behandeld zoals in kort geding.¹⁴⁹ UNIA stelt evenwel vast dat de gemiddelde duur van procedures omtrent discriminatie twee jaar of langer is. In de meeste gevallen zien slachtoffers de uitwerking van hun vordering tot staking pas

---

¹⁴² Art. 18, §2, 1° Antidiscriminatiewet; art. 16, §2, 1° Antiracismewet; art. 23, §2, 1° Genderwet.

¹⁴³ S. DE REY, P. FOUBERT en I. SAMOY, "Afdwinging van de antidiscriminatiewetgeving in private rechtsverhoudingen: heeft het privaatrecht iets te bieden?", *RW* 2021-22, nr. 31, 1229.

¹⁴⁴ L. DE SOMER, "Begroting en schadeloosstelling" in L. BREWAEYS, E. DE KEYSER, L. DE SOMER, G. HULLEBROECK en J. SURMONT, *Handboek letselschade gemeen recht*, Mechelen, Kluwer, losbl., 73; Cass. 2 mei 1974, *Arr. Cass.* 1974, 963; Cass. 26 juni 1980, *Arr. Cass.* 1980, 1365; Cass. 5 mei 2011, *RGAR* 2012, nr. 3, 14846; Cass. 5 oktober 2018, *RGAR* 2019, nr. 4, 15570.

¹⁴⁵ Cass. 5 mei 2011, *RGAR* 2012, 14846; Cass. 25 november 2020, AR P.20.0808.F, *TBBR* 2021, 306, noot P. WERY en S. DE REY.

¹⁴⁶ Cass. 3 april 2017, AR S.16.0039.N, *RW* 2017-18, 1414, noot P. DION en Y. STEVENS; Cass. 26 november 2021, C.20.0578.F; Cass. 2 maart 2022, P.21.1030.F.

¹⁴⁷ Corr. Hasselt 12 juni 2007, <https://www.unia.be/nl/rechtspraak-alternatieven/rechtspraak/correctionele-rechtbank-hasselt-12-juni-2007>.

¹⁴⁸ S. DE REY, P. FOUBERT en I. SAMOY, "Afdwinging van de antidiscriminatiewetgeving in private rechtsverhoudingen: heeft het privaatrecht iets te bieden?", *RW* 2021-22, nr. 31, 1230.

¹⁴⁹ Art. 20, §4, eerste lid Antidiscriminatiewet; art. 18, §4, eerste lid Antiracismewet; art. 25, §4, eerste lid Genderwet.

twee jaar nadat de discriminatie zich heeft voorgedaan.¹⁵⁰ Op die manier verliest de stakingsvordering haar relevantie en evenredigheid en is ze voor het slachtoffer allesbehalve doeltreffend te noemen.¹⁵¹

Niettemin is het in het belang van het slachtoffer dat er zo snel mogelijk een einde wordt gemaakt aan de discriminatie. Samen met de vordering tot staking kan het slachtoffer namelijk zijn schadevergoeding bekomen. Daarnaast is het van belang dat de discriminerende handelingen door de discriminator zo snel mogelijk gestaakt worden om herhaling te voorkomen.¹⁵²

2.3.2 Nut van de vordering tot staking

69. Op basis van het voorgaande rijst evenwel de vraag naar het nut van de stakingsvordering in iedere situatie. De stakingsvordering is een van de burgerrechtelijke sancties die mogelijks kan worden ingeroepen door een slachtoffer van discriminatie.¹⁵³ Dat wil zeggen dat de discriminatie zich al heeft voorgedaan. De begane discriminerende handeling wordt met de vordering tot staking niet teniet gedaan en heeft in feite enkel uitwerking voor toekomstige handelingen of gedragingen.¹⁵⁴ Op die manier strookt de sanctie van de stakingsvordering niet met de EU-vereiste van een doeltreffende en evenredige sanctie, in het bijzonder voor het slachtoffer.

70. Dat de vordering tot staking in principe enkel invloed kan hebben op toekomstige handelingen, zal niet voor ieder slachtoffer een probleem vormen. Neem bijvoorbeeld de zaak voor de Nederlandstalige Rechtbank van Eerste Aanleg in Brussel. Een rolstoelgebruiker wil op 19 februari 2015 de trein nemen naar zijn werk. Omdat er geen personeel aanwezig is in het station van Tielen, geraakt hij niet op de trein. De NMBS laat weten dat haar beleid in overeenstemming is met het beheerscontract dat zij met de Belgische Staat gesloten heeft en dat het assisteren van rolstoelgebruikers bij het op- en afstappen van de trein een onredelijke personeelskost met zich mee zou brengen. De rolstoelgebruiker meende dat er sprake was van discriminatie omwille van de weigering om redelijke aanpassingen te doen en vorderde in hoofdorde de staking ervan. Hij voerde uitdrukkelijk aan dat hij in de toekomst wel toegang zou willen tot de treinen die halt houden in het station van Tielen. Niet alleen voor woon-werkverkeer, maar ook om hobby's uit te oefenen, vrienden te ontmoeten,...¹⁵⁵ Een vordering tot staking is in dit geval dan uiteraard zinvol.

---

¹⁵⁰ Interfederaal Centrum voor gelijke kansen en bestrijding van discriminatie en racisme, *Evaluatie Wet van 10 mei 2007 tot wijziging van de wet van 30 juli 1981 tot bestraffing van bepaalde door racisme of xenofobie ingegeven daden (Belgisch Staatsblad 30 mei 2007) (Antiracismewet) - Wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie (Belgisch Staatsblad 30 mei 2007) (Antidiscriminatiewet)*, februari 2016, www.unia.be/files/Documenten/Publicaties_docs/Evaluatie.pdf, 37.

¹⁵¹ V. PERTRY, *Het evaluatierapport bekeken door een advocaat (leidraad bij tussenkomst op het Colloquium van 26 februari 2016)*, 2016, <https://www.unia.be/nl/publicaties-statistieken/publicaties/evaluatie-van-de-federale-antidiscriminatie-wetten>, 3.

¹⁵² Evaluatiecommissie federale wetgeving ter bestrijding van discriminatie, *Eerste evaluatieverslag*, februari 2017, https://www.unia.be/files/Documenten/Aanbevelingen-advies/Evaluatiecommissie_federale_wetgeving_ter_bestrijding_van_discriminatie.pdf, 82.

¹⁵³ Art. 20, §1, eerste lid Antidiscriminatiewet; art. 18, §1, eerste lid Antiracismewet; art. 25, §1, eerste lid Genderwet.

¹⁵⁴ C. CAUFFMAN, "Discriminatie bij bijzondere overeenkomsten", *RW* 2006-07, nr. 7, 295; P. TAELMAN, "De stakingsvordering in de antidiscriminatiewet. Een maat voor niets?", *NJW* 2004, nr. 69, 506.

¹⁵⁵ Rb. Brussel (Nl.) 18 juli 2017, https://www.unia.be/files/Documenten/Rechtspraak/Nederlandstalige_rechtbank_van_eerste_aanleg_Brussel_18_juli_2017.pdf.

71. Andere gevallen kunnen erop wijzen dat de stakingsvordering niet altijd nuttig is. Een goed voorbeeld is de zaak voor het Gentse hof van beroep (*supra* nr. 39). De discriminatie werd daar vastgesteld en het hof bevestigde de vordering tot staking.¹⁵⁶ Aangezien de groepsreis intussen al had plaatsgevonden en de man dus niet heeft kunnen deelnemen, gaat de vordering tot staking zijn nut voorbij voor de man in kwestie. Zoals gezegd zal de begane discriminatie, namelijk het feit dat hij niet mocht deelnemen omwille van zijn handicap, niet teniet gaan. Hij heeft niet kunnen deelnemen aan de reis.

Nog andere voorbeelden zijn allicht terug te vinden op de huisvestingmarkt. Praktijktesten maken duidelijk dat discriminatie op de huurmarkt nog steeds een diepgeworteld probleem is.¹⁵⁷ Het gaat bijvoorbeeld om verhuurders die een advertentie verspreiden waarin staat dat zij studentenkoten verhuren, enkel voor mannen of om verhuurders die doelbewust bepaalde referenties negeren van potentiële huurders met bepaalde etnische kenmerken.¹⁵⁸ Ook in dit soort gevallen kan het nut van de vordering tot staking in vraag gesteld worden. Het is niet ondenkbaar dat de slachtoffers geen behoefte meer hebben aan een contractuele band met de persoon die hen eerder gediscrimineerd heeft. Voor die slachtoffers verliest de sanctie van de stakingsvordering zijn nut aangezien ze enkel uitwerking heeft voor de toekomst.

72. Wat het voorgaande betreft is enige nuancering op zijn plaats. In geval van de huur van bepaalde roerende of onroerende goederen is de duurtijd van het contract een belangrijk element. Een huurcontract is een contract met meerdere, opeenvolgende prestaties gedurende een (on)bepaalde periode. Dat gaat bijvoorbeeld om de (vaak maandelijkse) betaling van de huurprijs door de huurder.¹⁵⁹ We spreken dan van een duurcontract. Wanneer het daarentegen gaat om de verkoop van bepaalde roerende of onroerende goederen, loopt het contract of de overeenkomst in feite af bij het sluiten ervan. Denk bijvoorbeeld aan de verkoop van een wagen waarbij het contract eindigt bij de betaling van de prijs en de overhandiging van het goed. We spreken dan van een aflopend contract.¹⁶⁰ De vraag naar het nut van de vordering tot staking is relevanter wanneer het gaat om duurcontracten. Een langdurige contractuele verhouding met de persoon die zich eerder schuldig maakte aan discriminatie, is niet vanzelfsprekend (*supra* nr. 71). Dat is anders bij aflopende contracten, zoals een verkoop. Neem bijvoorbeeld iemand die niet in aanmerking wordt genomen als koper van een wagen omwille van discriminatie op basis van een beschermd criterium. Als de rechter de staking van de discriminerende handeling beveelt, heeft die persoon in principe opnieuw de mogelijkheid om de wagen te kopen. In dit geval wint de vordering tot staking dan aan belang, aangezien het contract voltrokken is bij de betaling van de prijs en de overhandiging van de wagen. Verder blijft er geen contractuele band bestaan tussen de koper (het slachtoffer) en de verkoper (de discriminator).

---

¹⁵⁶ Gent 20 januari 2011, *RW* 2011-12, nr. 19, 872-874.

¹⁵⁷ F. VAVOURAKIS, "Discriminatoire contractweigerings bij woninghuur", *Jura Falc.* 2019-20, nr. 3, 537.

¹⁵⁸ K. DEVILLE, T. GLADINEZ, R. STOKX en B. TILLEMANN, *(Ver)huur van studentenhuisvesting, Antwerpen*, Intersentia, 2019, 245; Corr. Antwerpen 7 december 2004, *T. Vreemd.* 2005, 143-148, noot J. KUSTERS.

¹⁵⁹ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Verbintenissenrecht*, Mortsel, Intersentia, 2019, 124-125; Cass. 31 januari 1991, *Arr. Cass.*, 1990-91, 584.

¹⁶⁰ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *Handboek Verbintenissenrecht*, Mortsel, Intersentia, 2019, 125.

2.4 Publiciteit

2.4.1 Anonimiteit van het slachtoffer

73. Op bevel van de rechter kan de beslissing in verband met de vaststelling van discriminatie wordt aangeplakt voor een termijn die de rechter bepaalt. Dat kan zowel binnen als buiten de inrichtingen van de discriminator als bijvoorbeeld in een krant. De wet laat hier ruimte voor de beoordelingsvrijheid van de rechter.¹⁶¹ In het licht van het vereiste afschrikkende karakter¹⁶², is deze sanctievorm wel degelijk passend.

74. Waar de wet daarentegen niet in voorziet is de mogelijkheid om het vonnis bekend te maken, zonder vermelding van de identiteit van het slachtoffer. Zelfs wanneer slechts een samenvatting van de beslissing openbaar gemaakt wordt, zal de naam van het slachtoffer ook vermeld worden.¹⁶³ In het vonnis voor de Rechtbank van Eerste Aanleg in Brussel waarbij een vrouw de toegang tot een bowlingzaak werd geweigerd omdat ze een hoofddoek droeg, werd ook publicatie van het vonnis bevolen. De rechter oordeelde dat de beslissing gedurende één maand moest worden aangeplakt op de plaats waar klanten van de bowlingzaak ook het huishoudelijk reglement konden terugvinden.¹⁶⁴ De federale evaluatiecommissie en UNIA merken terecht op dat de bekendmaking mogelijk moet zijn zonder vermelding van de identiteit van het slachtoffer. Het levert op geen enkele manier een bijdrage aan het herstel van de schade die het slachtoffer geleden heeft. Discriminatie wordt beoordeeld in het licht van een door de wetten beschermd criterium, niet op basis van de persoon die gediscrimineerd wordt.¹⁶⁵

2.4.2 Toepassingsvoorwaarde publiciteit

75. Opdat een rechterlijke beslissing tot discriminatie wordt bekendgemaakt of aangeplakt geldt als voorwaarde dat de bekendmaking ertoe bijdraagt dat de gewraakte daad of de uitwerking ervan ophouden.¹⁶⁶ In de praktijk lijkt die voorwaarde er meermaals voor te zorgen dat de sanctie niet wordt opgelegd door de rechter.¹⁶⁷ Ze voeren niet zelden aan dat aan de voorwaarde niet voldaan is

---

¹⁶¹ Art. 20, §3 Antidiscriminatiewet; art. 18, §3 Antiracismewet; art. 25, §3 Genderwet.

¹⁶² Art. 17 Kaderrichtlijn; art. 15 Rasrichtlijn; art. 25 Genderrichtlijn.

¹⁶³ Interfederaal Centrum voor gelijke kansen en bestrijding van discriminatie en racisme, *Evaluatie Wet van 10 mei 2007 tot wijziging van de wet van 30 juli 1981 tot bestraffing van bepaalde door racisme of xenofobie ingegeven daden (Belgisch Staatsblad 30 mei 2007) (Antiracismewet) - Wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie (Belgisch Staatsblad 30 mei 2007) (Antidiscriminatiewet)*, februari 2016, www.unia.be/files/Documenten/Publicaties_docs/Evaluatie.pdf, 86.

¹⁶⁴ Rb. Brussel (Nl.) 25 januari 2011, <https://www.unia.be/nl/rechtspraak-alternatieven/rechtspraak/rechtbank-van-1ste-aanleg-brussel-25-januari-2011>.

¹⁶⁵ Interfederaal Centrum voor gelijke kansen en bestrijding van discriminatie en racisme, *Evaluatie Wet van 10 mei 2007 tot wijziging van de wet van 30 juli 1981 tot bestraffing van bepaalde door racisme of xenofobie ingegeven daden (Belgisch Staatsblad 30 mei 2007) (Antiracismewet) - Wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie (Belgisch Staatsblad 30 mei 2007) (Antidiscriminatiewet)*, februari 2016, www.unia.be/files/Documenten/Publicaties_docs/Evaluatie.pdf, 86.

¹⁶⁶ Art. 20, tweede lid, §3 Antidiscriminatiewet; art. 18, tweede lid, §3 Antiracismewet; art. 25, tweede lid, §3 Genderwet.

¹⁶⁷ Commissie voor de evaluatie van de federale antidiscriminatiewetten, *Eindverslag Bestrijding van discriminatie, haatboodschappen en haatmisdrijven: een gedeelde verantwoordelijkheid*, juni 2022, <https://equal.belgium.be/sites/default/files/Evaluatiecommissie%20Antidiscriminatiewetten%20-%20Verslag.pdf>; S. DE REY, P. FOUBERT en I. SAMOY, "Afdwinging van de antidiscriminatiewetgeving in private rechtsverhoudingen: heeft het privaatrecht iets te bieden?", *RW* 2021-22, nr. 31, 1223.

omdat “de dreiging van de dwangsom en de toegekende schadevergoeding hiertoe volstaan” of “het een disproportionele maatregel is”.¹⁶⁸

76. Publicatie van de rechterlijke beslissing zou zowel vanuit het perspectief van het slachtoffer als van de verweerder als een doeltreffende en afschrikkende sanctie kunnen gezien worden. De openbaarmaking kan enerzijds bijdragen tot de erkenning van het begane onrecht waar veel slachtoffers naar op zoek zijn (*supra* nr. 67). Anderzijds kan, ten aanzien van de verweerder, de openbaarmaking leiden tot reputatieschade. Waar de sanctie van de schadevergoeding dan misschien tekortschiet wat grote ondernemingen betreft (*supra* nr. 62), kan publicatie een meer afschrikkend effect hebben en voldoet het in die zin beter aan de vereisten die de Europese Unie oplegt (*supra* nr. 52-53).¹⁶⁹ Als de sanctie evenwel zelden wordt opgelegd, verliest het uiteraard haar doeltreffend en afschrikkend effect.

---

¹⁶⁸ O.m. Gent (1^e k.) 6 december 2012, AR 2010/AR/264, *Juristenkrant* 2013, afl. 270, 1; Gent 20 januari 2011, *RW* 2011-12, nr. 19, 872-874; Rb. Antwerpen 7 januari 2021, www.unia.be.

¹⁶⁹ Commissie voor de evaluatie van de federale antidiscriminatie wetten, *Eindverslag Bestrijding van discriminatie, haatboodschappen en haatmisdrijven: een gedeelde verantwoordelijkheid*, juni 2022, <https://equal.belgium.be/sites/default/files/Evaluatiecommissie%20Antidiscriminatie wetten%20-%20Verslag.pdf>; S. DE REY, P. FOUBERT en I. SAMOY, “Afdwinging van de antidiscriminatie wetgeving in private rechtsverhoudingen: heeft het privaatrecht iets te bieden?”, *RW* 2021-22, nr. 31, 1216.

TUSSENBSLUIT

77. In het tweede deel werd duidelijk gemaakt dat de Belgische anti-discriminatiewetgeving niet feilloos is. Aan de hand van rechtspraak en enkele evaluatierapporten werd een antwoord gegeven op de tweede onderzoeksvraag, namelijk of de sancties in de antidiscriminatiewetten een doeltreffend, evenredig en afschrikkend karakter hebben. De tekortkomingen die in dit deel werden aangehaald, zorgen voor een negatief antwoord op deze vraag.

Vooreerst schiet de sanctie van de schadevergoeding tekort op drie punten. Het voorgeschreven bedrag is in de meeste gevallen te laag, het mist flexibiliteit waardoor het risico bestaat dat de rechter afwijkt van de werkelijk geleden schade en er bestaat onduidelijkheid in de rechtspraak over het dwingend karakter van de forfaitaire schadevergoeding. Verder zijn er enkele tekortkomingen vastgesteld wat de stakingsvordering betreft. De relevante evaluatiecommissies stellen vast dat de gemiddelde duur van de uitwerking van de stakingsvordering twee jaar is, terwijl de sanctie eigenlijk bedoeld is om zo snel mogelijk een einde te maken aan de discriminatie. Hierop volgend werd het nut van de vordering tot staking in vraag gesteld. Op welke manier kan de vordering tot staking nog zinvol zijn voor het slachtoffer dat reeds gediscrimineerd is? Door middel van rechtspraak werd vastgesteld dat dat niet steeds het geval is. Vervolgens werd de sanctie van publicatie onder de loep genomen. Enerzijds wordt de anonimiteit van het slachtoffer niet gegarandeerd bij de openbaarmaking, anderzijds legt de rechter de sanctie pas op wanneer aan een strenge voorwaarde voldaan is waardoor de ze haar doeltreffend en afschrikkend effect mist.

Ten slotte werd een kritische bedenking gemaakt over het gehele sanctiesysteem, dat voornamelijk gericht is op vergoeding. In de praktijk wordt vaak uit het oog verloren dat men ook kan opteren voor herstel in natura in plaats van een (geldelijke) vergoeding van de door het slachtoffer geleden schade. Hoewel het gemeen aansprakelijkheidsrecht als *lex specialis* fungeert ten aanzien van het anti-discriminatierecht, zijn de principes ervan enigszins in de vergeetput beland.

DEEL 3. Canada: rechtsvergelijkende analyse

78. Ondanks dat de Belgische wetgever in 2007 getracht heeft een extensief antidiscriminatiebeleid te creëren, blijkt uit het vorige deel dat er nog enkele knelpunten zijn die de effectiviteit van het beleid in de weg staan. Om oplossingen te vinden is het nuttig om het rechtsstelsel van een ander land te onderzoeken. In dit deel wordt een rechtsvergelijkend onderzoek gevoerd tussen België en Canada. Canada heeft namelijk een uitgebreid arsenaal aan remedies ingeval van discriminatie, op verschillende niveaus. Na de uiteenzetting van de wetgeving in het eerste hoofdstuk, volgt in het tweede hoofdstuk een overzicht van de sancties en remedies uit het Canadese anti-discriminatierecht. De werkelijke vergelijking tussen beide rechtsstelsels gebeurt in het derde hoofdstuk. Er wordt gezocht welke oplossingen het Canadese beleid kan bieden voor de knelpunten in België.

HOOFDSTUK 1. Canadese anti-discriminatiewetgeving

1.1 Wetgevend kader

79. Net zoals België, hecht Canada veel waarde aan het gelijkheidsbeginsel en tracht het een zo omvangrijk mogelijk beleid te voeren tegen discriminatie. Het Canadese Handvest van Rechten en Vrijheden, als onderdeel van de grondwet, beschermt het recht van Canadese burgers om gelijk te worden behandeld zonder discriminatie op grond van ras, nationale of etnische afkomst, huidskleur, religie, geslacht, leeftijd of handicap.¹⁷⁰

Het Handvest is evenwel louter gericht op overheden en niet op particulieren, bedrijven of andere organisaties.¹⁷¹ Particulieren kunnen zich enkel baseren op het Handvest wanneer zij bepaalde overheidsbesluiten of provinciale wetten willen aanvechten.¹⁷² Bijgevolg werd de Canadese Mensenrechtenwet in 1985 uitgevaardigd voor de burgers. Deze wet verbiedt eveneens discriminatie op basis van de discriminatiegronden die in het Handvest opgesomd zijn. De wet gaat nog verder en voegt er enkele gronden aan toe: seksuele geaardheid, genderidentiteit, burgerlijke staat, genetische kenmerken, gezinssituatie en veroordeling voor een strafbaar feit waarvoor gratie is verleend.¹⁷³

80. Ook de Canadese Mensenrechtenwet heeft een beperkt toepassingsgebied. Het is enkel van toepassing wanneer burgers gediscrimineerd worden bij het ontvangen van diensten vanuit de federale overheid, waaronder particuliere bedrijven die georganiseerd worden door de overheid.¹⁷⁴ Het gaat onder meer over luchtvaartmaatschappijen, banken, televisie- en radiostations, openbaar vervoer, postkantoren,...¹⁷⁵ Buiten die gevallen kunnen slachtoffers van discriminatie zich beroepen op provinciale regelgeving.

---

¹⁷⁰ Art. 15 Constitution Act 1982 (CA), 17 april 1982, <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/const/>.

¹⁷¹ *Ibid.*, art. 32 (1).

¹⁷² Canadian Centre for Diversity and Inclusion, *Overview of Human Rights Codes by Province and Territory in Canada*, 2018, <https://ccdi.ca/media/1414/20171102-publications-overview-of-hr-codes-by-province-final-en.pdf>, 4.

¹⁷³ Art. 2 Canadian Human Rights Act RSC, 1985, <https://laws-lois.justice.gc.ca/PDF/H-6.pdf> <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/h-6>.

¹⁷⁴ *Ibid.*

¹⁷⁵ Canadian Human Rights Tribunal, *A guide to understanding the Canadian Human Rights Tribunal*, 2016, <https://www.chrt-tcdp.gc.ca/documents/guide-eng.pdf>, 11.

81. Canada beschikt met haar tien provincies over een breed scala aan antidiscriminatie wetten en bijhorende remedies.¹⁷⁶ Deze wetten passen in grote mate dezelfde principes toe die in de Canadese Mensenrechtenwet gehanteerd worden, maar hebben uitwerking in andere domeinen.¹⁷⁷ Het gaat dan onder meer om personen die menen slachtoffer te zijn van discriminatie wanneer ze een winkel of een restaurant betreden, een woning gaan bezoeken, inschrijven in een school,...¹⁷⁸ Kortom, de provinciale antidiscriminatie wetten zijn toegankelijk voor de inwoners van die provincies wanneer zij slachtoffer zijn van discriminatie in hun directe leefomgeving.

1.2 Discriminatie (in de goederen- en dienstensector)

82. In het Handvest van Rechten en Vrijheden wordt geen heldere definitie gegeven van discriminatie. Ook in de Canadese Mensenrechtenwet is geen specifieke bepaling voorzien die een duidelijke omschrijving geeft van wat discriminatie precies inhoudt. Het begrip wordt gekoppeld aan het gelijkheidsbeginsel waarbij ieder individu gelijk is voor de wet en recht heeft op gelijke bescherming door de wet zonder discriminatie.¹⁷⁹ In tegenstelling tot de andere Canadese provincies, geeft de antidiscriminatie wet van Nova Scotia wel een duidelijke omschrijving van discriminatie. Een persoon wordt gediscrimineerd wanneer een onderscheid wordt gemaakt op basis van een beschermde discriminatiegrond die verscheidene nadelige gevolgen heeft die andere individuen niet hebben. Het kan dan gaan om extra lasten of verplichtingen of om beperking van kansen of voordelen die andere individuen niet hebben.¹⁸⁰

De federale Mensenrechtenwet en de provinciale wetten voorzien wel in een lijst met discriminerende gedragingen in de domeinen die iedere wet beschermt. De federale Mensenrechtenwet, waarop de provinciale wetten gebaseerd zijn, is toepasselijk in de volgende gebieden:

- Het aanbod van goederen, diensten of faciliteiten die publiekelijk beschikbaar zijn;
- Huisvesting;
- Werkgelegenheid en arbeidsbetrekkingen;
- Publieke publicaties;¹⁸¹

De provincies hanteren hoofdzakelijk hetzelfde materieel toepassingsgebied, maar voegen zelf nog enkele domeinen toe. Zo geldt er bijvoorbeeld een verbod op discriminatie in het kader van contractsluiting in Saskatchewan, Quebec, Ontario en Newfoundland. In de provincies Nova Scotia en Prince Edward Island geldt dan weer een specifiek verbod op discriminatie in het vrijwilligerswerk.¹⁸²

---

¹⁷⁶ De tien Canadese provincies zijn: Alberta, British Columbia, Manitoba, New Brunswick, Newfoundland en Labrador, Nova Scotia, Ontario, Prince Edward Island, Quebec en Saskatchewan.

¹⁷⁷ Canadian Human Rights Tribunal, *A guide to understanding the Canadian Human Rights Tribunal*, 2016, <https://www.chrt-tcdp.gc.ca/documents/guide-eng.pdf>, 5.

¹⁷⁸ *Ibid.*, 4.

¹⁷⁹ Art. 15 Constitution Act 1982 (CA), 17 april 1982, <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/const/>; art. 2 Canadian Human Rights Act RSC, 1985, <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/h-6>.

¹⁸⁰ Art. 4 Nova Scotia Human Rights Act, 1989, <https://nslegislature.ca/sites/default/files/legc/statutes/human%20rights.pdf>.

¹⁸¹ Art. 5-14.1 Canadian Human Rights Act RSC, 1985, <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/h-6>.

¹⁸² Canadian Centre for Diversity and Inclusion, *Overview of Human Rights Codes by Province and Territory in Canada*, 2018, <https://ccdi.ca/media/1414/20171102-publications-overview-of-hr-codes-by-province-final-en.pdf>, 18.

83. De voor dit onderzoek relevante goederen- en dienstensector wordt nagenoeg in iedere provinciale wet opgenomen als een beschermd domein. In iedere wet werd de bepaling uit de federale Mensenrechtenwet omtrent de toegang tot goederen en diensten in exacte bewoordingen overgenomen. Discriminatie doet zich voor wanneer bij het leveren van goederen of diensten die gewoonlijk beschikbaar zijn voor het publiek, een individu de toegang wordt geweigerd of dat individu nadelig gedifferentieerd wordt. De weigering of differentiatie is daarbij gebaseerd op een verboden discriminatiegrond.¹⁸³ Een uitspraak van het mensenrechttribunaal in British Columbia biedt een goede illustratie. Een koppel van hetzelfde geslacht reserveerde online een kamer in een bed and breakfast waarbij ze alle persoonlijke gegevens moesten doorgeven. Enkele dagen later ontvingen ze een mail dat de reservering geannuleerd was. De zaak werd voor de rechtbank gebracht waarbij discriminatie op grond van seksuele geaardheid werd vastgesteld.¹⁸⁴

In de uitspraak van het mensenrechttribunaal werden verschillende sancties opgelegd, zoals een bevel tot stopzetting van de discriminatie, schadevergoeding wegens aantasting van waardigheid, compensatie voor gederfd loon, compensatie voor reis- en verblijfskosten en interest.¹⁸⁵ In wat volgt zullen deze en andere mogelijke sancties en remedies waarin de Canadese anti-discriminatiewetgeving voorziet, kernachtig worden toegelicht.

HOOFDSTUK 2. Sancties en remedies in de Canadese anti-discriminatiewetgeving

84. Vroeger werd discriminatie in Canada behandeld als een misdrijf dat onder de bevoegdheid van de politie en de rechtbanken viel. Omwille van de langdurige procedures en het moeilijke bewijs van discriminatie, waren slachtoffers niet geneigd om hun zaak voor de rechtbank te brengen. Vandaag is het Canadese sanctiesysteem voornamelijk gebaseerd op het *restitutio in integrum*-beginsel. In plaats van de discriminator te bestraffen, is het de bedoeling om het slachtoffer terug in de positie te brengen waarin hij was geweest indien de discriminatie niet had plaatsgevonden.¹⁸⁶ Om het slachtoffer zo goed mogelijk in die positie te brengen, voorzien zowel de Canadese Mensenrechtenwet als de provinciale wetten in verschillende geldelijke en niet-geldelijke remedies. In dit onderzoek wordt getracht een zo volledig mogelijk overzicht te krijgen van mogelijke sancties en remedies. Bijgevolg worden zowel de federale mensenrechtenwet als de verschillende provinciale wetten in acht genomen.

2.1 Monetaire remedies

2.1.1 *Compensatie voor gederfd loon en uitkeringen*

85. Een slachtoffer van discriminatie kan een vergoeding krijgen voor het loon of de uitkeringen die hij niet ontvangen heeft omwille van discriminerende gedragingen. Wat de uitkeringen betreft gaat het bijvoorbeeld om pensioenuitkeringen, uitkeringen voor ziekte of arbeidsverzekeringuitkeringen. Om de omvang van de gederfde lonen en uitkeringen te bepalen, passen de rechtbanken een eenvoudige berekeningswijze toe. Men stelt het verschil vast tussen het bedrag dat het slachtoffer gehad zou hebben als de discriminatie zich niet had voorgedaan en het

---

¹⁸³ Art. 5 Canadian Human Rights Act RSC, 1985, <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/h-6>.

¹⁸⁴ British Columbia Human Rights Tribunal (CA) 17 juli 2012, nr. 7253, <https://www.canlii.org/en/>.

¹⁸⁵ *Ibid.*

¹⁸⁶ J. CONNELL en H.M. MAGNAUGHTON, "Remedies in the Human Rights Context" in K. ROACH en J. SHARPE, *Taking Remedies Seriously*, Montreal, Canadian Institute for the administration of justice, 2010, 485.

bedrag dat het slachtoffer werkelijk ontvangen heeft.¹⁸⁷ Een zaak voor het mensenrechttribunaal van Alberta biedt een goede illustratie. Een man werkt reeds 23 jaar als productmanager voor een Canadese supermarktketen. Wanneer zijn vrouw omwille van een ziekte volledig blind wordt, vraagt hij aan zijn baas of hij geschrapt kan worden van de nachtdiensten. Tijdens de nacht zijn er namelijk geen betaalbare opvangmogelijkheden en moet hij zelf thuis zijn om voor zijn vrouw en drie kinderen te zorgen. Zijn baas weigert hem evenwel te schrappen van de nachtdiensten, waardoor de man noodgedwongen deeltijds moet gaan werken. Werknemers die deeltijds in de supermarktketen werken, worden namelijk nooit ingezet tijdens de nachtdienst. Het mensenrechttribunaal van Alberta stelt discriminatie vast op grond van een specifieke gezinssituatie. Naast een vergoeding van 10 000 dollar voor schade aan waardigheid, gevoelens en zelfrespect, stelde het tribunaal een schadevergoeding van 20 302,38 dollar vast voor het gederfd loon.¹⁸⁸

86. Ook buiten de context van de arbeidsbetrekkingen kan een slachtoffer vergoeding krijgen voor gederfd loon. Zo werd een universiteit in Brits Colombia veroordeeld tot het betalen van een schadevergoeding van 30 636 dollar voor gederfd toekomstig inkomen. Een dove student die een lerarenopleiding wilde starten, moest tijdens zijn opleiding worden bijgestaan door een tolk. De universiteit weigerde deze tolk evenwel te betalen, waardoor de student drie jaar langer over zijn studies heeft gedaan. Het mensenrechttribunaal van Brits Colombia stelde discriminatie op grond van handicap vast in het verkrijgen van een dienst die publiekelijk beschikbaar is, namelijk onderwijs. Voor de omvang van de schadevergoeding hield het tribunaal rekening met het loon dat de student ontvangen zou hebben indien hij reeds drie jaar als leraar aan het werk geweest zou zijn. Evenwel werd ook rekening gehouden met de mogelijkheid dat de student in die drie jaar geen werk als leraar gevonden zou hebben en in een andere sector tewerkgesteld zou zijn.¹⁸⁹

2.1.2 *Compensatie voor schade aan waardigheid, gevoelens en zelfrespect*

87. *"De schade door een discriminerende weigering van een dienst, een werkgelegenheidskans of huisvesting omvat niet alleen het verlies van die dienst, job of woning, maar ook de schade van het behandeld worden op minderwaardige wijze en de daaruit voortvloeiende psychologische gevolgen."*¹⁹⁰ Dat oordeelde het mensenrechttribunaal van Ontario in een zaak waarbij het slachtoffer van discriminatie een vergoeding van 4000 dollar werd toegewezen voor de schade aan haar waardigheid en zelfrespect. Een slachtoffer van discriminatie kan in sommige provincies aldus een schadevergoeding krijgen voor de geleden morele schade. Een adequaat voorbeeld is de zaak voor het mensenrechttribunaal van Brits Colombia. Een man die, omwille van zijn blindheid, begeleid wordt door een assistentiehond staat voor zijn deur te wachten op de taxi die hij bestelde. Wanneer de taxichauffeur aankomt, laat hij de man weten dat de hond niet mag meereizen. De man geeft meerdere keren aan dat hij zich zonder de assistentiehond vrijwel onmogelijk in het openbaar kan begeven. De taxichauffeur blijft evenwel weigeren en rijdt weg. Voor het mensenrechttribunaal

---

¹⁸⁷ British Columbia Human Rights Tribunal, *Compensation for lost wages*, www.bchrt.bc.ca/human-rights-duties/remedies/lost-wages.htm (consultatie 13 juli 2022).

¹⁸⁸ Human Rights Tribunal of Alberta (CA) 5 januari 2010, <https://canlii.ca/t/fkgmq>.

¹⁸⁹ British Columbia Human Rights Tribunal (CA) 3 maart 1993, <https://canlii.ca/t/g9vrl>.

¹⁹⁰ Human Rights Tribunal of Ontario (CA) 16 september 2010, Arunachalam/Best Buy Canada, <https://www.canlii.org/en/>.

van Brits Colombia werd de man, naast een vergoeding van 1000 dollar voor proceskosten, een schadevergoeding van 7500 euro toegekend voor schade aan zijn waardigheid en zelfrespect.¹⁹¹

88. Verschillende factoren worden in aanmerking genomen om de omvang van de schadevergoeding te bepalen en zijn voornamelijk door rechtspraak ingegeven. In de eerste plaats houden rechters rekening met het effect dat de discriminatie heeft op het slachtoffer. Meer specifiek gaat het om aspecten als de aard van de discriminatie, de kwetsbaarheid van het slachtoffer, hoe vaak de discriminator het slachtoffer reeds heeft gediscrimineerd, de leeftijd van het slachtoffer, het effect op de gezondheidstoestand van het slachtoffer,...¹⁹² Zo heeft de rechter in de zaak hierboven rekening gehouden met het feit dat het slachtoffer sinds het voorval bang is om een taxi te nemen en niet meer geneigd is om zelfstandig te reizen.¹⁹³ In de tweede plaats houden rechters bij het bepalen van de schadevergoeding rekening met vroegere rechtspraak. Ze vergelijken de voorliggende zaak met oudere zaken waar het om vergelijkbare feiten en omstandigheden ging en nemen de in die zaken toegekende schadevergoeding in acht.¹⁹⁴

89. Op federaal niveau heeft de compensatie voor schade aan waardigheid, gevoelens en zelfrespect uitwerking onder de noemer "de pijn en lijden dat het slachtoffer ondervindt als gevolg van een discriminerende praktijk".¹⁹⁵ Hier heeft de wetgever gekozen voor een cap van 20 000 dollar op de schadevergoeding.

2.1.3 *Proceskosten en kosten "uit eigen zak"*

90. Wat de kosten voor de procesvoering betreft, besliste het Canadese Hooggerechtshof dat het federale mensenrechtentribunaal op grond van de Mensenrechtenwet niet bevoegd is om proceskosten toe te wijzen.¹⁹⁶ Het Hof boog zich over de vraag of art. 53 (2) (c) en (d) van de Canadese Mensenrechtenwet, dat erin voorziet dat het slachtoffer vergoeding kan krijgen voor "alle kosten die het heeft gemaakt als gevolg van de discriminerende praktijk", ook de proceskosten omvat. Die vraag werd door het Hooggerechtshof dus negatief beantwoord. Nochtans veroordeelden enkele provinciale tribunaal in hun uitspraken wel enkele discriminatoren tot de proceskosten (bijvoorbeeld de Mensenrechtentribunalen van Brits Colombia en Alberta).¹⁹⁷

Niettemin heeft het Canadese mensenrechtentribunaal recent een opmerkelijke uitspraak gedaan, waarmee het ruimte laat voor enkele bijzondere situaties waarin het wel proceskosten kan toewijzen. Het tribunaal is van oordeel dat, in de gevallen waarin een procespartij een discriminatiezaak verstoort of onnodig lang rekt door belemmerend gedrag, het de meerkosten van het proces kan toewijzen. Dit gebeurt dan niet op grond van art. 53 (2) (c) en (d), maar wel op grond van de

¹⁹¹ British Columbia Human Rights Tribunal (CA) 10 april 2018, nr. 16057, <https://www.canlii.org/en/>.

¹⁹² A. HUGGINS en K. JENSEN, "Emerging trends in human rights remedies", 2017, https://kmlaw.ca/wp-content/uploads/2018/01/AH_Emerging-Trends-in-Human-Rights-Remedies-Updated-Jun-5-17.pdf, 2; Canadian Human Rights Tribunal (CA) 10 mei 2019, nr. T2065/6614, <https://www.canlii.org/en/>; Court of Appeal for British Columbia (CA) 20 juni 2013, nr. CA040336, <https://www.canlii.org/en/>.

¹⁹³ British Columbia Human Rights Tribunal (CA) 10 april 2018, nr. 16057, <https://www.canlii.org/en/>.

¹⁹⁴ A. RANALLI en B. RYDER, "Undercompensating for discrimination: An empirical study of general damages awards issued by the Human Rights Tribunal of Ontario, 2000-2015", Osgoode Legal Studies Research Paper Series, 2017, <https://digitalcommons.osgoode.yorku.ca/cgi/viewcontent.cgi?article=1195&context=olsrps>, 7.

¹⁹⁵ Art. 53 (2) (e) Canadian Human Rights Act RSC, 1985, <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/h-6>.

¹⁹⁶ Supreme Court of Canada 28 oktober 2011, nr. 33507, <https://canlii.ca/t/fnl47>.

¹⁹⁷ British Columbia Human Rights Tribunal (CA) 23 september 2020, nr. 20065, <https://www.canlii.org/en/>; Human Rights Tribunal of Alberta (CA) 27 februari 2019, nr. N2013/07/0153, <https://www.canlii.org/en/>.

bevoegdheid van het tribunaal "om haar proces te beheersen".¹⁹⁸ Het tribunaal is dus van oordeel dat er een onderscheid gemaakt moet worden tussen de proceskosten en de kosten voor procesverstoring. Wat de proceskosten betreft volgt men nog de beslissing van het Canadese Hoogerechtshof.¹⁹⁹

91. Ondanks de onzekerheid over de toekenning van een vergoeding voor proceskosten, kan het slachtoffer voor kosten "uit eigen zak" wel degelijk een vergoeding krijgen. Het gaat dan om kosten om een (nieuwe) job te zoeken, verhuiskosten of medische kosten.²⁰⁰

2.2 Non-monetaire remedies

2.2.1 *Bevel tot staking en maatregelen*

92. De Canadese anti-discriminatiewetgeving voorziet erin dat de rechter de discriminator kan bevelen de discriminatie te staken en de nodige maatregelen te nemen ter voorkoming van nieuwe discriminerende praktijken.²⁰¹ Een veel voorkomende maatregel die de tribunalen opleggen is het uitwerken van een plan om toekomstige discriminerende praktijken aan te pakken. De mensenrechtencommissie kan daarbij aanbevelingen doen of bepaalde doelstellingen opleggen. Op vraag van de discriminator kan de commissie ook bijstand verlenen bij de opstelling van dergelijk plan.²⁰²

Andere maatregelen zijn bijvoorbeeld het trainen van personeel in een bedrijf of medewerkers bij een bepaalde dienst, deelname aan een activiteit met betrekking tot mensenrechten, het uithangen van een bord waarop staat dat een bedrijf of organisatie op geen enkele grond discrimineert,...²⁰³

2.2.2 *Herstel van een verloren voordeel/werkgelegenheid*

93. Zoals gezegd steunt het Canadese anti-discriminatierecht op het *restitutio in integrum*-beginsel. Slachtoffers van discriminatie moeten zo goed als mogelijk terug in de positie geplaatst worden waarin ze zich bevonden voordat de discriminatie zich voordeed (*supra* nr. 84). Dat principe wordt onder meer gewaarborgd door het feit dat rechtbanken de discriminator kunnen bevelen het slachtoffer de rechten, kansen of voordelen ter beschikking te stellen die het op discriminatoire wijze werd ontzegd. Op federaal niveau voegt de wetgever nog de woorden toe: "bij de eerste redelijke gelegenheid".²⁰⁴ Hiermee tracht men duidelijk te maken dat de toepassing van deze remedie in geen geval mag leiden tot enige vorm van contractbreuk tussen (andere) partijen.²⁰⁵

Een geschikt voorbeeld waarin deze remedie werd toegepast is de zaak voor het mensenrechttribunaal van Brits Colombia met betrekking tot een huurweigering. De verhuurders weigerden hun pand te verhuren aan een man omdat zijn inkomen voor een deel bestond uit sociale

---

¹⁹⁸ Canadian Human Rights Tribunal (CA) 7 januari 2019, nr. T1340/7008, <https://www.canlii.org/en/>.

¹⁹⁹ J. CONNELL en H.M. MAGNAUGHTON, "Remedies in the Human Rights Context" in K. ROACH en J. SHARPE, *Taking Remedies Seriously*, Montreal, Canadian Institute for the administration of justice, 2010, 508.

²⁰⁰ Art. 53 (2) (c) en (d) Canadian Human Rights Act RSC, 1985, <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/h-6/>; British Columbia Human Rights Tribunal (CA) 1 maart 2013, nr. 8227, <https://canlii.ca/t/fqd42>.

²⁰¹ Art. 53 (2) (a) Canadian Human Rights Act RSC, 1985, <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/h-6/>.

²⁰² Art. 16 (2) Canadian Human Rights Act RSC, 1985, <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/h-6/>.

²⁰³ Human Rights Tribunal of Ontario (CA) 26 november 2020, nr. 2019-37109-S, <https://canlii.ca/t/jc205>.

²⁰⁴ Art. 53 (2) (b) Canadian Human Rights Act RSC, 1985, <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/h-6/>.

²⁰⁵ E. GIBSON, L. HUTT en E. KENNEDY, "Call for action: Provinces and territories must protect our genetic information", *Dalhousie Law Journal* 2021, Vol. 44, 15.

bijstandsuitkering. Nadat het tribunaal de discriminatie vaststelde, beval het de verhuurders om het pand aan de man in kwestie te verhuren "van zodra het vacant is". De rechter achtte deze remedie het meest adequaat omdat het ging om een pand dat de man, rekening houdend met zijn bescheiden inkomsten, kon betalen.²⁰⁶

94. Net zoals dat in de context van de arbeidsbetrekkingen het geval is, wordt de rechter wel geacht rekening te houden met de relatie tussen de discriminator en het slachtoffer. Als het duidelijk is dat een (contractuele) niet meer mogelijk is tussen de partijen, moet de rechter dit ook niet opleggen als vorm van herstel in natura.²⁰⁷

2.2.3 Excuses

95. Wanneer het gaat om mensenrechten en discriminatie, zullen slachtoffers vaak excuses vragen van de discriminator. Het kan voor hen een manier zijn om de gebeurtenissen te verwerken en kan bijdragen tot de erkenning van hun slachtofferschap. Bovendien zoeken ze naar een manier waarop ze aan de discriminator duidelijk kunnen maken dat ze met hun discriminerend gedrag schade hebben berokkend.²⁰⁸ De rechtbanken kunnen ook beslissen dat de verontschuldiging publiek wordt gemaakt, bijvoorbeeld door het in een krant te laten publiceren.²⁰⁹

96. Hoewel een verontschuldiging niet in de Canadese wetgeving is opgenomen, leggen de tribunalen deze vorm van herstel in natura vaak op wanneer de slachtoffers erom vragen. Dat was bijvoorbeeld het geval in een zaak voor het mensenrechttribunaal van Nova Scotia. Een dame met een donkere huidskleur wil inkopen doen in een supermarkt, maar wanneer ze naar de kassa gaat, weigert de kassierster haar verder te helpen. Ze beschuldigt de vrouw van winkeldiefstal en stuurt haar weg. Een week eerder werden namelijk verschillende artikelen uit de winkel gestolen door een vrouw die sterk lijkt op de vrouw in de voorliggende zaak. Toen na onderzoek bleek dat het om iemand anders ging, stapte de vrouw naar het mensenrechttribunaal. Discriminatie op grond van ras werd vastgesteld en de vrouw eiste een verontschuldiging van de kassierster. Het tribunaal beval de supermarkt een verontschuldigungsbrief te sturen naar de vrouw in kwestie waarin het duidelijk maakte dat dergelijk discriminerend gedrag onacceptabel is.²¹⁰

2.2.4 Declaratoir bevel

97. In sommige provincies kan het slachtoffer van discriminatie een declaratoir bevel vorderen. Het slachtoffer vraagt dan aan de rechtbank een uitspraak waarin het verklaart dat er sprake is van discriminerend gedrag.²¹¹ Net zoals dat voor excuses het geval is, kan een declaratoir bevel een vorm van genoegdoening zijn. Het zorgt voor de erkenning van het feit dat iemand benadeeld werd door discriminerend gedrag.²¹²

---

²⁰⁶ British Columbia Human Rights Tribunal (CA) 1 maart 2013, nr. 8227, <https://canlii.ca/t/fqd42>.

²⁰⁷ A. HUGGINS en R. NOBLEMAN, *Individual human rights remedies*, 2017, https://kmlaw.ca/wp-content/uploads/2018/01/AH_Individual-Human-Rights-Remedies-by-Arleen-Huggins-May-1-17.pdf, 20.

²⁰⁸ *Ibid.*

²⁰⁹ Saskatchewan Human Rights Commission (CA) 16 september 1974, <https://canlii.ca/t/jfftb>.

²¹⁰ Nova Scotia Board of Inquiry (CA) 28 april 2016, <https://canlii.ca/t/jdc9r>.

²¹¹ Art. 37 (2) (b) British Columbia Human Rights Code 1996, https://www.bclaws.gov.bc.ca/civix/document/id/complete/statreg/00_96210_01.

²¹² E. GIBSON, L. HUTT en E. KENNEDY, "Call for action: Provinces and territories must protect our genetic information", *Dalhousie Law Journal* 2021, Vol. 44, 15.

2.2.5 Garantiebrieff

98. De tribunalen kunnen ook van de discriminator eisen dat ze een garantiebrieff opstellen. In de brieff verklaart de discriminator dat hij of zij in de toekomst geen discriminerend gedrag meer zal stellen en geen verdere wetgevende inbreuken zal plegen. Deze brieff wordt veelal verstuurd naar de mensenrechtencommissies van de betrokken provincie.²¹³

HOOFDSTUK 3. Rechtsvergelijkende analyse

99. Zoals uit het vorige hoofdstuk is gebleken, beschikken slachtoffers van discriminatie in Canada over heel wat mogelijkheden om hun schade vergoed te zien. Net zoals voor slachtoffers in België het geval is, kunnen ze daarbij rekenen op zowel monetaire als non-monetaire remedies. Deze worden enigszins anders ingevuld dan de Belgische sancties en remedies. Daarom kan het Canadese anti-discriminatierecht dienen als inspiratiebron. In wat volgt zullen de tekortkomingen van het Belgische systeem kernachtig uiteen gezet worden. Vervolgens ga ik na welke principes uit het Canadese anti-discriminatierecht tegemoet kunnen komen aan de Belgische tekortkomingen.

3.1 Knelpunten in het Belgische anti-discriminatierecht

100. De Belgische antidiscriminatiewetten voorzien in hoofddorde in vijf mogelijkheden om het slachtoffer van discriminatie schadeloos te stellen of de discriminator te sanctioneren. Het gaat om de nietigheid van de discriminerende bepaling, de (forfaitaire) schadevergoeding, de vordering tot staking, de dwangsom en de publicatie van de rechterlijke uitspraak (*supra* nr. 2). Hoewel de wetgever met de antidiscriminatiewetten van 2007 getracht heeft om doeltreffende, evenredige en afschrikkende sancties te voorzien, blijkt uit verschillende evaluatierapporten en recente rechtspraak dat de meeste sancties niet aan deze vereisten voldoen.

Vooreerst is er de forfaitaire schadevergoeding, die buiten de arbeidsbetrekkingen te laag ligt om een afschrikkend effect te hebben op de discriminator. Bovendien is het maximumbedrag zo beperkt dat slachtoffer niet geneigd zijn om hun rechten te laten gelden. Ook het gebrek aan flexibiliteit van het forfaitaire bedrag werd bekritiseerd. Uit zijn aard is een forfaitair bedrag vastgesteld, maar enige variabiliteit is nodig om beter aan te sluiten bij het principe van integrale schadeloosstelling (*supra* nrs. 55-67).

Vervolgens schiet ook de vordering tot staking tekort op twee punten. Enerzijds voldoet de sanctie in de praktijk niet aan haar bedoeling om snel een einde te maken aan de discriminatie. Anderzijds wordt het nut van de sanctie in twijfel getrokken. Voor sommige slachtoffers gaat het niet om een doeltreffende sanctie aangezien de discriminatie zich al heeft voorgedaan en de staking enkel uitwerking heeft voor de toekomst (*supra* nrs. 68-73).

---

²¹³ Saskatchewan Human Rights Commission (CA) 16 september 1974, <https://canlii.ca/t/jfftb>; A. HUGGINS en R. NOBLEMAN, *Individual human rights remedies*, 2017, https://kmlaw.ca/wp-content/uploads/2018/01/AH_Individual-Human-Rights-Remedies-by-Arleen-Huggins-May-1-17.pdf, 20.

Verder vertoont de mogelijkheid van publicatie van de rechtelijke beslissing nog enkele hiaten. Zo wordt de anonimiteit van het slachtoffer niet gegarandeerd door de wet en zorgt een belemmerende toepassingsvoorwaarde ervoor dat de sanctie zeer weinig wordt opgelegd (*supra* nrs. 73-77).

Tot slot is het Belgische anti-discriminatierecht te veel gericht op de schadevergoeding (in geld) en mist het een link met de gebruikelijke vorm van schadeloosstelling: herstel in natura. Nochtans is het niet onlogisch dat slachtoffer die (in discriminatiezaken vaak morele) schade hebben geleden, die schade op een andere manier vergoed willen zien dan met een geldbedrag. De Belgische antidiscriminatiewetten verwijzen voor de vergoeding van schade wel naar het gemeen aansprakelijkheidsrecht, maar ook daar wordt amper aan herstel in natura gedacht (*supra* nr. 67).

3.2 Mogelijke oplossingen uit het Canadese anti-discriminatierecht

101. Na de analysering van het Canadese anti-discriminatierecht lijkt het systeem voornamelijk een inspiratiebron te zijn voor nieuwe vormen van herstel in natura in het Belgische anti-discriminatierecht. Zoals gezegd richt Canada zich op het *restitutio in integrum*-beginsel. Het slachtoffer moet terug in de positie geplaatst worden waarin het zich bevond voordat de discriminatie zich voordeed. Daarvoor beschikt het slachtoffer, naast de mogelijkheid om voor verschillende schadeposten een geldelijke vergoeding te krijgen, over verschillende mogelijkheden om de schade in natura te herstellen. Hij kan excuses eisen van de discriminator en vragen dat men deze laat publiceren. Er is de mogelijkheid om van de rechter een declaratoir bevel te bekomen, waardoor het slachtoffer erkenning krijgt voor zijn of haar slachtofferschap. Rechters kunnen de discriminator zelfs bevelen het slachtoffer de voordelen te verschaffen die hem op discriminerende wijze werden ontzegd. Samen met het (ook in België geldende) bevel tot staking kan de Canadese rechter ook enkele maatregelen opleggen ten aanzien van de discriminator. Het gaat dan over maatregelen als het uitwerken van een eigen discriminatiebeleid en hoe bepaalde bedrijven of organisaties discriminatie zullen aanpakken, het volgen van opleidingen omtrent mensenrechten,...

Deze vormen van herstel in natura kunnen in veel gevallen een geschikte remedie zijn voor slachtoffers. Neem bijvoorbeeld de zaak waarbij drie allochtone jongeren de toegang tot een dancing geweigerd werd. Voor de geleden morele schade werd een symbolische euro ter vergoeding opgelegd (*supra* nr. 56). Nochtans zijn verschillende vormen van herstel in natura geschikter om de geleden schade te vergoeden. In de eerste plaats zou de uitbater van de dancing zich kunnen verontschuldigen ten opzichte van de jongeren en hen duidelijk maken dat dergelijk discriminerend gedrag onacceptabel is. Vervolgens is het niet onlogisch dat de jongeren gewoonweg toegang willen tot de dancing, in plaats van een geldelijke vergoeding te krijgen. De rechter zou hier dan ook de mogelijkheid moeten hebben om de uitbater te bevelen toegang te verlenen. Het lijkt de meeste geschikte manier om de jongeren terug in de positie te plaatsen voordat de discriminatie zich voordeed. Tot slot kan de rechter nog maatregelen opleggen ten aanzien van de uitbater van de dancing, zoals bijvoorbeeld het voorzien van een opleiding voor het personeel of het uitwerken van een gepast discriminatiebeleid. Op die manier zouden de jongeren gespaard kunnen blijven van eventueel toekomstig discriminerend gedrag (bijvoorbeeld door een andere portierbewaker).

102. Enkele van deze vormen van herstel in natura zijn reeds gekend in het Belgische gemeen aansprakelijkheidsrecht. In het volgende deel zullen deze onderzocht worden (*infra* nrs. 108 e.v.). De mogelijkheid tot het opleggen van maatregelen en het herstellen van de rechten en voordelen die het slachtoffer op onrechtmatige wijze werden ontzegd, zijn geschikte aanvullingen op het burgerrechtelijke sanctiesysteem.

103. Verder verdient de manier waarop de monetaire remedies invulling krijgen bijzondere aandacht. Canada voorziet namelijk in de vergoeding van verschillende schadeposten: schade door loonverlies en gederfde uitkeringen, schade aan waardigheid, gevoelens en zelfrespect en schade door kosten gemaakt omwille van de discriminatie. Voor elk van deze schadeposten kunnen rechters de hoogte van de vergoeding bepalen en deze vervolgens cumuleren. Die aanpak zou in België kunnen leiden tot een verbeterd systeem van schadevergoeding. Cumulatie van schadevergoedingen kan enerzijds leiden tot een hoger bedrag. Op die manier komt men tegemoet aan de problematiek van de lage (*forfaitaire*) schadevergoeding. Anderzijds zorgt de vergoeding van verschillende schadeposten voor een gerichter schadebedrag. Het Belgische anti-discriminatierecht voorziet louter in de mogelijkheid om vergoeding te krijgen voor 'materiële en morele schade' (*supra* nr. 13). Een meer doorgedreven systeem van verschillende schadeposten met bijhorende vergoeding, kan bijdragen tot een concretere schadebegroting.

TUSSENBSLUIT

104. *"Welke sancties of mogelijkheden tot schadevergoeding bevat de Canadese anti-discriminatiewetgeving die geschikt zijn om tegemoet te komen aan de Belgische tekortkomingen?"*.

Op deze vraag werd in Deel 3 van het onderzoek een antwoord gezocht. Na het bestuderen van het Canadese anti-discriminatiesysteem kunnen we stellen dat het voornamelijk inspiratie biedt om het Belgische sanctiesysteem te diversifiëren.

Canada beschikt met haar tien provincies over meerdere mogelijkheden om gevallen van discriminatie aan te pakken. Wat de remedies betreft is er hoofdzakelijk een onderscheid tussen monetaire remedies en non-monetaire remedies. De monetaire remedies omvatten compensatie voor gederfd loon en uitkeringen, compensatie voor schade aan waardigheid, gevoelens en zelfrespect en compensatie voor kosten gemaakt als gevolg van discriminerende praktijken. Voor al deze schadeposten kan het slachtoffer een vergoeding eisen. De bedragen die de rechter voor iedere schadepost oplegt, worden dan gecumuleerd. De non-monetaire remedies zijn gericht op het herstel in natura van het slachtoffer, alsook de discriminator te wijzen op zijn onaanvaardbaar gedrag. Het gaat om de vordering tot staking van het discriminerend gedrag met eventuele maatregelen, het herstel van de rechten, kansen en voordelen die het slachtoffer op discriminatoire wijze werden ontzegd, excuses, het declaratoir bevel en de garantiebrief.

De vormen van herstel in natura die het Canadese recht omvat, kunnen tegemoet komen aan probleem dat het Belgische anti-discriminatierecht te veel gericht is op schadevergoeding (in geld). Vaak zijn slachtoffers op zoek naar erkenning voor het feit dat ze benadeeld werden of willen ze gewoonweg op een gelijke manier behandeld worden als anderen. Een vergoeding in geld is dan niet altijd de meest geschikte remedie. Om de mogelijkheden voor slachtoffers in België uit te breiden, kunnen we ons baseren op de vormen van herstel in natura die in Canada gelden.

Evenwel biedt het Canadese monetaire sanctiesysteem ook inspiratie voor de Belgische schadevergoeding. Canada werkt namelijk met verschillende schadeposten met bijhorende schadevergoedingen die aan het einde van de rit gecumuleerd kunnen worden. Dergelijk systeem kan er in België enerzijds toe leiden dat de schadevergoeding hoger uitvalt. Anderzijds draagt het bij tot een specifiekere vaststelling van de geleden schade en bijgevolg een concretere schadebegroting.

DEEL 4. Het gemeen aansprakelijkheidsrecht: rechtsvergelijkende analyse

105. Zoals is gebleken uit het tweede deel van dit onderzoek, schiet het Belgische anti-discriminatierecht op verschillende vlakken tekort. Een evidente reactie zou een wetswijziging kunnen zijn, zoals de wetgever bijvoorbeeld al voor ogen heeft met het wetsvoorstel tot wijziging van de antidiscriminatielwetten van 10 mei 2007 (*supra* nr. 66). Hoewel het gaat om een voorstel tot verhoging van de maximale forfaitaire vergoeding, wordt er reeds een aanzet gegeven tot diversifiëring van het sanctieapparaat. De indieners van het wetsvoorstel doelen op niet-geldelijke sancties, die in bepaalde gevallen meer geschikt zijn.²¹⁴ Hiervoor zou het slachtoffer zich ook tot het gemeen aansprakelijkheidsrecht kunnen wenden. Het vierde deel heeft dan ook als doel om na te gaan welke remedies het gemeen aansprakelijkheidsrecht bevat die mogelijks de knelpunten in het anti-discriminatierecht kunnen verhelpen. Na de beschrijving van de mogelijke remedies en een uiteenzetting van de principes van de indicatieve tabel, ga ik in het derde hoofdstuk na welke openingen er zijn via het gemeen aansprakelijkheidsrecht. Hierbij verwijs ik opnieuw naar enkele pijnpunten waarvoor het gemeen aansprakelijkheidsrecht een oplossing zou kunnen bieden.

HOOFDSTUK 1. Sancties en remedies in het gemeen aansprakelijkheidsrecht

1.1 Schadeloosstelling en uitgangspunt

106. Schadeloosstelling, schadevergoeding, herstel in natura,... zijn vaak door elkaar gebruikte begrippen. Nochtans is het onderscheid tussen de begrippen van belang. Zoals gezegd betekent schadeloosstelling dat men het slachtoffer zonder schade stelt (*supra* nr. 67). Dat kan door middel van een schadevergoeding, maar evenzeer door herstel in natura. De hiërarchie tussen deze twee vormen van schadeloosstelling werd zowel door het Hof van Cassatie als door de moderne rechtsleer duidelijk gemaakt. Herstel van buitencontractuele schade in natura primeert op herstel van de schade door middel van een schadevergoeding, maar enkel wanneer dit mogelijk is en geen rechtsmisbruik uitmaakt.²¹⁵

107. Herstel in natura en de schadevergoeding zijn vormen van schadeherstel, waarbij het nadrukkelijk gaat om herstel van de schade die het slachtoffer geleden heeft. Deze vormen van schadeloosstelling hebben bijgevolg een compensatoir karakter. Het gaat erom dat het slachtoffer zo goed als mogelijk terug in de positie geplaatst wordt alvorens de onrechtmatige daad gepleegd werd.²¹⁶ Dat is anders wanneer het gaat om rechtsherstel. Bij rechtsherstel gaat men niet de schade, maar de fout herstellen. Het slachtoffer dat rechtsherstel vordert, vraagt om de stopzetting van een onrechtmatige toestand die in strijd is met de algemene zorgvuldigheidsnorm (art. 1382-1383 oud BW).²¹⁷ Op die manier heeft rechtsherstel geen compensatoire, maar een satisfactoire, betalende

---

²¹⁴ Wetsvoorstel tot wijziging van de antidiscriminatielwetten van 10 mei 2007, teneinde in hogere schadevergoedingen voor de slachtoffers van discriminatie te voorzien, *Parl.St.* Kamer 2020-21, nr. 1846/1.

²¹⁵ Cass. 3 april 2017, AR S.16.0039.N, *RW* 2017-18, 1414, noot P. DION en Y. STEVENS; S. DE REY, *Herstel in natura*, Brugge, die Keure, 2019, 212.

²¹⁶ S. DE REY, "Herstel in natura van contractuele en buitencontractuele schade: onbekend, onbemind?", *RW* 2019-20, nr. 5, 166; Cass. 27 april 2020, C.19.0435.N, *T.Not.* 2021, nr. 4, 384, noot M. MEIRLAEN.

²¹⁷ S. DEMEYERE, "De schadelijgende nauw betrokken derde: hoe contractueel mag een buitencontractuele vordering zijn?", *RDC-TBH* 2022, nr. 3, 396; Cass. 27 april 2020, C.19.0435.N, *T.Not.* 2021, nr. 4, 384, noot M. MEIRLAEN.

functie die de fout opheft. Het tracht het slachtoffer niet terug te plaatsen in de positie alvorens de onrechtmatige daad gepleegd werd, maar wel in de hypothetische toestand waarin de fout niet begaan zou zijn.²¹⁸

1.2 Sancties en remedies in het gemeen aansprakelijkheidsrecht

108. Zoals gezegd kan het slachtoffer van discriminatie zich beroepen op de artikelen 1382 en 1383 oud BW om vergoeding te krijgen voor zijn werkelijk geleden schade. In dat geval moet hij het bestaan en de omvang van de schade bewijzen.²¹⁹ De schadeloosstelling kan dan gebeuren door middel van de betaling van een schadevergoeding, maar ook door herstel van de schade in natura, dat in sommige gevallen passender kan zijn (*supra* nr. 67). In wat volgt worden enkele vormen van schadeloosstelling beschreven die ook toepassing kunnen vinden in de context van anti-discriminatie.

1.2.1 Declaratoir bevel en publicatie van de rechterlijke uitspraak

109. Het declaratoir bevel, ook gekend als een verklaring voor recht, is een gemeenrechtelijke sanctie die het slachtoffer van een onrechtmatige daad kan vorderen op voorwaarde dat hij een verkregen en dadelijk belang heeft om de vordering in te stellen.²²⁰ De rechter stelt op een bindende wijze de rechtsverhouding vast tussen de partijen, zonder een veroordeling uit te spreken. Toegepast op een buitencontractuele relatie kan het ook gaan om het bestaan en de omvang van de aansprakelijkheid.²²¹ Indirect verwijst het Gerechtelijk Wetboek in artikel 18 naar de verklaring voor recht.²²² Op basis van dat artikel is er controversie ontstaan in de rechtspraak en rechtsleer.²²³ Artikel 18 verwijst namelijk louter naar de preventieve declaratoire vordering, waarbij het slachtoffer de vordering instelt omdat zijn rechten bedreigd worden of het risico bestaat dat hij gestoord wordt in de uitoefening van zijn rechten. Evenwel zou de declaratoire vordering ook als herstelmaatregel kunnen dienen, waarbij het slachtoffer de vordering instelt omdat zijn rechten reeds geschonden zijn.²²⁴

Dat laatste kan voor vele slachtoffers een vorm van schadeloosstelling uitmaken, voornamelijk wanneer het gaat om morele schade, die moeilijk te begroten of in geld te waarderen is (*supra* nr. 56). Bovendien zijn sommigen niet eens op zoek naar een schadevergoeding in geld wanneer ze morele schade geleden hebben. Ze zijn immers niet getroffen in hun vermogen, maar ervaren, zoals het Hof van Cassatie het omschrijft, pijn, smart of enig ander moreel leed (*supra* nr. 39).²²⁵ Een vorm van herstel in natura leent zich in de meeste gevallen beter tot schadeloosstelling van slachtoffers. Zij trachten vaak gewoon erkenning te krijgen voor het leed dan hen is aangedaan. Een declaratoir bevel, waarbij de rechter de onrechtmatige daad en het slachtofferschap erkent, kan dan een vorm van genoegdoening zijn voor het slachtoffer.²²⁶

---

²¹⁸ S. DE REY, *Herstel in natura*, Brugge, die Keure, 2019, 25-26.

²¹⁹ Art. 18, §1, lid 2 Antidiscriminatiewet; art. 16, §1, lid 2 Antiracismewet; art. 23, §1, lid 2 Genderwet.

²²⁰ Cass. 14 januari 1983, *Arr. Cass.* 1982-83, 663; P. GILLAERTS, *De Belgische declaratoire vordering en het niet-vergoedende aansprakelijkheidsrecht*, Mortsels, Intersentia, 2020, 410.

²²¹ S. DE REY, *Herstel in natura*, Brugge, die Keure, 2019, 674.

²²² Art. 18, tweede lid Ger. W.

²²³ Uitvoerig over de preventieve en curatieve declaratoire vordering, zie P. GILLAERTS, *De Belgische declaratoire vordering en het niet-vergoedende aansprakelijkheidsrecht*, Mortsels, Intersentia, 2020, 511 e.v.

²²⁴ S. DE REY, *Herstel in natura*, Brugge, die Keure, 2019, 677.

²²⁵ Cass. 10 oktober 1972, *Arr. Cass.* 1973, 146.

²²⁶ S. DE REY, *Herstel in natura*, Brugge, die Keure, 2019, 676.

110. De verklaring voor recht kan zich op grotere schaal uiten in een publicatie van de rechterlijke uitspraak. In dat geval beveelt de rechter om de uitspraak integraal, of een samenvatting ervan, te publiceren op een website, via de radio of televisie of in de krant. Het verschil tussen de publicatie van de rechterlijke beslissing en de declaratoire vordering ligt in het feit dat de laatste enkel uitwerking heeft inter partes, tussen de partijen. De bekendmaking van de rechterlijke uitspraak gebeurt ten aanzien van het publiek.²²⁷

Niettemin houden rechters bij het opleggen van het publicatiebevel meestal rekening met de evenredigheid die moet bestaan tussen de begane onrechtmatige daad en de sanctie. Die evenredigheid uit zich op twee vlakken. Enerzijds moet de publiciteit gericht zijn op het publiek dat op de hoogte is van van de begane onrechtmatige daad. Dat wil bijvoorbeeld zeggen dat openbaarmaking van een rechterlijk bevel in de krant verder gaat dan nodig is wanneer de lokale bevolking niet op de hoogte is van de inbreuk.²²⁸ Anderzijds moet er sprake zijn van een korte periode tussen de onrechtmatige daad en de publicatie, zodat het een zinvolle vorm van herstel in natura blijft.²²⁹

111. Tot slot kan in het gemeen aansprakelijkheidsrecht de vordering tot publicatie van de rechterlijke maatregel gecombineerd worden met andere remedies indien niet alle schade vergoed kan worden. Zo is de publicatie in combinatie met een schadevergoeding wel degelijk mogelijk.²³⁰

1.2.2 Excuses

112. Een in het Belgische aansprakelijkheidsrecht nog ongewone, maar in feite vrij eenvoudige vorm van herstel in natura, zijn excuses.²³¹ Slachtoffers van een onrechtmatige daad hebben vaak behoefte aan erkenning van hun slachtofferschap of van de aantasting in hun persoonswaardigheid, voornamelijk wanneer het gaat om morele schade. Een verontschuldiging van de schadeverwekker is dan veelal een geschikte remedie.²³²

113. Ondanks de helende werking die excuses kunnen hebben, is het in ons Belgische aansprakelijkheidsrecht ongebruikelijk dat hij die aansprakelijk is, zich verontschuldigt.²³³ Het Hof van Cassatie zorgde met haar arrest van 21 november 2021 voor meer aandacht voor deze vorm van herstel in natura. Het Hof boog zich over een zaak die eerder voor het Hof van Beroep in Bergen behandeld werd. De schadelijder werd onterecht geassocieerd met extreemrechtse bewegingen en voerde aan dat hij aangetast was in zijn eer en goede naam. Naast een schadevergoeding vorderde hij een brief waarin de Minister van Justitie en de administrateur-generaal van de Staatsveiligheid zich verontschuldigden. Bovendien vroeg hij of de brief openbaar gemaakt kon worden via twee websites. De appelrechters waren evenwel van oordeel dat de morele schade voldoende vergoed

---

²²⁷ *Ibid.*, 680-684.

²²⁸ Bergen (2^e k.) 15 januari 2013, *JLMB* 2013, nr. 22, 1173; S. DE REY, *Herstel in natura*, Brugge, die Keure, 2019, 684.

²²⁹ Rb. Brussel (1^e k.) 30 april 2012, *AM* 2012, 592.

²³⁰ S. DE REY, *Herstel in natura*, Brugge, die Keure, 2019, 685.

²³¹ E. LANCKSWEERDT, "Excuses afdwingen via de rechtbank, een goede zaak?", *Juristenkrant* 2022, nr. 444, 13.

²³² S. DE REY, P. FOUBERT en I. SAMOY, "Afdwinging van de antidiscriminatiewetgeving in private rechtsverhoudingen: heeft het privaatrecht iets te bieden?", *RW* 2021-22, nr. 31, 1231.

²³³ S. DE REY, "Kunnen slachtoffer van een onrechtmatige daad excuses eisen?", *RW* 2021-22, nr. 23, 890; J. VAN DE VOORDE, "L'excuse contrainte par justice (l'amande honorable) en droit de la responsabilité belge. Recherches sur la réparation ou la satisfaction du dommage moral", *RGAR* 2019, nr. 2, 15545.

werd door de schadevergoeding en wezen de vordering tot excuses af. Die redenering volgde het Hof van Cassatie niet. De vordering tot excuses afwijzen omwille van het feit dat de schade reeds volledig vergoed zou zijn door de schadevergoeding, is een schending van de artikelen 1382 en 1383 oud BW.²³⁴ Die artikelen omvatten namelijk meer dan enkel de schadevergoeding (*supra* nr. 67). Slachtoffers kunnen op grond van het gemeen aansprakelijkheidsrecht excuses eisen, als vorm van herstel in natura.²³⁵ De vordering steunt noodzakelijk op de artikelen 1382 en 1383 oud BW, omdat er in het Belgische recht geen wettelijke grondslag voor bestaat. Toch zijn er steeds meer auteurs die het belang en het nut van excuses onder de aandacht willen brengen.²³⁶

Een oprechte verontschuldiging speelt een belangrijke rol wanneer het gaat om slachtoffers die morele schade geleden hebben. Het heeft een herstellende functie. Ze zijn vaak op zoek naar erkenning van het feit dat ze benadeeld werden en willen de schadeverwekker doen inzien dat hij de schade veroorzaakt heeft.²³⁷ Op die manier zouden excuses, in de zin van herstel in natura, het morele aspect van het rechtstelsel kunnen belichten. Enerzijds als vorm van genoegdoening voor het slachtoffer en anderzijds als signaleringsfunctie voor de schadeverwekker. Hij wordt geconfronteerd met het feit dat hij schade veroorzaakt heeft. Hij moet inzien dat hij onzorgvuldig gedrag heeft vertoond en daarmee de relatie met het slachtoffer beschadigd heeft.²³⁸ Bovendien, wanneer een rechter de openbaarmaking van een verontschuldiging oplegt, bijvoorbeeld via websites of in een krant, kan dit een gevoel van schaamte opwekken bij de aansprakelijke. Op die manier dwingt de rechter hem tot zelfreflectie.²³⁹ Omwille van die redenen beogen verschillende auteurs de invoering van afdwongen excuses in ons rechtstelsel.²⁴⁰

Daarbij rijst evenwel de vraag naar de oprechtheid van een verontschuldiging indien de rechter het oplegt. Welke betekenis krijgt het als de schadeverwekker zich excuseert, niet omdat hij het wil, maar omdat het moet?²⁴¹ Afdwongen excuses dreigen zo hun spontaan en oprecht karakter te verliezen. Evenwel maken verschillende studies duidelijk dat een verontschuldiging, vrijwillig aangeboden of niet, steeds kan bijdragen tot het herstel van schade van het slachtoffer.²⁴²

---

²³⁴ Cass. 26 november 2021, C.20.0578.F.

²³⁵ S. DE REY, P. FOUBERT en I. SAMOY, "Afdwinging van de antidiscriminatiewetgeving in private rechtsverhoudingen: heeft het privaatrecht iets te bieden?", *RW* 2021-22, nr. 31, 1232.

²³⁶ S. DE REY, "Kunnen slachtoffer van een onrechtmatige daad excuses eisen?", *RW* 2021-22, nr. 23, 890; J. VAN DE VOORDE, "L'excuse contrainte par justice (l'amande honorable) en droit de la responsabilité belge. Recherches sur la réparation ou la satisfaction du dommage moral", *RGAR* 2019, nr. 2, 15545-15573; E. LANCKSWERDT, "Excuses afdwingen via de rechtbank, een goede zaak?", *Juristenkrant* 2022, nr. 444, 13.

²³⁷ S. DE REY, "Excuseer?! Afdwongen excuses in het aansprakelijkheidsrecht", *TPR* 2017, nr. 4, 1160.

²³⁸ E. LANCKSWERDT, "Excuses afdwingen via de rechtbank, een goede zaak?", *Juristenkrant* 2022, nr. 444, 13.

²³⁹ S. DE REY, "Excuseer?! Afdwongen excuses in het aansprakelijkheidsrecht", *TPR* 2017, nr. 4, 1160.

²⁴⁰ Zie o.m. S. DE REY, "Excuseer?! Afdwongen excuses in het aansprakelijkheidsrecht", *TPR* 2017, nr. 4, 1153-1213; P. COLSON, "Réparation en nature et préjudice corporel: faux ennemis?" in B. DUBUISSON (ed.), *Le dommage corporel et sa réparation*, Anthemis, Luik, 2019, 85 e.v.; J. VAN DE VOORDE, "L'excuse contrainte par justice (l'amande honorable) en droit de la responsabilité belge. Recherches sur la réparation ou la satisfaction du dommage moral", *RGAR* 2019, nr. 2, 15545-15573.

²⁴¹ E. LANCKSWERDT, "Excuses afdwingen via de rechtbank, een goede zaak?", *Juristenkrant* 2022, nr. 444, 13.

²⁴² C.P. REINDERS FOLMER, P. MASCINI en J.M. LEUNISSEN, "Rethinking apology in tort litigation deficiencies in comprehensiveness undermine remedial effectiveness", *Review of Law & Economics* 2019, 3; S. DE REY, P. FOUBERT en I. SAMOY, "Afdwinging van de antidiscriminatiewetgeving in private rechtsverhoudingen: heeft het privaatrecht iets te bieden?", *RW* 2021-22, nr. 31, 1231.

1.2.3 Contractdwang?

114. Nog een non-pecuniaire remedie die sinds lange tijd controversieel is in het gemeen aansprakelijkheidsrecht is de contractdwang. Iemand dwingen te contracteren staat in schril contrast met één van de basisprincipes van het verbintenissenrecht: de contractvrijheid, als onderdeel van de wilsautonomie.²⁴³ Eenieder is in beginsel vrij om al dan niet te contracteren.²⁴⁴ De vrijheid om te contracteren omvat drie verschillende facetten:

- Eenieder is vrij in de keuze om al dan niet te contracteren;
- Eenieder is vrij in de keuze van zijn medecontractant;
- Eenieder is vrij om de inhoudelijke aspecten van het contract te bepalen, met inbegrip van de vrije keuze om het contract te wijzigen of te beëindigen (mits overeenstemming met de andere contractspartij).²⁴⁵

115. Het principe van contractvrijheid omvat aldus de vrijheid om te kiezen of men wil contracteren of niet, zonder enige motivering verschuldigd te zijn.²⁴⁶ Die vrijheid is evenwel nooit absoluut geweest. Zo dient men steeds rekening te houden met de wetten van openbare orde en goede zeden, met het gelijkheids- en non-discriminatiebeginsel (uit de artikelen 10 en 11 van de Grondwet en de antidiscriminatie wetten van 2007)²⁴⁷, met het mededingingsrecht, conventionele bepalingen,...²⁴⁸ De contractsvrijheid en ook de vrijheid om niet te contracteren wordt bovendien meer en meer getemperd door verschillende rechtspraak en rechtsleer. Essentieel daarbij is het arrest van het Hof van Cassatie van 7 oktober 2011, waarbij het Hof het volgende bepaalde: "*De weigering om te contracteren kan rechtsmisbruik opleveren wanneer het aanwenden van de vrijheid om niet te contracteren wordt gebruikt op een wijze die kennelijk de grenzen overschrijdt van de normale uitoefening van die vrijheid door een bedachtzaam en omzichtig persoon.*".²⁴⁹ Het Hof maakte met het arrest duidelijk dat de vrijheid om niet te contracteren steeds beperkt is door de theorie van het verbod van rechtsmisbruik.²⁵⁰ Voorheen bestond er in de rechtsleer discussie over de toepassing van het algemeen beginsel van rechtsmisbruik op de contractvrijheid. Sommige auteurs zijn van oordeel dat het toepassingsgebied enkel strekt tot de subjectieve rechten *sensu stricto* en dus niet tot de vrijheden. Met het voormelde arrest van het Hof van Cassatie (en tevens ook vroegere rechtspraak)

---

²⁴³ A. DE BOECK, "Contractweigering en het verbod van rechtsmisbruik: de contractvrijheid onder druk", *TBBR* 2012, nr. 10, 491.

²⁴⁴ Cass. 13 september 1991, *Arr.Cass.* 1991-92, 38; I. SAMOY, *Evolutie van de basisbeginselen van het contractenrecht*, Mortsel, Intersentia, 2010, 4 e.v.

²⁴⁵ I. CLAEYS en T. TANGHE, *Algemeen contractenrecht (tweede editie) (gebonden editie)*, Mortsel, Intersentia, 2022, 53-54.

²⁴⁶ S. DE REY, *Herstel in natura*, Brugge, die Keure, 2019, 781; I. SAMOY, *Evolutie van de basisbeginselen van het contractenrecht*, Mortsel, Intersentia, 2010, 4 e.v.; I. CLAEYS en T. TANGHE, *Algemeen contractenrecht (tweede editie) (gebonden editie)*, Mortsel, Intersentia, 53-54.

²⁴⁷ Art. 10 en 11 GW; Wet 10 mei 2007 ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie, *BS* 30 mei 2007; Wet 10 mei 2007 ter bestrijding van discriminatie tussen vrouwen en mannen, *BS* 30 mei 2007; Wet 30 juli 1981 tot bestraffing van bepaalde door racisme en xenofobie ingegeven daden, *BS* 8 augustus 1981.

²⁴⁸ Cass. 7 oktober 2011, C.10.0227.F, *RW* 2012-13, 1181, noot S. STIJNS en S. JANSEN; A. DE BOECK, "Contractweigering en het verbod van rechtsmisbruik: de contractvrijheid onder druk", *TBBR* 2012, nr. 10, 492; S. DE REY, *Herstel in natura*, Brugge, die Keure, 2019, 782.

²⁴⁹ Cass. 7 oktober 2011, C.10.0227.F, *RW* 2012-13, 1181, noot S. STIJNS en S. JANSEN.

²⁵⁰ L. GEUDENS, *Het verbod op rechtsmisbruik in contracten. Evaluatie van een algemeen rechtsbeginsel*, Brugge, die Keure, 2014, 80; S. DE REY, *Herstel in natura*, Brugge, die Keure, 2019, 784; I. CLAEYS en T. TANGHE, *Algemeen contractenrecht (tweede editie) (gebonden editie)*, Mortsel, Intersentia, 62.

bevestigt het Hof dat de theorie van het verbod van rechtsmisbruik ook toepasselijk is op vrijheden, in het bijzonder de contractvrijheid.²⁵¹

Het recht van een persoon op de vrije keuze om te contracteren, wordt verboden wanneer die keuze kennelijk de grenzen van de normale rechtsuitoefening door een bedachtzaam persoon te buiten gaat. In feite gaat het erom dat de persoon die weigert te contracteren daar geen belang bij heeft en de weigering louter gebaseerd is op discriminatoire gronden of op willekeur.²⁵² Wanneer iemand weigert te contracteren terwijl geen enkele andere redelijke persoon in dezelfde omstandigheden dat zou doen (en met andere woorden de "abusieve contractweigering" vaststaat), kan de rechter tot rechtsmisbruik oordelen. Het misbruik van contractweigering zal vaak gebaseerd moeten worden op het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht. In vele gevallen zal er namelijk nog geen sprake zijn van een bestaande overeenkomst.²⁵³ Wanneer de rechter het rechtsmisbruik vaststelt, is het aan hem om de gevolgen van het misbruik van de uitgeoefende rechten te neutraliseren.²⁵⁴ Traditioneel, maar in principe subsidiair, wordt een schadevergoeding als sanctie opgelegd.²⁵⁵ Nochtans geniet herstel in natura de voorkeur boven herstel bij equivalent in het (buitencontractuele) aansprakelijkheidsrecht (*supra* nr. 67).

116. Wat de contractvrijheid betreft heeft men in beginsel de keuze tussen het contract sluiten of weigeren het contract te sluiten. Als de weigering abusief is en rechtsmisbruik uitmaakt, lijkt de best mogelijke wijze om de schade integraal, in natura te herstellen, het contract aangaan.²⁵⁶ Veel auteurs verzetten zich evenwel tegen het gegeven dat een abusieve contractweigering noodzakelijk leidt tot gedwongen contractsluiting. Zij zijn van oordeel dat het principe van de contractsvrijheid op die manier te sterk wordt uitgehold.²⁵⁷ Ook zou men met een gedwongen contractsluiting het positief belang vergoeden, met name het voordeel dat het slachtoffer gehad zou hebben in geval van contractsluiting. Niettemin is de schadeloosstelling van het negatief belang, namelijk het voordeel voor het slachtoffer indien de onrechtmatige daad niet begaan was, het geldende uitgangspunt in het buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht.²⁵⁸

---

²⁵¹ Zie hierover A. DE BOECK en F. VERMANDER, "Rechtsmisbruik in het contractenrecht: de rechtsuitoefening aan banden gelegd", in J. ROZIE, S. RUTTEN en A. VAN OEVELEN (eds.), *Rechtsmisbruik*, Antwerpen, Intersentia, 2015, 31 e.v.; A. DE BOECK, "Contractweigering en het verbod van rechtsmisbruik: de contractvrijheid onder druk", *TBBR* 2012, nr. 10, 491.

²⁵² A. DE BOECK en F. VERMANDER, "Rechtsmisbruik in het contractenrecht: de rechtsuitoefening aan banden gelegd", in J. ROZIE, S. RUTTEN en A. VAN OEVELEN (eds.), *Rechtsmisbruik*, Antwerpen, Intersentia, 2015, 31; S. DE REY, *Herstel in natura*, Brugge, die Keure, 2019, 785.

²⁵³ L. GEUDENS, *Het verbod op rechtsmisbruik in contracten. Evaluatie van een algemeen rechtsbeginsel*, Brugge, die Keure, 2014, 111.

²⁵⁴ Cass. 7 oktober 2011, C.10.0227.F, *RW* 2012-13, 11811, noot S. STIJNS en S. JANSEN; A. DE BOECK, "Contractweigering en het verbod van rechtsmisbruik: de contractvrijheid onder druk", *TBBR* 2012, nr. 10, 494.

²⁵⁵ Cass. 7 oktober 2011, C.10.0227.F, *RW* 2012-13, 1186, noot S. STIJNS en S. JANSEN; S. DE REY, *Herstel in natura*, Brugge, die Keure, 2019, 785.

²⁵⁶ A. DE BOECK, "Contractweigering en het verbod van rechtsmisbruik: de contractvrijheid onder druk", *TBBR* 2012, nr. 10, 494; Cass. 27 april 2020, C.19.0435.N, *T.Not.* 2021, nr. 4, 384, noot M. MEIRLAEN.

²⁵⁷ Zie o.m. Cass. 7 oktober 2011, C.10.0227.F, *RW* 2012-13, 1181, noot S. STIJNS en S. JANSEN; C. CAUFFMAN, "Discriminatie bij bijzondere overeenkomsten", *RW* 2006-07, nr. 7, 296; A. DE BOECK, "Doorwerking van het gelijkheidsbeginsel in het contractenrecht. De contractsvrijheid in het nauw gedreven?" in UFSIA (ed.), *Vrijheid en gelijkheid. De horizontale werking van het gelijkheidsbeginsel en de nieuwe antidiscriminatiewet*, Antwerpen, Maklu, 2003, 432.

²⁵⁸ A. DE BOECK, "Doorwerking van het gelijkheidsbeginsel in het contractenrecht. De contractsvrijheid in het nauw gedreven?" in UFSIA (ed.), *Vrijheid en gelijkheid. De horizontale werking van het gelijkheidsbeginsel en de nieuwe antidiscriminatiewet*, Antwerpen, Maklu, 2003, 432; A. DE BOECK en F. VERMANDER, "Rechtsmisbruik in het contractenrecht: de rechtsuitoefening aan banden gelegd", in J. ROZIE, S. RUTTEN en A. VAN OEVELEN

117. Ondanks de verschillende opvattingen over de toepassing van gedwongen contractsluiting in geval van abusieve contractweigering, is contractdwang als zodanig niets nieuw in het Belgische recht. Denk bijvoorbeeld aan de Handelshuurwet waarin bepaald is dat de rechter tot huurhernieuwing mag beslissen in het voordeel van de huurder, wanneer de verhuurder (abusievelijk) de huurhernieuwing weigert.²⁵⁹ Het is ook mogelijk dat er reeds een overeenkomst tussen partijen bestond waarin een verplichting tot contracteren is opgenomen.²⁶⁰

118. Naast deze wettelijke bepalingen is het van belang om duidelijk te maken dat contractdwang niet zomaar door de rechter wordt opgelegd. Enkel in die gevallen waarin vaststaat dat er sprake is van een onbillijke contractweigering, waarbij iedere andere, redelijke persoon in dezelfde omstandigheden geplaatst wel zou contracteren, kan de rechter tot gedwongen contractsluiting oordelen.²⁶¹

HOOFDSTUK 2. De indicatieve tabel

2.1 Ratio legis

119. Herstel in natura kan voor verschillende schadegevallen een gepaste vorm van schadeloosstelling zijn voor een slachtoffer (*supra* nr. 67). Hoewel het belang van herstel in natura in dit onderzoek meermaals benadrukt is, blijft een schadevergoeding in vele gevallen ook een geschikte manier om een slachtoffer schadeloos te stellen. Het voordeel van het verkrijgen van een vergoeding in geld, is enerzijds het feit dat men de vergoeding vrij kan besteden. De benadeelde heeft de keuze om zijn schade effectief te herstellen met de verkregen vergoeding, maar kan het ook op een andere manier besteden. Anderzijds is de betaling van een schadevergoeding een eenvoudige en efficiënte wijze om een geschil te beslechten. Het zorgt ervoor dat er later geen betwisting meer kan zijn over de uitvoering van het herstel of de omvang van de schade. De aansprakelijke en het slachtoffer zijn met andere woorden snel van elkaar verlost.²⁶²

120. Een moeilijkheid die hoger reeds aangehaald werd blijft evenwel de begroting van de schade. In principe is het de taak van de rechter om de schade *in concreto* te begroten. Indien hij de berekeningswijze van het slachtoffer niet volgt en het niet mogelijk is om de schade *in concreto* te begroten, mag hij dit volgens het Hof van Cassatie doen naar billijkheid (*ex aequo et bono*).²⁶³ Niettemin zou een berekening *ex aequo et bono* op gespannen voet kunnen staan met de integrale schadeloosstelling, als algemeen beginsel van het gemeen aansprakelijkheidsrecht (*supra* nr. 57).

(eds.), *Rechtsmisbruik*, Antwerpen, Intersentia, 2015, 31; S. DE REY, *Herstel in natura*, Brugge, die Keure, 2019, 788.

²⁵⁹ Art. 24 Handelshuurwet.

²⁶⁰ L. GEUDENS, *Het verbod op rechtsmisbruik in contracten. Evaluatie van een algemeen rechtsbeginsel*, Brugge, die Keure, 2014, 112.

²⁶¹ S. DE REY, *Herstel in natura*, Brugge, die Keure, 2019, 788.

²⁶² Zie hierover S. DE REY, *Herstel in natura*, Brugge, die Keure, 2019, 64-67.

²⁶³ Cass. 20 januari 1969, *Arr. Cass.* 1969, 479; Cass. 23 oktober 1991, *Arr. Cass.*, 1991-92, 184; Cass. 5 maart 2021, AR C.20.0166.N, *RGAR* 2021, nr. 6, 15796.

Omwille van dat beginsel is een juiste en volledige begroting van de geleden schade zo belangrijk.²⁶⁴ Het is namelijk de bedoeling dat de volledige schade vergoed wordt, niet meer en niet minder.²⁶⁵

Een *ex aequo et bono* begroting van schade leidt bovendien tot verdeelde en afwijkende rechtspraak. Iedere afzonderlijke zaak omvat heel wat factoren die een invloed kunnen hebben op de begroting van de schade. Op die manier kunnen twee zaken die op het eerste gezicht veel gelijkenissen vertonen, zeer uiteenlopende uitkomsten hebben. Dat leidt tot rechtsonzekerheid. Niet alleen voor het slachtoffer, die moet bewijzen dat hij schade geleden heeft en wat de omvang van die schade is, maar ook voor de rechter, die met iedere relevante factor rekening moet houden om tot een zo passend mogelijk herstel van de schade te komen.²⁶⁶

2.2 Uitgangspunt

121. Omwille van de behoefte aan eensgezinde rechtspraak en om de begroting van schade door de rechter te vergemakkelijken, werd er in 1995 een indicatieve tabel ingevoerd. Het gaat om een niet-exhaustieve lijst van verschillende schadeposten die voor vergoeding vatbaar zijn.²⁶⁷ Per schadepost voorziet de tabel in forfaitaire bedragen. In hoofdorde wordt een onderscheid gemaakt tussen enerzijds schade aan personen en anderzijds schade aan voorwerpen en kosten. Vervolgens wordt de schade aan personen verder onderverdeeld in onder meer medische kosten, arbeids-, huishoudelijke en persoonlijke ongeschiktheid, overlijden,... De schade aan voorwerpen en kosten omvat dan weer voertuigschade, administratie- en verplaatsingskosten en kledijschade.²⁶⁸ Rekening houdend met de steeds veranderende en evoluerende maatschappij, is de indicatieve tabel inmiddels al aan haar negende editie toe.²⁶⁹ Voor de vernieuwing baseren de opstellers zich telkens op vonnissen en arresten uit een periode van drie à vier jaar voorafgaand aan de nieuwe tabel.²⁷⁰

122. De tabel is geen dwingend instrument voor de rechter. In het woord vooraf van de meeste recente tabel (Indicatieve Tabel 2020) omschrijft men de draagwijdte als volgt: *“De Indicatieve Tabel beoogt de harmonisering van de schadevergoeding, evenals deze efficiënter en sneller te laten verlopen. Het blijft noodzakelijk het indicatief karakter ervan te benadrukken. De Tabel doet geen afbreuk aan de geldende rechtsregels inzake schade en schadevergoeding... De Indicatieve Tabel blijft een nuttig instrument voor de begroting van schade bij equivalent, te weten de compensatie van een schade waarvan de begroting in natura onmogelijk blijkt.”*²⁷¹ Zoals ook de omschrijving van het werkinstrument het zelf aangeeft, gaat het dus om een indicatie, een hulpmiddel voor de rechter om de omvang van de geleden schade te begroten wanneer een begroting *in concreto* niet mogelijk

---

²⁶⁴ D. SIMOENS, “De indicatieve tabel: de belangrijkste innovatie in het Belgische buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht sinds 1804?” in J-L. DESMECHT, T. PAPART en W. PEETERS (eds.), *De Indicatieve Tabel 2012/Tableau indicatif 2012*, Brugge, die Keure/La Charte, 2012, 75.

²⁶⁵ Cass. 15 maart 1985, *Arr. Cass.* 1985, 972.

²⁶⁶ Zie hierover D. SIMOENS, “De indicatieve tabel: de belangrijkste innovatie in het Belgische buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht sinds 1804?” in J-L. DESMECHT, T. PAPART en W. PEETERS (eds.), *De Indicatieve Tabel 2012/Tableau indicatif 2012*, Brugge, die Keure/La Charte, 2012, 75 e.v.

²⁶⁷ L. BREWAEYS en O. DIERCKX DE CASTERLE, “Toelichting bij de indicatieve tabel 2016”, *VAV* 2017, nr. 4, 40.

²⁶⁸ Voor de meest recente versie van de Indicatieve Tabel, zie L. BREWAEYS e.a., *De Indicatieve Tabel 2020/Tableau indicatif 2020*, Brugge, die Keure/La Charte, 2021, V.

²⁶⁹ L. BREWAEYS e.a., *De Indicatieve Tabel 2020/Tableau indicatif 2020*, Brugge, die Keure/La Charte, 2021, V.

²⁷⁰ D. SIMOENS, “De indicatieve tabel: de belangrijkste innovatie in het Belgische buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht sinds 1804?” in J-L. DESMECHT, T. PAPART en W. PEETERS (eds.), *De Indicatieve Tabel 2012/Tableau indicatif 2012*, Brugge, die Keure/La Charte, 2012, 82.

²⁷¹ L. BREWAEYS e.a., *De Indicatieve Tabel 2020/Tableau indicatif 2020*, Brugge, die Keure/La Charte, 2021, V.

is.²⁷² Met de veelvoudige benadrukking van het indicatief karakter wil men duidelijk maken dat een schadebegroting *in concreto* nog steeds de voorkeur geniet.²⁷³ Zo heeft de rechter in een zaak voor de politierechtbank te West-Vlaanderen de schadevergoeding, begroot door de tussenkomende partij en gebaseerd op de indicatieve tabel, afgewezen. De rechter was van oordeel dat een *in concreto* begroting van de schade in die omstandigheden wel mogelijk was en een begroting op basis van de indicatieve tabel afbreuk zou doen aan het principe van integrale schadeloosstelling.²⁷⁴

HOOFDSTUK 3. Oplossingen uit het gemeen aansprakelijkheidsrecht

123. Ook met betrekking tot het gemeen aansprakelijkheidsrecht is het van belang om de knelpunten in het anti-discriminatierecht opnieuw aan te stippen om een duidelijk overzicht te bekomen van passende oplossingen per aangebracht knelpunt. De toepassing van principes uit het gemeen aansprakelijkheidsrecht vereist geen wetswijziging. Het zijn gekende principes die gewoonweg te weinig gebruikt worden binnen het anti-discriminatierecht (*supra* nr. 67). In wat volgt worden enkele knelpunten die besproken werden onder Deel 2 opnieuw aangehaald. Daaraan koppel ik steeds een mogelijke oplossing uit het gemeen aansprakelijkheidsrecht.

3.1 Toepassingsvoorwaarde publiciteit

124. Een rechter die discriminatie heeft vastgesteld en de staking ervan beveelt, kan daar een bevel tot bekendmaking aan koppelen. Hij kan bevelen dat de uitspraak, of een samenvatting ervan, gepubliceerd wordt in een krant, op een website,...²⁷⁵ Aan de bekendmaking van de beslissing is evenwel een voorwaarde gekoppeld: de publicatie van de uitspraak kan enkel door de rechter worden bevolen indien het ertoe bijdraagt dat de gewraakte daad of de uitwerking ervan ophouden. Hoewel nog geen grondige, empirische studie heeft plaatsgevonden, blijkt uit de voor dit onderzoek bestudeerde rechtspraak dat deze voorwaarde de toepassing van de sanctie van bekendmaking belemmert.²⁷⁶ Ook de Commissie voor de evaluatie van de federale antidiscriminatiewetten stelde dit recent vast in haar eindverslag. Rechters oordelen namelijk vaak dat aan de voorwaarde niet voldaan is of dat het een disproportionele maatregel is.²⁷⁷ Het gaat nochtans om een belangrijke sanctie binnen het anti-discriminatiecontentieux. Vooral wanneer grote ondernemingen of organisaties discriminerend gedrag vertonen kan de bekendmaking van de uitspraak een meer afschrikkend effect hebben dan bijvoorbeeld een schadevergoeding, die voor hen vaak verwaarloosbaar is (*supra* nr. 62).

---

²⁷² N. STROOBANTS, "Naar een snellere vergoeding voor slachtoffer van verkeersongevallen?", *RW* 2018-19, nr. 18, 685.

²⁷³ T. VANSWEEVELT en B. WEYTS, *De Indicatieve Tabel 2016: kansen en kritiek*, Mortsel, Intersentia, 2018, 3.

²⁷⁴ Pol. West-Vl. (afd. Veurne) 11 maart 2019, *RW* 2019-20, nr. 15, 596-597.

²⁷⁵ Art. 20, §3 Antidiscriminatiewet; art. 18, §3 Antiracismewet; art. 25, §3 Genderwet.

²⁷⁶ O.m. Gent (1^e k.) 6 december 2012, AR 2010/AR/264, *Juristenkrant* 2013, afl. 270, 1; Gent 20 januari 2011, *RW* 2011-12, nr. 19, 872-874; Rb. Antwerpen 7 januari 2021, https://www.unia.be/files/Documenten/Rechtspraak/2021_01_07_Rb._Antwerpen.pdf.

²⁷⁷ Commissie voor de evaluatie van de federale antidiscriminatiewetten, *Eindverslag Bestrijding van discriminatie, haatboodschappen en haatmisdrijven: een gedeelde verantwoordelijkheid*, juni 2022, <https://equal.belgium.be/sites/default/files/Evaluatiecommissie%20Antidiscriminatie%20-%20Verslag.pdf>.

3.1.1 Declaratoir bevel of publicatie van de rechterlijke uitspraak

125. Om de vrij strenge voorwaarde uit de anti-discriminatiewetgeving te omzeilen, kan het slachtoffer zich ook wenden tot het gemeen aansprakelijkheidsrecht. Meer bepaald beschikt het over de mogelijkheid om een declaratoir bevel of de publicatie van de rechterlijke uitspraak te vorderen. Het verschil tussen deze twee sancties werd in het eerste hoofdstuk uiteen gezet (*supra* nr. 109 e.v.). De rechter beschikt daarbij over een discretionaire bevoegdheid. Hij oordeelt of en op welke manier (één van) de sanctie(s) die het slachtoffer vordert, wordt opgelegd.

Het gemeen aansprakelijkheidsrecht biedt derhalve twee mogelijkheden voor het slachtoffer om erkenning te krijgen van zijn slachtofferschap. Ofwel vordert hij of zij een declaratoir bevel, waarbij de rechter het bestaan en de omvang van de aansprakelijkheid vaststelt.²⁷⁸ Deze heeft enkel uitwerking *inter partes* en kan een vorm van genoegdoening zijn dat voor het slachtoffer volstaat om de schade te herstellen. Ofwel vordert hij of zij de publicatie van de rechterlijke uitspraak waarin de discriminatie is vastgesteld. Deze vorm van herstel in natura sluit beter aan bij de doelstelling van de sanctie uit de anti-discriminatiewetgeving, maar omvat geen voorwaarde dat de publicatie moet bijdragen tot de stopzetting van de discriminatie. Op die manier kan het gemeen aansprakelijkheidsrecht het hoofd bieden aan de belemmering die de voorwaarde vormt voor de toepassing van het publicatiebevel uit de anti-discriminatiewetgeving.

3.2 Herstel in natura

126. Hoewel herstel in natura volgens het Hof van Cassatie 'de normale wijze van vergoeding van schade is'²⁷⁹, wordt er met betrekking tot schade door discriminatie vrijwel onmiddellijk gedacht aan schadevergoeding (in geld). De antidiscriminatiewetten van 10 mei 2007 voorzien zelf in de mogelijkheid tot een forfaitaire schadevergoeding, maar doen verder een loutere verwijzing naar het gemeen aansprakelijkheidsrecht voor de schadeloosstelling van het slachtoffer. Ook in die gevallen wordt nagenoeg automatisch aan geldbedragen gedacht.²⁸⁰ Nochtans is een schadevergoeding niet altijd datgene waar slachtoffers naar op zoek zijn (*supra* nr. 67). Naast de hoger uiteen gezette declaratoire vordering of publicatie van de rechterlijke uitspraak, die in feite ook vormen van herstel in natura uitmaken, omvat het gemeen aansprakelijkheidsrecht nog vormen van herstel in natura die het sanctieapparaat van de antidiscriminatiewetten kunnen diversifiëren.

3.2.1 Excuses

127. Een slachtoffer van discriminatie heeft de mogelijkheid om excuses te vragen van de discriminator op grond van de artikelen 1382 en 1383 oud BW.²⁸¹ Hoewel het om een in België nogal ongebruikelijke vorm van herstel in natura gaat (*supra* nr. 112), kan haar helende werking ten aanzien van het slachtoffer niet worden miskend. In discriminatiezaken lijdt het slachtoffer vaak morele schade doordat hij of zij wordt aangetast in zijn psychisch welbehagen. Een oprechte verontschuldiging kan dan een verzachtend en helend effect hebben ten aanzien van het slachtoffer.

²⁷⁸ S. DE REY, *Herstel in natura*, Brugge, die Keure, 2019, 674.

²⁷⁹ Cass. 3 april 2017, AR S.16.0039.N, RW 2017-18, 1414, noot P. DION en Y. STEVENS; Cass. 26 november 2021, C.20.0578.F; Cass. 2 maart 2022, P.21.1030.F.

²⁸⁰ S. DE REY, P. FOUBERT en I. SAMOY, "Afdwinging van de antidiscriminatiewetgeving in private rechtsverhoudingen: heeft het privaatrecht iets te bieden?", RW 2021-22, nr. 31, 1229.

²⁸¹ Cass. 26 november 2021, C.20.0578.F.

Neem bijvoorbeeld de zaak voor het Gentse hof van beroep waarbij een man wordt geweigerd om deel te nemen aan een groepsreis naar Jordanië omwille van het feit dat hij doof is. Nochtans is de man een ervaren soloreiziger. Het hof duidt in zijn uitspraak meermaals op de morele schade die het slachtoffer geleden heeft. Ter vergoeding van die schade werd het forfaitaire bedrag van 1300 euro toegekend.²⁸² In dit geval zou een verontschuldiging vanuit de reisorganisatie niet misplaatst zijn. De organisatie zou zich kunnen excuseren voor het feit dat ze de man onnodig hebben geconfronteerd met zijn handicap en hem op discriminatoire wijze de toegang tot een bepaalde dienst die publiekelijk beschikbaar is, heeft ontzegd.

In feite zijn er weinig voorbeelden denkbaar waarbij een oprechte verontschuldiging overgemaakt door de discriminator niet kan bijdragen tot het herstel in natura. Zoals gezegd hebben zelfs onvrijwillig overgemaakte excuses datzelfde effect (*supra* nr. 113). Evenwel kunnen we ons de vraag stellen wat een afgedwongen verontschuldiging dan nog betekent voor de discriminator. Als hij zich verontschuldigt ten aanzien van het slachtoffer, simpelweg omdat de rechter die verontschuldiging oplegt, blijft enkel de helende werking voor het slachtoffer over als doeleinde van de sanctie. Om de dreiging van het louter symbolische karakter van excuses ten aanzien van de discriminator te vermijden, kan de rechter eisen dat de excuses openbaar worden gemaakt (*supra* nr. 113). Hiervoor beschikt hij opnieuw over een discretionaire bevoegdheid en moet hij oordelen of de openbaarmaking in een bepaalde zaak evenredig is aan de begane discriminatie. Hoe dan ook komt men met de mogelijkheid tot publicatie van de verontschuldiging tegemoet aan de vereiste van het afschrikkend karakter van de sanctie. Reputatieschade kan namelijk in vele gevallen grotere gevolgen hebben voor de discriminator dan bijvoorbeeld de betaling van een geldsom.

3.2.2 Contractdwang

128. Nog een vorm van herstel in natura is het vrij omstreden principe van contractdwang. Hoewel het het mikpunt is van verschillende kritieken, vooral wat de inmenging in de contractvrijheid betreft, zou het in bepaalde gevallen een geschikte remedie kunnen zijn om het slachtoffer schadeloos te stellen. DE REY verduidelijkt het zinvol karakter van contractdwang met een treffend voorbeeld in zijn boek over herstel in natura. Wanneer je als treinreiziger een abonnement wenst af te sluiten, maar men weigert omwille van je nationaliteit, geloofsovertuiging of handicap, gaat het om een vorm van discriminatie. In dat geval is het niet ondenkbaar dat je, in plaats van een schadevergoeding te bekomen, gewoon gebruik wil maken van de trein.²⁸³ Het zou in ieder geval de meest passende remedie zijn om het slachtoffer terug in de situatie te plaatsen alvorens de schade zich heeft voorgedaan.²⁸⁴ Denk bijvoorbeeld aan de zaak voor de Nederlandstalige Rechtbank van Eerste Aanleg in Brussel waarbij een rolstoelgebruiker gebruik wil maken van het openbaar vervoer om naar zijn

---

²⁸² Gent 20 januari 2011, *RW* 2011-12, nr. 19, 872-874.

²⁸³ DE REY, S., *Herstel in natura*, Brugge, die Keure, 2019, 927 p.

²⁸⁴ L. DE SOMER, "Begroting en schadeloosstelling" in L. BREWAEYS, E. DE KEYSER, L. DE SOMER, G. HULLEBROECK en J. SURMONT, *Handboek letselschade gemeen recht*, Mechelen, Kluwer, losbl., 73; Cass. 2 mei 1974, *Arr. Cass.* 1974, 963; Cass. 5 oktober 2018, *RGAR* 2019, nr. 4, 15570.

werk te gaan.²⁸⁵ Dergelijke personen zijn veel meer gebaat bij een (gedwongen) contractuele verhouding dan met bijvoorbeeld een schadevergoeding.

Gedwongen contractsluiting is evenwel niet in elk (schade)geval de meest geschikte remedie. Vooral in geval van duurcontracten die wederkerende prestaties van de partijen omvatten is het van belang dat de rechter nagaat of een gedwongen contractuele verhouding nog nuttig is (*supra* nr. 72). In ieder geval draagt de piste van de contractdwang in bepaalde gevallen bij tot een zinvolle diversifiëring van het sanctieapparaat van het anti-discriminatierecht.

3.3 Bedrag en flexibiliteit van de forfaitaire schadevergoeding

129. Het misschien wel grootste knelpunt dat in de verschillende evaluatieverslagen opgemerkt is, is de sanctie van de forfaitaire schadevergoeding.²⁸⁶ In de eerste plaats is het bedrag, dat de wetgever in beginsel heeft vastgesteld op 650 euro, te laag. Zelfs wanneer de discriminator niet kan aantonen dat de nadelige behandeling ook op niet-discriminerende gronden getroffen zou zijn en de vergoeding aldus verhoogd wordt tot 1300 euro, stellen de evaluatiecommissies vast dat dat bedrag te beperkt is. Enerzijds is de vergoeding zo laag, dat het slachtoffers ervan weerhoudt om een procedure in te leiden. Anderzijds is de vergoeding allerminst afschrikkend te noemen, vooral wanneer het gaat om grote ondernemingen of organisaties die discriminerend handelingen gesteld hebben. Voor hen is zo'n vergoeding vaak verwaarloosbaar (*supra* nr. 62-63).

In de tweede plaats bekritisieren de evaluatiecommissies het feit dat de rechter slechts de keuze heeft tussen twee vastgestelde bedragen. Zo bestaat enerzijds het risico dat de vergoeding te laag is om de volledige schade te vergoeden. Anderzijds zou het kunnen dat er minder schade geleden is dan men met het forfaitaire bedrag zou vergoeden, waardoor de discriminator in feite te veel betaalt. Om niet te sterk af te wijken van de begroting van de concrete schade en om ervoor te zorgen dat er van de forfaitaire vergoeding niet meer kan worden afgeweken, stellen zij een variabel bedrag voor.²⁸⁷

130. Om hieraan tegemoet te komen werd reeds een wetsvoorstel ingediend waarbij men het maximumbedrag van de forfaitaire vergoeding wil verhogen tot 13 000 euro. Op die manier zou de

---

²⁸⁵ Rb. Brussel (Nl.) 18 juli 2017, https://www.unia.be/files/Documenten/Rechtspraak/Nederlandstalige_rechtbank_van_eerste_aanleg_Brussel_18_juli_2017.pdf.

²⁸⁶ Interfederaal Centrum voor gelijke kansen en bestrijding van discriminatie en racisme, *Evaluatie Wet van 10 mei 2007 tot wijziging van de wet van 30 juli 1981 tot bestraffing van bepaalde door racisme of xenofobie ingegeven daden (Belgisch Staatsblad 30 mei 2007) (Antiracismewet) - Wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie (Belgisch Staatsblad 30 mei 2007) (Antidiscriminatiewet)*, februari 2016, www.unia.be/files/Documenten/Publicaties_docs/Evaluatie.pdf, 85-86; Evaluatiecommissie federale wetgeving ter bestrijding van discriminatie, *Eerste evaluatieverslag*, februari 2017, https://www.unia.be/files/Documenten/Aanbevelingen-advies/Evaluatiecommissie_federale_wetgeving_ter_bestrijding_van_discriminatie.pdf, 96.

²⁸⁷ Interfederaal Centrum voor gelijke kansen en bestrijding van discriminatie en racisme, *Evaluatie Wet van 10 mei 2007 tot wijziging van de wet van 30 juli 1981 tot bestraffing van bepaalde door racisme of xenofobie ingegeven daden (Belgisch Staatsblad 30 mei 2007) (Antiracismewet) - Wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie (Belgisch Staatsblad 30 mei 2007) (Antidiscriminatiewet)*, februari 2016, www.unia.be/files/Documenten/Publicaties_docs/Evaluatie.pdf, 84; Evaluatiecommissie federale wetgeving ter bestrijding van discriminatie, *Eerste evaluatieverslag*, februari 2017, https://www.unia.be/files/Documenten/Aanbevelingen-advies/Evaluatiecommissie_federale_wetgeving_ter_bestrijding_van_discriminatie.pdf, 97.

rechter zelf de mogelijkheid hebben om een vergoeding te bepalen tussen 650 en 13 00 euro.²⁸⁸ Hoewel dit een eerste stap in de goede richting is, merkte ik op dat de wetgever opnieuw twee kansen onbenut heeft gelaten. Aan de ene kant beogen de indieners van het wetsvoorstel louter een vertienvoudiging van het maximumbedrag. Als de rechter bij iedere discriminatiezaak zelf de hoogte van de vergoeding moet bepalen, zonder dat de wet hem enige aanknopingspunten geeft om zijn beslissing op te baseren, zou zijn taak bemoeilijkt kunnen worden (*supra* nr. 66). Een bepaalde houvast waar hij steeds naar kan teruggrijpen, kan deze moeilijkheid verlichten. Aan de andere kant hebben de indieners geen rekening gehouden met het advies van de evaluatiecommissies, die er uitdrukkelijk op wijzen dat een forfaitaire vergoeding voor vaak voorkomende materiële schade ook zinvol zou zijn.²⁸⁹

3.3.1 De indicatieve tabel

131. Zoals frequent in dit onderzoek is aangehaald, is een *in concreto* begroting van de omvang van de schade niet altijd eenvoudig. Vooral wanneer het gaat om morele schade (*supra* nr. 56). Nochtans gaat het in discriminatiezaken vaak om morele schade. Iemand die bijvoorbeeld op grond van een van de beschermde criteria geweigerd wordt om deel te nemen aan een dienst die publiekelijk beschikbaar is, wordt geraakt in zijn persoonswaardigheid en loopt morele schade op. Verschillende voorbeelden van discriminatie op de huurmarkt maken dan weer duidelijk dat er bij discriminatie ook sprake kan zijn van materiële schade. Het gaat dan veelal om het verlies van de kans om een voordeel te verwerven, namelijk het betrekken van een woning (*supra* nr. 39). Ook de begroting van het verlies van een kans is vaak zeer moeilijk. Het is namelijk niet de waarde van het verloren voordeel dat in aanmerking moet worden genomen, maar de waarde van de kans die verloren is.²⁹⁰

Om de taak van de rechter te vergemakkelijken, zou een indicatieve tabel een nuttig werkinstrument kunnen zijn. Bij de begroting van de verschillende schadeposten per geval, kan de rechter zich baseren op de tabel. Het zou dan, net zoals in het gemeen aansprakelijkheidsrecht het geval is, niet gaan om een dwingend instrument. Het blijft een indicatie, een aanknopingspunt voor de rechter. Door de forfaitaire bedragen van de verschillende schadeposten te cumuleren, kan de rechter tot een zo geschikt mogelijke schadevergoeding komen. Voorbeelden van schadeposten die in die tabel kunnen worden opgenomen, worden in het laatste deel besproken (*infra* nr. 141 e.v.).

---

²⁸⁸ Wetsvoorstel tot wijziging van de antidiscriminatie wetten van 10 mei 2007, teneinde in hogere schadevergoedingen voor de slachtoffers van discriminatie te voorzien, *Parl.St.* Kamer 2020-21, nr. 1846/1.

²⁸⁹ Interfederaal Centrum voor gelijke kansen en bestrijding van discriminatie en racisme, *Evaluatie Wet van 10 mei 2007 tot wijziging van de wet van 30 juli 1981 tot bestraffing van bepaalde door racisme of xenofobie ingegeven daden (Belgisch Staatsblad 30 mei 2007) (Antiracismewet) - Wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie (Belgisch Staatsblad 30 mei 2007) (Antidiscriminatie wet)*, februari 2016, www.unia.be/files/Documenten/Publicaties_docs/Evaluatie.pdf, 84; Evaluatiecommissie federale wetgeving ter bestrijding van discriminatie, *Eerste evaluatieverslag*, februari 2017, https://www.unia.be/files/Documenten/Aanbevelingen-advies/Evaluatiecommissie_federale_wetgeving_ter_bestrijding_van_discriminatie.pdf, 97.

²⁹⁰ S. BAEYENS, "De theorie van het verlies van een kans in rechtsvergelijkend perspectief" in J. GEYSEN, W. PEETERS, J.-H. TASSET en M. VAN WILDERODE (eds.), *Indicatieve tabel 2016/Tableau indicatif 2016*, Brugge, die Keure, 2017, 121.

TUSSENBSLUIT

132. Met het vierde deel van dit onderzoek werd een antwoord gezocht op de vraag "*Welke principes van het gemeen aansprakelijkheidsrecht kunnen dienen ter aanvulling van het schadevergoedingssysteem binnen de anti-discriminatiewetgeving?*". Als voorlopige conclusie kunnen we stellen dat verschillende principes en remedies uit het gemeen aansprakelijkheidsrecht het sanctiesysteem van de anti-discriminatiewetgeving kunnen aanvullen.

Vooreerst zijn er het declaratoir bevel en de publicatie van de rechterlijke uitspraak. Deze vormen van herstel in natura kunnen tegemoet komen aan de belemmerende voorwaarde die het anti-discriminatierecht bevat wat de bekendmaking van de beslissing betreft. Opdat de rechter zou overgaan tot de bekendmaking van de beslissing moet aan de voorwaarde voldaan zijn dat de openbaarmaking bijdraagt tot de stopzetting van de discriminatie. Omdat die voorwaarde de toepassing van de sanctie verhindert, kan het slachtoffer ook een declaratoir bevel of de publicatie van de rechterlijke uitspraak vorderen op basis van het gemeen aansprakelijkheidsrecht.

Naast deze, bevat het gemeen aansprakelijkheidsrecht nog andere vormen van herstel in natura die kunnen dienen ter aanvulling van het sanctiesysteem van het anti-discriminatierecht. Enerzijds heeft het slachtoffer de mogelijkheid om excuses te vragen. Het is goed mogelijk dat slachtoffers een grote waarde hechten aan deze nogal bescheiden remedie. Het zorgt namelijk voor erkenning van hun slachtofferschap en kan bijdragen tot herstel van de morele schade. Anderzijds is er het controversiële principe van contractdwang. In sommige gevallen kan een gedwongen contractsluiting het slachtoffer op de best mogelijke manier terug plaatsen in de situatie alvorens de discriminatie gepleegd was. Dat is evenwel niet in iedere situatie zo. Het is aan de rechter om te oordelen of een gedwongen contractsluiting nog zinvol is rekening houdend met de relatie tussen de partijen.

Tot slot is er de indicatieve tabel, dat een nuttig hulpmiddel kan zijn voor de begroting van schade bij discriminatie. De rechter zou zich bij het bepalen van de schadevergoeding kunnen baseren op een tabel met verschillende forfaitaire bedragen per schadepost. Op die manier zou men tegemoet kunnen komen aan het feit dat het forfaitaire bedrag vandaag onvoldoende flexibel is.

DEEL 5. Voorstel voor een aangepast sanctiesysteem

133. Dat het Belgische sanctiesysteem inzake discriminatie enkele aanzienlijke knelpunten vertoont, behoeft geen betoog. Het huidige systeem schiet op verschillende vlakken tekort en stemt niet overeen met de EU-vereisten. In dit vijfde en laatste deel wordt dan ook op beknopte wijze een voorstel gedaan tot verbetering van het sanctieregime omtrent discriminatie. Zowel principes uit het Canadese anti-discriminatierecht als uit ons eigen gemeen aansprakelijkheidsrecht zullen dit voorstel vorm geven. Daarbij worden enkele eigen nuances aangebracht.

HOOFDSTUK 1. Diversifiëring van het sanctieapparaat

1.1 Van 'schadevergoeding' naar 'schadeloosstelling'

134. Na onderzoek van het Canadese anti-discriminatierecht en het Belgische gemeen aansprakelijkheidsrecht is het onbetwistbaar dat schade als gevolg van een onrechtmatige daad in veel gevallen in natura hersteld kan worden. In het bijzonder wanneer het gaat om discriminatie, waar regelmatig morele schade bij komt kijken, zijn andere remedies dan een schadevergoeding vaak geschikter om het slachtoffer terug in de positie te plaatsen voordat de discriminatie zich voordeed.

135. Net zoals de indieners van het wetsvoorstel tot wijziging van de antidiscriminatiewetten reeds hebben opgeworpen²⁹¹, stel ik dan ook een uitbreiding van het sanctieapparaat naar niet-geldelijke sancties voor. Met het Canadese anti-discriminatierecht als modelsysteem, opteer ik in de eerste plaats voor de invoering van de mogelijkheid om maatregelen te koppelen aan het bevel tot staking van de discriminatie. Rechters krijgen dan de discretionaire bevoegdheid om die maatregelen in te vullen. Op die manier kan de rechter oordelen over hoe ingrijpend de maatregel moet zijn, rekening houdend met het doeltreffend, evenredig en afschrikkend karakter van de sanctie.

Andere niet-geldelijke sancties die het Canadese anti-discriminatierecht omvat, zijn ook in ons eigen gemeen aansprakelijkheidsrecht reeds gekend. Het gaat om het declaratoir bevel of de publicatie van de rechterlijke uitspraak, excuses en het herstel van het verloren voordeel of contractdwang. In het gemeen aansprakelijkheidsrecht zijn excuses en contractdwang als vormen van herstel in natura evenwel enkel in de literatuur gekend. Canada heeft deze vormen vervat in de wetgeving. Met dit voorstel volg ik het voorbeeld van Canada en opteer ik voor de invoering van deze niet-geldelijke sancties in de Belgische antidiscriminatiewetten. Zo bekomen we een ruim sanctiearsenaal dat specifiek toegepast kan worden op discriminatiezaken.

136. Wat het declaratoir bevel of de publicatie van de rechterlijke uitspraak betreft, kies ik er met dit voorstel voor om het bestaande wetsartikel over publicatie in de antidiscriminatiewetten te vervangen door het principe uit het gemeen aansprakelijkheidsrecht. Hiermee volg ik de aanbeveling

---

²⁹¹ Wetsvoorstel tot wijziging van de antidiscriminatiewetten van 10 mei 2007, teneinde in hogere schadevergoedingen voor de slachtoffers van discriminatie te voorzien, *Parl.St.* Kamer 2020-21, nr. 1846/1.

van de federale evaluatiecommissie om de voorwaarde dat de publicatie moet bijdragen tot de stopzetting van de discriminatie, te schrappen.²⁹²

1.2 Eigen nuancering

137. Hoewel vaststaat dat herstel in natura voor slachtoffers van discriminatie vaak zinvol is, moet gewezen worden op het feit dat sommige niet-geldelijke remedies op zichzelf geen sterke waarde hebben. Zo zou bijvoorbeeld een loutere verontschuldiging, overgemaakt door de discriminator en zonder enige andere vorm van remediëring, volgens mij een te bescheiden manier zijn om de zaak af te wikkelen. Ik stel dan ook voor om in de wet te waarborgen dat sommige vormen van herstel in natura, zoals excuses of een declaratoir bevel, enkel als bijkomende remedie kunnen worden opgelegd. Op die manier zorgt men ervoor dat een gerechtelijke afhandeling van een discriminatoir geschil voor de discriminator niet zomaar een formaliteit wordt. Het sanctiesysteem moet namelijk steeds worden toegepast in het licht van de EU-vereisten, waaronder het afschrikkend karakter.²⁹³

138. Verder is het van belang om te duiden op het onderscheid tussen het herstel van de verloren rechten, voordelen en kansen, ingegeven door het Canadese anti-discriminatie recht, en de contractdwang uit het gemeen aansprakelijkheidsrecht. De toepassing van de Canadese remedie heeft niet altijd tot gevolg dat er een contract tot stand komt tussen het slachtoffer en de discriminator. Neem bijvoorbeeld opnieuw de zaak voor de Hasseltse correctionele rechtbank waarbij jongeren de toegang tot een dancing werd geweigerd (*supra* nrs. 56 en 101). Herstel van de verloren rechten of voordelen zou hier betekenen dat de jongeren toegang wordt verleend tot de dancing. Daarmee wordt geen contract gesloten tussen de jongeren en de uitbater.

Dat wil evenwel niet zeggen dat gedwongen contractsluiting geen impliciet gevolg kan zijn van het herstel van de verloren rechten, voordelen en kansen. Denk bijvoorbeeld aan de zaak voor het mensenrechtentribunaal van Brits Colombia (*supra* nr. 93). De rechter verplichte de verhuurders om het pand te verhuren aan de man in kwestie "van zodra het vacant is".²⁹⁴ In feite dwingt de rechter de verhuurders in deze zaak om een huurcontract aan te gaan. Omdat de remedie uit het Canadese anti-discriminatie recht meer omvattend is, opteer ik ervoor om enkel het herstel van de verloren rechten, voordelen en kansen als remedie in te voeren in het Belgische anti-discriminatie recht.

HOOFDSTUK 2. Concretisering van de forfaitaire schadevergoeding

2.1 Verhoging van het maximumbedrag

139. De invoering van vormen van herstel in natura mag er evenwel niet toe leiden dat slachtoffers die hun schade vergoed willen zien door middel van een schadevergoeding, in de kou blijven staan. De schadevergoeding blijft een belangrijke sanctievorm. De forfaitaire schadevergoeding die voorzien is in de antidiscriminatie wetten van 10 mei 2007, is evenwel niet ideaal. Het maximumbedrag is te

---

²⁹² Commissie voor de evaluatie van de federale antidiscriminatie wetten, *Eindverslag Bestrijding van discriminatie, haatboodschappen en haatmisdrijven: een gedeelde verantwoordelijkheid*, juni 2022, <https://equal.belgium.be/sites/default/files/Evaluatiecommissie%20Antidiscriminatie wetten%20-%20Verslag.pdf>.

²⁹³ Art. 17 Kaderrichtlijn; art. 15 Rasrichtlijn; art. 25 Genderrichtlijn.

²⁹⁴ British Columbia Human Rights Tribunal (CA) 1 maart 2013, nr. 8227, <https://canlii.ca/t/fqd42>.

laag, er is enkel een forfaitaire vergoeding voorzien voor morele schade en het bedrag mist flexibiliteit.

140. Om tegemoet te komen aan deze knelpunten, pleit ik in de eerste plaats voor een verhoging van het maximumbedrag van de forfaitaire schadevergoeding en te voorzien in de indexatie ervan. Het plan is om het maximumbedrag te verhogen tot 13 000 euro. Hierin volg ik het wetsvoorstel van 10 maart 2021 dat voorziet in hogere schadevergoedingen voor de slachtoffers van discriminatie.²⁹⁵ Op die manier wordt de kloof tussen het forfaitair bedrag in het kader van de arbeidsbetrekkingen en het bedrag buiten deze context, enigszins hersteld. Het voorgestelde bedrag dekt bovendien zowel de morele als de materiële schade, net zoals dat in de context van de arbeidsbetrekkingen het geval is. Of een bedrag van 13 000 euro voldoende hoog is om zowel de morele als de materiële schade te vergoeden, zal een nieuwe evaluatie in een later stadium moeten uitwijzen. Ik sta dan ook achter de idee van een vijfjaarlijkse evaluatie van de antidiscriminatie wetten²⁹⁶, waarbij ook dit maximumbedrag steeds opnieuw wordt beoordeeld. We kunnen hoe dan ook stellen dat, op basis van de in dit onderzoek bestudeerde rechtspraak en op basis van de relevante evaluatieverslagen, het huidige forfaitaire maximumbedrag te laag is. Een vertienvoudiging ervan kan mogelijks al zorgen voor een effectievere sanctie.

2.2 Indicatieve tabel met verschillende schadeposten

141. In dit voorstel wordt de forfaitaire vergoeding gezien als een flexibel bedrag, waarbij de rechter de hoogte zelf kan bepalen afhankelijk van de concrete omstandigheden van het geval. Zoals gezegd zou het loutere bestaan van een variabel bedrag zonder verdere aangrijpingspunten de taak van de rechter kunnen bemoeilijken. Om die reden pleit ik voor de invoering van een indicatieve tabel. Een tabel die specifiek toepasbaar is bij schadegevallen door discriminatie en die als kapstok dient voor de rechter om de schade te begroten.

142. De manier waarop deze tabel vorm krijgt steunt in de eerste plaats op het Canadese model, waar men voor verschillende schadeposten een vergoeding kan bekomen. Het is de bedoeling om in hoofdorde een onderscheid te maken tussen morele en materiële schade. Voor de begroting van de morele schade kan de rechter rekening houden met enkele in de tabel opgenomen parameters. Mede gebaseerd op het Canadese model, gaat het om de invoering van de volgende factoren: de aard van de discriminatie, de kwetsbaarheid van het slachtoffer, de leeftijd van het slachtoffer, de frequentie van de discriminatie en het effect op de gezondheidstoestand van het slachtoffer. Zo zou de tabel bijvoorbeeld in een hoger forfaitair bedrag kunnen voorzien wanneer het slachtoffer al meerdere keren gediscrimineerd werd of zou er sprake zijn van een hoger bedrag als de discriminatie een effect heeft op de gezondheidstoestand van het slachtoffer.

Wat de materiële schade betreft is het nuttig om verschillende schadeposten in de tabel op te nemen. Ik opteer voor de invoering van volgende (materiële) schadeposten: gederfd loon en uitkeringen, kosten gemaakt omwille van de discriminatie (zoals verplaatsingskosten, administratieve kosten en kosten omwille van een duurder alternatief) en schade door verlies van een kans. Per schadepost

---

²⁹⁵ Wetsvoorstel tot wijziging van de antidiscriminatie wetten van 10 mei 2007, teneinde in hogere schadevergoedingen voor de slachtoffers van discriminatie te voorzien, *Parl.St.* Kamer 2020-21, nr. 1846/1.

²⁹⁶ Art. 52, §1 Antidiscriminatie wet.

wordt dan een forfaitair bedrag voorzien. Op die manier kan de rechter tot een nauwkeurigere begroting van de schade komen.

2.3 Eigen nuancering

143. Wat de invoering van verschillende schadeposten betreft is dit voorstel mede gebaseerd op het Canadese anti-discriminatierecht. Uit het onderzoek bleek dat slachtoffers in Canada niet vergoed worden voor de proceskosten, tenzij het om buitensporige kosten gaat ten gevolge van het belemmerend gedrag van de discriminator (*supra* nr. 90). Met dit voorstel kies ik wel voor de invoering van proceskosten als schadepost. Er zou namelijk geen sprake zijn van proceskosten als de discriminator het slachtoffer niet benadeeld had. Naar mijn mening is het dan logisch dat de discriminator deze kosten voor zijn rekening neemt. Denk bijvoorbeeld aan de zaak voor de Rechtbank van Eerste Aanleg te Henegouwen waarbij het slachtoffer de forfaitaire vergoeding van 1300 euro toegekend werd. Desondanks moest hij zelf een rechtsplegingvergoeding van 1440 euro betalen. Om zijn rechten te laten gelden moest hij in feite meer betalen dan de vergoeding die hij kreeg voor de geleden (morele) schade.²⁹⁷ Die wanverhouding, die bovendien een ontradende factor vormt voor slachtoffers (*supra* nr. 4), zou tenietgaan als de proceskosten ook als schadepost ingevoerd worden.

144. Voorts is het van belang dat de antidiscriminatiewetten belang blijven hechten aan een *in concreto* schadebegroting wanneer dat mogelijk is. Een standaardisering van het principe van forfaitaire schadevergoeding moet mijns inziens vermeden worden. Enkel wanneer het slachtoffer moeilijkheden ondervindt bij de bewijslevering van de schade is er de mogelijkheid om terug te vallen op de forfaitaire schadevergoeding. Alleen zo blijven we trouw aan één van de basisprincipes binnen het schadevergoedingsrecht: integrale schadeloosstelling.

HOOFDSTUK 3. Onopgeloste knelpunten

145. Met het voorgaande werd getracht een oplossing te vinden voor enkele knelpunten in het Belgische anti-discriminatierecht. Het gaat om het bedrag en de flexibiliteit van de forfaitaire schadevergoeding, het gebrek aan vormen van herstel *in natura* en de toepassingsvoorwaarde bij de sanctie van publicatie. De oplossingen die hierboven werden aangereikt, kunnen enkele andere knelpunten niet wegnemen. Zo blijft er verwarring bestaan over het dwingend karakter van de forfaitaire schadevergoeding, blijft de vordering tot staking hiaten vertonen wat haar duurtijd en nut betreft en kan het slachtoffer niet rekenen op anonimiteit in geval van publicatie van de rechterlijke uitspraak.

146. Mede gelet op de aanbevelingen van de relevantie evaluatiecommissies²⁹⁸, opteer ik ervoor om sommige van deze tekortkomingen door een loutere wetswijziging te verhelpen. Dit kan door in

---

²⁹⁷ Bergen 23 oktober 2018, <https://www.unia.be/nl/rechtspraak-alternatieven/rechtspraak/hof-van-beroep-bergen-23-oktober-2018>.

²⁹⁸ Evaluatiecommissie federale wetgeving ter bestrijding van discriminatie, *Eerste evaluatieverslag*, februari 2017, https://www.unia.be/files/Documenten/Aanbevelingen-advies/Evaluatiecommissie_federale_wetgeving_ter_bestrijding_van_discriminatie.pdf; Interfederaal Centrum voor gelijke kansen en bestrijding van discriminatie en racisme, *Evaluatie Wet van 10 mei 2007 tot wijziging van de wet van 30 juli 1981 tot bestraffing van bepaalde door racisme of xenofobie ingegeven daden (Belgisch Staatsblad 30 mei 2007) (Antiracismewet) - Wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van bepaalde vormen van*

de eerste plaats het woord 'kan' in de artikelen 18, §1 en 20, §2 van de Antidiscriminatiewet, 18, §2-3 van de Antiracismewet en 23, §1 en 25, §2 van de Genderwet, te vervangen door het woord 'moet'. In de tweede plaats zou er een termijn in de wet moeten worden opgenomen waarbinnen de rechter het bevel tot staking moet uitspreken. Tot slot zouden de wetsartikelen met betrekking tot de publicatie van de rechterlijke uitspraak aangepast moeten worden opdat de anonimiteit van het slachtoffer gewaarborgd blijft.

TUSSENBSLUIT

147. In het vijfde en laatste deel van het onderzoek werd op kernachtige wijze een voorstel gedaan tot verbetering van het sanctiesysteem bij discriminatie. Om een antwoord te formuleren op de vijfde subonderzoeksvraag, werden de antwoorden en onderzoeksresultaten uit de twee voorgaande delen in acht genomen. Het voorstel is dan ook gebaseerd op de principes uit het Canadese anti-discriminatierecht, alsook op ons eigen gemeen aansprakelijkheidsrecht.

Hoofdzakelijk komt het voorstel neer op een effectieve wetswijziging waarbij enerzijds verschillende vormen van herstel in natura geïntegreerd worden in de wet en anderzijds het systeem van forfaitaire schadevergoeding hervormd wordt. Sommige vormen van herstel in natura zijn reeds gekend binnen het gemeen aansprakelijkheidsrecht, zoals de declaratoire vordering en de excuses. Andere zijn gebaseerd op het Canadese model, zoals bijvoorbeeld de mogelijkheid van de rechter om maatregelen te koppelen aan het bevel tot stopzetting van de discriminatie. In dit voorstel zouden de verschillende niet-geldelijke remedies in de antidiscriminatiewetten ingevoerd worden. Wat de hervorming van de forfaitaire schadevergoeding betreft wordt in dit voorstel gekozen voor het invoeren van een indicatieve tabel die verschillende schadeposten omvat. Per schadepost voorziet de tabel dan in forfaitaire bedragen.

De overige knelpunten worden in dit voorstel opgelost door een loutere aanpassing van de bestaande wetteksten.

Besluit

148. In deze masterscriptie werd het sanctiesysteem van de antidiscriminatiewetten van 10 mei 2007 onderzocht. Op basis van de verschillende relevante evaluatierapporten was één iets zeer duidelijk: het huidige sanctieregime vertoont enkele niet mis te verstane knelpunten die de effectiviteit van het beleid in de weg staan. De voor deze scriptie onderzochte rechtspraak, bevestigde deze knelpunten alleen maar. Meer nog, er werden nog nieuwe tekortkomingen vastgesteld. Aan de hand van een rechtsvergelijkende analyse werd in deze masterscriptie gezocht naar manieren om het huidige systeem aan te passen, opdat het zou voldoen aan de EU-vereisten van een doeltreffend, evenredig en afschrikkend sanctieregime. De focus lag doorheen het hele onderzoek op de goederen- en dienstensector.

149. In een eerste fase werd in hoofdlijnen uiteen gezet wat discriminatie is en welke sancties erop voorzien zijn. Discriminatie doet zich voor wanneer een onderscheid wordt gemaakt op grond van (een van de) door de wetten beschermde criteria, waarvoor geen wettige rechtvaardiging bestaat. Dat kan op directe of op indirecte wijze, maar discriminatie kan zich ook uiten in het opdracht geven van discriminatie, seksuele intimidatie of de weigering om redelijke aanpassingen te doen. Op al deze discriminatievormen voorzien de antidiscriminatiewetten in hoofdzakelijk vijf sancties of remedies: de nietigheid, de schadevergoeding, de vordering tot staking, de dwangsom en de bekendmaking. Daarnaast zijn er nog enkele mogelijkheden op strafrechtelijk niveau, maar het systeem richt zich voornamelijk op burgerrechtelijke sancties.

150. Vervolgens werd de toepassing van de burgerrechtelijke sancties, in het licht van de EU-vereisten, beoordeeld in de praktijk. Hiervoor werden de verschillende relevante evaluatieverslagen en de meest recente rechtspraak aangewend. Daaruit bleek dat een heel aantal knelpunten ervoor zorgen dat het Belgische sanctiesysteem niet voldoet aan de vereisten van een doeltreffend, evenredig en afschrikkend karakter. Aan de ene kant is er de forfaitaire schadevergoeding, die op drie punten tekortschiet. De formulering van de wetteksten creëert verwarring over het al dan niet dwingend karakter, het maximumbedrag ligt te laag om te voldoen aan het doeltreffend en afschrikkend karakter en het bedrag mist flexibiliteit. Aan de andere kant is er de vordering tot staking, waarvan de duurtijd te lang is voor de effectieve toepassing ervan en waarvan het nut in sommige gevallen van discriminatie in vraag kan worden gesteld.

De sanctie van de publicatie van de rechterlijke uitspraak is vervolgens ook niet feilloos. De anonimiteit van het slachtoffer wordt door de wet niet gegarandeerd wanneer de beslissing van de rechter openbaar wordt gemaakt. Daarnaast zorgt de toepassingsvoorwaarde van het moeten bijdragen tot de stopzetting van de discriminatie ervoor dat de sanctie nauwelijks wordt opgelegd. Tot slot werd in het onderzoek nog vastgesteld dat het sanctiesysteem voornamelijk gericht is op schadevergoeding, terwijl het in discriminatiezaken vaak gaat om morele schade. Andere sancties zijn dan soms beter geschikt om het slachtoffer schadeloos te stellen. Hoewel de antidiscriminatiewetten verwijzen naar het gemeen aansprakelijkheidsrecht, waar verschillende mogelijkheden zijn wat herstel in natura betreft, stelden we vast dat deze opties nog onvoldoende benut worden in geval van discriminatie.

151. Om inspiratie op te doen voor de verbetering en uitbreiding van het sanctiearsenaal werd aan rechtsvergelijking gedaan. Enerzijds door over de grenzen heen te kijken en anderzijds ons eigen gemeen aansprakelijkheidsrecht onder de loep te nemen. Voor de externe rechtsvergelijking werd beroep gedaan op het Canadese anti-discriminatierecht. Canada beschikt met haar tien provincies over een uitgebreid arsenaal aan sancties bij discriminatie, zowel geldelijke als niet-geldelijke. Wat de geldelijke sancties en remedies betreft kunnen we inspiratie halen uit de vele vormen van herstel in natura, zoals bijvoorbeeld het herstel van de verloren rechten, kansen of voordelen of de excuses. Wat de niet-geldelijke sancties betreft is Canada dan weer een voorbeeld met het systeem van vergoeding voor verschillende schadeposten. In tegenstelling tot het Belgische anti-discriminatierecht, werkt men in Canada dus niet met één algemene vergoeding voor alle materiële en morele schade samen. De schadeposten worden elk afzonderlijk benoemd.

Sommige van de vormen van herstel in natura die Canada voorziet, bestaan ook in ons gemeen aansprakelijkheidsrecht. Het gaat om de declaratoire vordering, de excuses en de contractdwang, dat een gevolg kan zijn van de Canadese variant van het herstel van de verloren rechten, kansen of voordelen. In het vierde deel werden deze vormen van herstel in natura dan ook opnieuw onderzocht, maar in het licht van het gemeen aansprakelijkheidsrecht. Herstel in natura is, zoals het Hof van Cassatie meerdere malen bevestigd heeft, de normale wijze van schadeloosstelling. Verschillende bestaande vormen in ons gemeen aansprakelijkheidsrecht zijn dan ook geschikt om het huidige sanctiesysteem ingeval van discriminatie te diversifiëren. Verder werd na onderzoek van de indicatieve tabel geoordeeld dat het een nuttig werkinstrument kan zijn voor de rechter bij de begroting van de schade.

152. De antwoorden uit het rechtsvergelijkend onderzoek brachten ons in een laatste fase tot een voorstel om het huidige sanctieregime mogelijks te verbeteren. In de eerste plaats wordt geopteerd voor de invoering van enkele vormen van herstel in natura teneinde in meer adequate en doeltreffende sancties te voorzien. Die vormen zijn hoofdzakelijk gebaseerd op het Canadese anti-discriminatierecht en op ons eigen gemeen aansprakelijkheidsrecht. Ten tweede wordt gepleit voor een concretisering van de forfaitaire schadevergoeding. Dit kan door enerzijds het maximale forfaitaire bedrag te verhogen en vergoedingen te voorzien voor verschillende schadeposten. Anderzijds kan de invoering van een indicatieve tabel de rechter helpen bij de bepaling van de schadevergoeding. Tot slot kunnen de overgebleven tekortkomingen die het sanctieregime vertoont, verholpen worden door een loutere wijziging van de wettekst.

153. Hoewel dit voorstel enkele aanknopingspunten tracht te geven voor een verbeterd sanctiesysteem, feit is dat discriminatie een hardnekkig probleem blijft in de samenleving. We kunnen alleen maar proberen te voorzien in een effectief systeem om de vele slachtoffers genoegdoening te bieden en om discriminatoren te ontraden om nieuw discriminerend gedrag te stellen. Evaluatie blijft daarbij van essentieel belang.

Bibliografie

Wetgeving

Europese normen

- Richtlijn 2000/43/EG van de Raad van 29 juni 2000 houdende toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van personen ongeacht ras of etnische afstamming, *P.B.* nr. L 180, 19 juli 2000.
- Richtlijn 2000/78/EG van de Raad van 27 november 2000 tot instelling van een algemeen kader voor gelijke behandeling in arbeid en beroep, *P.B.* nr. L 303, 2 december 2000.
- Richtlijn 2006/54/EG van het Europees Parlement en de Raad van 5 juli 2006 betreffende de toepassing van het beginsel van gelijke kansen en gelijke behandeling van mannen en vrouwen in arbeid en beroep, *P.B.* nr. L 204, 26 juli 2006.

België

- Wet van 30 april 1951 betreffende de handelshuur in het bijzonder, *BS* 10 mei 1951.
- Gerechtelijk Wetboek 10 oktober 1967, *BS* 31 oktober 1967.
- Wet van 30 juli 1981 tot bestraffing van bepaalde door racisme of xenofobie ingegeven daden, *BS* 08 augustus 1981.
- Wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie, *BS* 30 mei 2007.
- Wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van discriminatie tussen vrouwen en mannen, *BS* 30 mei 2007.
- Nieuw Burgerlijk Wetboek 13 april 2019, *BS* 14 mei 2019.
- Wet 4 februari 2020 tot wijziging van de wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van discriminatie tussen vrouwen en mannen wat het discriminatieverbod op vaderschap of meemoederschap betreft, *BS* 28 februari 2020.

Canada

- Constitution Act 1982 (CA), 17 april 1982, <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/const/>.
- Canadian Human Rights Act RSC 1985, <https://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/h-6/>.
- Nova Scotia Human Rights Act 1989, <https://nslegislature.ca/sites/default/files/legc/statutes/human%20rights.pdf>.
- Manitoba Human Rights Code 1988, https://web2.gov.mb.ca/laws/statutes/ccsm/_pdf.php?cap=h175.
- British Columbia Human Rights Code 1996, https://www.bclaws.gov.bc.ca/civix/document/id/complete/statreg/00_96210_01.

Vorbereidende documenten

België

- Wetsontwerp van 26 oktober 2006 ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie, *Parl. St.*, Kamer 2006-07, nr. 51 2722/1.

- Verslag over het wetsontwerp tot wijziging van de wet van 30 juli 1981 tot bestraffing van bepaalde door racisme en xenofobie ingegeven daden, wetsontwerp ter bestrijding van discriminatie tussen vrouwen en mannen, wetsontwerp ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie en het wetsontwerp tot wijziging van het Gerechtelijk Wetboek, *Parl. St.* Kamer 2006-07, nr. 2720/9.
- Wetsvoorstel tot wijziging van de antidiscriminatiewetten van 10 mei 2007, teneinde in hogere schadevergoedingen voor de slachtoffers van discriminatie te voorzien, *Parl.St.* Kamer 2020-21, nr. 1846/1.

Rechtspraak

Europese rechtspraak

- HvJ 10 april 1984, nr. C-14/83, ECLI:EU:C:1984:153, Von Colson.
- HvJ 2 augustus 1993, nr. C-271/91, ECLI:EU:C:1993:335, Marshall.
- HvJ 25 april 2013, nr. C-81/12, ECLI:EU:C:2013:275, Accept.

België

- Cass. 20 januari 1969, *Arr. Cass.* 1969, 479.
- Cass. 2 mei 1974, *Arr. Cass.* 1974, 963.
- Cass. 26 juni 1980, *Arr. Cass.* 1980, 1365.
- Cass. 14 januari 1983, *Arr. Cass.* 1982-83, 663.
- Cass. 15 maart 1985, *Arr. Cass.* 1985, 972.
- Cass. 21 juni 1990, *Arr. Cass.* 1990, 1385.
- Cass. 31 januari 1991, *Arr. Cass.*, 1990-91, 584.
- Cass. 13 september 1991, *Arr. Cass.* 1991-92, 38.
- Cass. 23 oktober 1991, *Arr. Cass.*, 1991-92, 184.
- Cass. 5 mei 2011, *RGAR* 2012, nr. 3, 14846.
- Cass. 7 oktober 2011, C.10.0227.F, *RW* 2012-13, 1181, noot. S. STIJNS en S. JANSEN.
- Cass. 20 februari 2012, AR S.10.0048.F.
- Cass. 3 april 2017, AR S.16.0039.N, *RW* 2017-18, 1414, noot P. DION en Y. STEVENS.
- Cass. 5 oktober 2018, *RGAR* 2019, nr. 4, 15570.
- Cass. 27 april 2020, C.19.0435.N, *T.Not.* 2021, nr. 4, 384, noot M. MEIRLAEN.
- Cass. 5 juni 2020, AR C.19.0396.F.
- Cass. 25 november 2020, AR P.20.0808.F, *TBBR* 2021, 306, noot P. WERY en S. DE REY.
- Cass. 5 maart 2021, AR C.20.0166.N, *RGAR* 2021, nr. 6, 15796.
- Cass. 26 november 2021, C.20.0578.F.

- Gent 20 januari 2011, *RW* 2011-12, nr. 19, 872-874.
- Brussel 2 mei 2012, <https://www.unia.be/nl/rechtspraak-alternatieven/rechtspraak/hof-van-beroep-brussel-2-mei-2012>.
- Gent 6 december 2012, AR 2010/AR/264, *Juristenkrant* 2013, afl. 270, 1-2.
- Bergen (2^e k.) 15 januari 2013, *JLMB* 2013, nr. 22, 1173-1180.
- Bergen 29 september 2015, <https://www.unia.be/nl/rechtspraak-alternatieven/rechtspraak/hof-van-beroep-bergen-29-september-2015>.
- Bergen 23 oktober 2018, <https://www.unia.be/nl/rechtspraak-alternatieven/rechtspraak/hof-van-beroep-bergen-23-oktober-2018>.
- Corr. Hasselt 12 juni 2007, <https://www.unia.be/nl/rechtspraak-alternatieven/rechtspraak/correctionele-rechtbank-hasselt-12-juni-2007>.
- Corr. Antwerpen 7 december 2004, *T. Vreemd.* 2005, 143-148, noot J. KUSTERS.
- Rb. Brussel (NI.) 25 januari 2011, <https://www.unia.be/nl/rechtspraak-alternatieven/rechtspraak/rechtbank-van-1ste-aanleg-brussel-25-januari-2011>.

- Rb. Brussel (1^e k.) 30 april 2012, *AM* 2012, nr. 6, 590-592.
- Rb. Leuven (5^e k.) 22 mei 2013, *AM* 2020, nr. 4, 418.
- Voorz. Rb. Namen (9^e k.) 5 mei 2015, *Juristenkrant* 2015, nr. 310, 2.
- Corr. Antwerpen 18 maart 2016, <https://www.unia.be/nl/rechtspraak-alternatieven/rechtspraak/correctionele-rechtbank-antwerpen-18-maart-2016>.
- Rb. Bergen 2 oktober 2016, <https://www.unia.be/nl/rechtspraak-alternatieven/rechtspraak/rechtbank-van-eerste-aanleg-henegouwen-2-oktober-2016>.
- Orb. Brussel (Fr.) 23 juni 2017, <https://www.unia.be/nl/rechtspraak-alternatieven/rechtspraak/handelsrechtbank-brussel-23-juni-2017>.
- Rb. Brussel (NI.) 18 juli 2017, https://www.unia.be/files/Documenten/Rechtspraak/Nederlandstalige_rechtbank_van_eerste_aanleg_Brussel_18_juli_2017.pdf.
- Pol. West-Vl. (afd. Veurne) 11 maart 2019, *RW* 2019-20, nr. 15, 596-597.
- Corr. West-Vl. (afd. Kortrijk) 27 november 2019, *RABG* 2021, afl. 10, 911, noot J. DE METS.
- Rb. Luik 16 juni 2020, <https://www.unia.be/nl/rechtspraak-alternatieven/rechtspraak/rechtbank-van-eerste-aanleg-luik-10-december-2018>.
- Arbrb. Antwerpen 29 september 2020, <https://www.unia.be/nl/rechtspraak-alternatieven/rechtspraak/tribunal-du-travail-danvers-29-septembre-2020>.
- Arbrb. Gent (1^e k.) 19 juni 2020, *Chr.D.S.* 2021, 340.
- Rb. Antwerpen 7 januari 2021, <https://www.unia.be/nl/rechtspraak-alternatieven/rechtspraak/tribunal-de-premiere-instance-danvers>.

Canada

- Supreme Court of Canada 28 oktober 2011, nr. 33507, <https://canlii.ca/t/fnl47>.
- Canadian Human Rights Tribunal (CA) 7 januari 2019, nr. T1340/7008, <https://www.canlii.org/en/>.
- Canadian Human Rights Tribunal (CA) 10 mei 2019, nr. T2065/6614, <https://www.canlii.org/en/>.
- Court of Appeal for British Columbia (CA) 20 juni 2013, nr. CA040336, <https://www.canlii.org/en/>.
- Saskatchewan Human Rights Commission (CA) 16 september 1974, <https://canlii.ca/t/jfftb>.
- British Columbia Human Rights Tribunal (CA) 3 maart 1993, <https://canlii.ca/t/g9vrl>.
- Human Rights Tribunal of Alberta (CA) 5 januari 2010, <https://canlii.ca/t/fkqmq>.
- Human Rights Tribunal of Ontario (CA) 16 september 2010, Arunachalam/Best Buy Canada, <https://www.canlii.org/en/>.
- British Columbia Human Rights Tribunal (CA) 17 juli 2012, nr. 7253, <https://www.canlii.org/en/>.
- British Columbia Human Rights Tribunal (CA) 1 maart 2013, nr. 8227, <https://canlii.ca/t/fqd42>.
- Nova Scotia Board of Inquiry (CA) 28 april 2016, <https://canlii.ca/t/jdc9r>.

- British Columbia Human Rights Tribunal (CA) 10 april 2018, nr. 16057, <https://www.canlii.org/en/>.
- Human Rights Tribunal of Alberta (CA) 27 februari 2019, nr. N2013/07/0153, <https://www.canlii.org/en/>.
- British Columbia Human Rights Tribunal (CA) 23 september 2020, nr. 20065, <https://www.canlii.org/en/>.
- Human Rights Tribunal of Ontario (CA) 26 november 2020, nr. 2019-37109-S, <https://canlii.ca/t/jc205>.

Rechtsleer

België

Boeken

- BREWAEYS, L. e.a., *De Indicatieve Tabel 2020/Tableau indicatif 2020*, Brugge, die Keure/La Chartre, 2021, 212 p.
- BOCKEN, H. e.a., *Inleiding tot het schadevergoedingsrecht. Buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht en andere schadevergoedingsstelsels*, Brugge, die Keure, 2014, 283 p.
- CLAEYS, I. en TANGHE, T., *Algemeen contractenrecht (tweede editie) (gebonden editie)*, Mortsel, Intersentia, 2022, 908 p.
- CLOOTS, E., SPINOY, M. en VRIELINK, J., *Gelijk zijn versus gelijk krijgen*, Mortsel, Intersentia, 2021, 306 p.
- DE REY, S., *Herstel in natura*, Brugge, die Keure, 2019, 927 p.
- DEVILLE, K., GLADINEZ, T., STOKX, R. en TILLEMANN, B., *(Ver)huur van studentenhuisvesting*, Antwerpen, Intersentia, 2019, 332 p.
- GEUDENS, L., *Het verbod op rechtsmisbruik in contracten. Evaluatie van een algemeen rechtsbeginsel*, Brugge, die Keure, 2014, 156 p.
- GILLAERTS, P., *De Belgische declaratoire vordering en het niet-vergoedende aansprakelijkheidsrecht*, Mortsel, Intersentia, 2020, 800 p.
- SAMOY, I., *Evolutie van de basisbeginselen van het contractenrecht*, Mortsel, Intersentia, 2010, 269 p.
- SAMOY, I. en STIJNS, S., *Leerboek verbintenissenrecht – Boek 1bis*, Brugge, die Keure, 2020, 408 p.
- VANSWEEVELT, T. en WEYTS, B., *Handboek buitencontractueel aansprakelijkheidsrecht*, Antwerpen, Intersentia, 2009, 935 p.
- VANSWEEVELT, T. en WEYTS, B., *De Indicatieve Tabel 2016: kansen en kritiek*, Mortsel, Intersentia, 2018, 164 p.
- VANSWEEVELT, T. en WEYTS, B., *Handboek Verbintenissenrecht*, Mortsel, Intersentia, 2019, 1214 p.

Bijdragen in tijdschriften

- BREWAEYS L. en DIERCKX DE CASTERLE, O., "Toelichting bij de indicatieve tabel 2016", *VAV* 2017, nr. 4, 40-48.
- CAUFFMAN, C., "Discriminatie bij bijzondere overeenkomsten", *RW* 2006-07, nr. 7, 287-309.
- DE BOECK, A., "Contractweigering en het verbod van rechtsmisbruik: de contractvrijheid onder druk", *TBBR* 2012, nr. 10, 491-495.
- DEMEYERE, S., "De schadelijgende nauw betrokken derde: hoe contractueel mag een buitencontractuele vordering zijn?", *RDC-TBH* 2022, nr. 3, 392-398.
- DE MEYST, D. en HENDRICKS, A., "Schadevergoeding bij meervoudige discriminatie", *NJW* 2021, nr. 438, 229-230.
- DE REY, S., "Excuseer?! Afgedwongen excuses in het aansprakelijkheidsrecht", *TPR* 2017, nr. 4, 1153-1213.

- DE REY, S., "Herstel in natura van contractuele en buitencontractuele schade: onbekend, onbemind?", *RW* 2019-20, nr. 5, 163-180.
- DE REY, S., "Kunnen slachtoffer van een onrechtmatige daad excuses eisen?", *RW* 2021-22, nr. 23, 890.
- DE REY, S., FOUBERT, P. en SAMOY, I., "Afdwinging van de antidiscriminatiewetgeving in private rechtsverhoudingen: heeft het privaatrecht iets te bieden?", *RW* 2021-22, nr. 31, 1210-1233.
- LANCKSWEEERDT, E., "Excuses afdwingen via de rechtbank, een goede zaak?", *Juristenkrant* 2022, nr. 444, 13.
- LEUNISSEN, J.M., MASCINI, P. en REINDERS, C.P., "Rethinking apology in tort litigation deficiencies in comprehensiveness undermine remedial effectiveness", *Review of Law & Economics* 2019, 1-28.
- STROOBANTS, N., "Naar een snellere vergoeding voor slachtoffer van verkeersongevallen?", *RW* 2018-19, nr. 18, 682-697.
- Taelman, P., "De stakingsvordering in de antidiscriminatiewet. Een maat voor niets?", *NJW* 2004, nr. 69, 506-519.
- VAN BRAECKEL, C. en VANHAUTE, L., "Een cumul van schadevergoedingen bij meervoudige discriminatie is mogelijk", *SOCWEG* 2021, afl. 15, 9-10.
- VAN DE VOORDE, J., "L'excuse contrainte par justice (l'amande honorable) en droit de la responsabilité belge. Recherches sur la réparation ou la satisfaction du dommage moral", *RGAR* 2019, nr. 2, 15545-15573.
- VAVOURAKIS, F., "Discriminatoire contractweigering bij woninghuur", *Jura Falc.* 2019-20, nr. 3, 537-583.

Bijdragen in verzamelwerken

- BAEYENS, S., "De theorie van het verlies van een kans in rechtsvergelijkend perspectief" in GEYSEN, J., PEETERS, W., TASSET, J-H. en VAN WILDERODE, M. (eds.), *Indicatieve tabel 2016/Tableau indicatif 2016*, Brugge, die Keure, 2017, 101-123.
- COLSON, P., "Réparation en nature et préjudice corporel: faux ennemis?" in DUBUISSON, B. (ed.), *Le dommage corporel et sa réparation*, Anthemis, Luik, 2019, 85-131.
- DE BOECK, A., "Doorwerking van het gelijkheidsbeginsel in het contractenrecht. De contractsvrijheid in het nauw gedreven?" in UFSIA (ed.), *Vrijheid en gelijkheid. De horizontale werking van het gelijkheidsbeginsel en de nieuwe antidiscriminatiewet*, Antwerpen, Maklu, 2003, 413-444.
- DE BOECK, A. en VERMANDER, F., "Rechtsmisbruik in het contractenrecht: de rechtsuitoefening aan banden gelegd", in ROZIE, J., RUTTEN, S. en VAN OEVELEN, A. (eds.), *Rechtsmisbruik*, Antwerpen, Intersentia, 2015, 29-70.
- DE SOMER, L., "Bewijs van de schade" in BREWAEYS, L., DE KEYSER, E., DE SOMER, L., HULLEBROECK, G. en SURMONT, J., *Handboek letselschade gemeen recht*, Mechelen, Kluwer, losbl..
- DE SOMER, L., "Begroting en schadeloosstelling" in BREWAEYS, L., DE KEYSER, E., DE SOMER, L., HULLEBROECK, G. en SURMONT, J., *Handboek letselschade gemeen recht*, Mechelen, Kluwer, losbl.

- EYBEN, C. en GERMAIN, J.F., "Les sanctions civiles. La nullité et les dommages et intérêts forfaitaires", in BAYART, C., SOTTIAUX, J. en VAN DROOGHENBROECK, S. (eds.), *Actualités du droit de la lutte contre la discrimination / Actuele topics discriminatierecht*, Brugge, die Keure, 2008, 422 p.
- SIMOENS, D., "De indicatieve tabel: de belangrijkste innovatie in het Belgische buitencontractuele aansprakelijkheidsrecht sinds 1804?" in DESMECHT, J-L., PAPART, T. en PEETERS, W. (eds.), *De Indicatieve Tabel 2012/Tableau indicatif 2012*, Brugge, die Keure/La Charte, 2012, 73-106.
- SAMOY, I. en AGUIRRE, M., "De raakvlakken tussen de contractuele en de buitencontractuele aansprakelijkheid. Schadeherstel, schadevergoeding en interesten", in STIJNS, S. e.a. (eds.), *De raakvlakken tussen contractuele en buitencontractuele aansprakelijkheid*, Brugge, die Keure, 2010, 97-135.
- WAGNER, K., "Art. 1385ter Ger. W. – Art. 1385quater Ger.W", in X., *Gerechtigd recht. Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, IV, *Burgerlijke rechtspleging*, Mechelen, Kluwer, losbl.

Overige bronnen

- Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen, *Stand van zaken inzake toepassing en doeltreffendheid van de genderwet: Analyse en aanbevelingen*, Brussel, Instituut voor de gelijkheid van vrouwen en mannen, 2018, 82 p.
- Interfederaal Centrum voor gelijke kansen en bestrijding van discriminatie en racisme, *Evaluatie Wet van 10 mei 2007 tot wijziging van de wet van 30 juli 1981 tot bestraffing van bepaalde door racisme of xenofobie ingegeven daden (Belgisch Staatsblad 30 mei 2007) (Antiracismewet) - Wet van 10 mei 2007 ter bestrijding van bepaalde vormen van discriminatie (Belgisch Staatsblad 30 mei 2007) (Antidiscriminatiewet)*, februari 2016, www.unia.be/files/Documenten/Publicaties_docs/Evaluatie.pdf, 130 p.
- PERTRY, V., *Het evaluatierapport bekeken door een advocaat (leidraad bij tussenkomst op het Colloquium van 26 februari 2016)*, 2016, <https://www.unia.be/nl/publicaties-statistieken/publicaties/evaluatie-van-de-federale-antidiscriminatiewetten>, 8 p.
- Evaluatiecommissie federale wetgeving ter bestrijding van discriminatie, *Eerste evaluatieverslag*, februari 2017, https://www.unia.be/files/Documenten/Aanbevelingen-advies/Evaluatiecommissie_federale_wetgeving_ter_bestrijding_van_discriminatie.pdf, 140 p.
- Europese Commissie, Directoraat-generaal Justitie en Consumentenzaken, L. SENDEN en A. TIMMER, *Gender equality law in Europe: How are EU rules transposed into national law in 2018?*, Publications Office, 2019, 96 p.
- Europese Commissie, Directoraat-generaal Justitie en Consumentenzaken, BRIBOSIA, E. en RORIVE, I., *Country report on non-discrimination: Belgium 2021*, Publications Office, 2021, 147 p.
- Commissie voor de evaluatie van de federale antidiscriminatie wetten, *Eindverslag Bestrijding van discriminatie, haatboodschappen en haatmisdrijven: een gedeelde verantwoordelijkheid*, juni 2022, <https://equal.belgium.be/sites/default/files/Evaluatiecommissie%20Antidiscriminatie%20wet%20-%20Verslag.pdf>.

Canada

Bijdragen in tijdschriften

- GIBSON, E., HUTT, L. en KENNEDY, E., "Call for action: Provinces and territories must protect our genetic information", *Dalhousie Law Journal* 2021, Vol. 44, 1-44.

Bijdragen in verzamelwerken

- CONNELL, J. en MAGNAUGHTON, H.M., "Remedies in the Human Rights Context" in ROACH, K. en SHARPE, J., *Taking Remedies Seriously*, Montreal, Canadian Institute for the administration of justice, 2010, 551 p.

Onlinebronnen

- British Columbia Human Rights Tribunal, *Compensation for lost wages*, www.bchrt.bc.ca/human-rights-duties/remedies/lost-wages.htm (consultatie 13 juli 2022).

Overige bronnen

- Canadian Human Rights Tribunal, *A guide to understanding the Canadian Human Rights Tribunal*, 2016, <https://www.chrt-tcdp.gc.ca/documents/guide-eng.pdf>, 62 p.
- Canadian Centre for Diversity and Inclusion, *Overview of Human Rights Codes by Province and Territory in Canada*, 2018, <https://ccdi.ca/media/1414/20171102-publications-overview-of-hr-codes-by-province-final-en.pdf>, 38 p.
- HUGGINS, A. en JENSEN, K. "Emerging trends in human rights remedies", 2017, https://kmlaw.ca/wp-content/uploads/2018/01/AH_Emerging-Trends-in-Human-Rights-Remedies-Updated-Jun-5-17.pdf, 41 p.
- HUGGINS, A. en NOBLEMAN, R., *Individual human rights remedies*, 2017, https://kmlaw.ca/wp-content/uploads/2018/01/AH_Individual-Human-Rights-Remedies-by-Arleen-Huggins-May-1-17.pdf.
- RANALLI, A. en RYDER, B., "Undercompensating for discrimination: An empirical study of general damages awards issued by the Human Rights Tribunal of Ontario, 2000-2015", Osgoode Legal Studies Research Paper Series, 2017, <https://digitalcommons.osgoode.yorku.ca/cgi/viewcontent.cgi?article=1195&context=olsrps>, 48 p.